

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕЧОТКА АНАСТАСІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 378.011.3-051]:37.035:39](043.5)

Прим. № 1

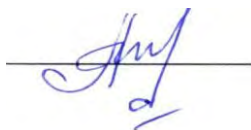
ДИСЕРТАЦІЯ
ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИК

01 Освіта/педагогіка

011 Освітні, педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів мають посилання на відповідне джерело

А. О. Чечотка

Науковий керівник

Кравченко Любов Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор

Полтава – 2023

АНОТАЦІЯ

Чечотка А. О. Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності «011 Освітні, педагогічні науки», галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, МОН України, Полтава, 2023.

Дисертаційну роботу присвячено визначенню педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик.

Актуальність теми дисертації пояснено тим, що нині в Україні процеси формування сучасної європейської модерної нації, прискорені обставинами жорсткої зовнішньої агресії сусідньої держави та воєнного стану всередині країни, загострюють проблему сталого гуманітарного розвитку і формування суспільства знання, створення повноцінного ринку якісних та доступних освітніх і культурних послуг. Водночас проходять унікальні процеси консолідування соціуму, коли українці, що походять із різних етносів, перетворюються в потужну й авторитетну в усьому світі спільноту, об'єднану потребою захисту незалежності держави та непохитною ідентичністю. Україна підтримує й відстоює свій намір чіткого входження в культурний, освітній та науковий простір Європи, ідеї перетворення людського потенціалу в якісний людський капітал, а гуманітарної освіти – у ефективний засіб формування в кожній людині здатності адаптуватися до соціально-економічних і воєнних реалій та забезпечувати собі належну якість життя.

Метою дослідження визначено теоретичне обґрунтування, розробка й експериментальна перевірка педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури.

У процесі характеристики комплексу літературних джерел (філософських, філософсько-освітніх, педагогічних, культурологічних, мистецтвознавчих, етнологічних тощо) і нормативно-практичних матеріалів (законів України та підзаконних актів, стандартів підготовки фахівців гуманітарної галузі, освітньо-професійних і освітньо-наукових програм для здобувачів різних рівнів гуманітарної освіти, наскрізних і робочих програм практик для всіх спеціальностей гуманітарної галузі й ін.) з'ясовано необхідність удосконалення практичного компонента етнокультурної діяльності здобувачів гуманітарної вищої освіти з огляду на запити суспільства в умовах руху до входження в культурний, освітній та науковий контекст Європи і світової демократичної цивілізації, ускладнених обставинами воєнного стану та агресії сусідньої держави проти українського народу. Це викликає потребу істотного оновлення етнокультурних основ підготовки фахівців, особливо – практичного компонента відповідної діяльності.

З'ясовано на засадах технологічного підходу провідні складники змісту освіти майбутніх фахівців гуманітарної галузі: етнологічний – виникнення, формування і сучасний стан українського етносу, система взаємозв'язків з іншими народами; етнографічний – районування України; громада і громадський побут; світоглядні уявлення та вірування українців; етнокультурологічний – порівняльно-історичний аналіз етнокультурних явищ у діалозі минулого й сучасного. Цим складникам синтетично відповідають види практичної діяльності – українознавча, народнопедагогічна, фольклорно-аналітична, експертна.

Обґрунтовано на основі методологічного інструментарію наукових підходів (компетентнісного, технологічного, особистісного, діяльнісного, контекстного) педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури у єдності концептуально-змістового (ідеї оптимальності, алгоритмічності, надійності, діагностувальності; навчальні дисципліни

«Етнологія», «Етнологія і фольклор України», «Етнокультурологія»); операційно-функціонального (завдання навчальних практик; особливості баз практик у Полтавському регіоні – загальнорегіональних, територіально-локальних, специфічних соціокультурних методів і засобів практичної діяльності в закладах культури та освіти); моніторингово-діагностувального (критерії та рівні готовності майбутніх гуманітаріїв до практичної професійної діяльності; методи оцінки та контролю якості практичної підготовки здобувачів) блоків. Пропоновану технологію експериментально перевірено в низці освітніх закладів України та визначено її ефективність.

Розроблено методичний супровід технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури, який полягає в: системній інтеграції змісту навчальних дисциплін «Етнологія», «Етнокультурологія», «Етнологія і фольклор України»; розробці програми навчальної етнологічної практики для фахівців гуманітарної галузі (істориків, релігіє знавців, філософів, культурологів, філологів) та її реалізації в загальному професійному контексті; обґрунтуванні рекомендацій із використання пропонованих методичних матеріалів на різних базах практик у регіоні.

Рекомендації, зокрема, надано: адміністраціям закладів культури й освіти, які надають свої бази для відповідних практик; викладачам гуманітарних спеціальностей та відповідних шкільних предметів; здобувачам освіти вищих і фахових закладів, керівникам цих ЗО.

Ключові слова: науки про освіту, національна система виховання, педагогічна технологія, професійна підготовка, майбутні фахівці гуманітарної галузі, етнокультурна діяльність, навчальні практики, заклади освіти і культури, народознавство, етнопедагогіка.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Чечотка А. О. Технологічний аспект практичної діяльності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 230–234.
2. Чечотка А., Чернявська О. Народнопедагогічний аспект етнокультурного змісту навчальних практик майбутніх фахівців гуманітарної галузі. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*. 2022. Вип. 11. С. 117–123.
3. Чечотка А. О. Компетентісно-технологічні основи етнокультурної підготовки фахівців гуманітарних спеціальностей. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 4 (211). С. 29–34.

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Чечотка А. Порубіжна ідентичність як об'єкт трансдисциплінарних досліджень. *IX Харківські студентські філософські читання*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2013. С. 96–98.
5. Чечотка А. Порубіжна ідентичність як соціокультурний феномен. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. Національний університет «Острозька академія». Острог, 2013. Вип. 11. С. 270–276.
6. Чечотка А. Украинско-российское пограничье как поле реализации дискурса границы. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності: матер.* Міжнар. наук-практ. конф. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2014. С. 37–39.
7. Чечотка А. Етнологічна (навчальна) практика майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей: 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія. Робоча програма. Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 14 с.
8. Чечотка А. Традиційні шляхи і засоби народного виховного впливу на особистість в українській етнопедагогіці. *Дидакал : часопис* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої

педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 291–293.

ABSTRACT

Chechotka A.O. Pedagogical technology of future humanitarian specialists' ethno-cultural activities in the process of training practices. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty “011 Educational, Pedagogical Sciences,” field of knowledge 01 Education / Pedagogy. – Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, the MES of Ukraine, Poltava, 2023.

The dissertation is devoted to the definition of the pedagogical technology of the ethno-cultural activity of future specialists in the field of humanitarianism in the process of training practices.

The relevance of the topic of the dissertation is explained by the fact that today in Ukraine, the processes of forming a modern European nation, accelerated by the circumstances of harsh external aggression of a neighboring state and martial law inside the country, exacerbate the issue of sustainable humanitarian development and the formation of a knowledgeable society, the creation of a full-fledged market of quality and affordable educational and cultural services. At the same time, unique processes of social consolidation are taking place, when Ukrainians from different ethnic groups are turning into a powerful and authoritative community around the world, united by the need to protect the independence of the state and an unshakable identity. Ukraine supports and defends its intention to clearly enter the cultural, educational, and scientific dimension of Europe, the idea of transforming human potential into high-quality human capital, and humanitarian education into an effective means of forming in every person the ability to adapt to socio-economic and military realities and to ensure proper quality of life.

The purpose of the study is to determine the theoretical justification, development, and experimental verification of the pedagogical technology of the ethno-cultural activity of future specialists in the field of humanitarianism in the process of training practices in educational and cultural institutions.

In the process of characterizing a complex of literary sources (philosophical, philosophical and educational, pedagogical, cultural, art, ethnological, etc.) and normative and practical materials (laws of Ukraine and by-laws, standards of training of humanitarian specialists, educational-professional and educational-scientific programs for applicants of different levels of humanitarian education, end-to-end and training practice programs for all specialties of the humanitarian field, etc.) the need to improve the practical component of the ethno-cultural activity of applicants of humanitarian higher education in view of the demands of society in the conditions of the movement towards entering the cultural, educational and scientific context of Europe is clarified and world democratic civilization, complicated by the circumstances of martial law and the aggression of a neighboring state against the Ukrainian people. It causes the need for a significant update of the ethno-cultural foundations of specialist training, especially the practical component of the relevant activity.

On the basis of the technological approach, the leading components of the content of the education of future humanitarian specialists have been clarified. They are the following: ethno-logical – the origin, formation, and current state of the Ukrainian ethnic group, the system of relationships with other peoples; ethno-graphic – zoning of Ukraine; community and public life; worldviews and beliefs of Ukrainians; ethno-cultural – comparative-historical analysis of ethno-cultural phenomena in the dialogue of the past and the present. These components synthetically correspond to the types of practical activities – Ukrainian studies, folk pedagogy, folklore-analytical, and expert.

Based on the methodological toolkit of scientific approaches (competent, technological, personal, activity, contextual), the pedagogical technology of future

humanitarian specialists' ethno-cultural activities in the process of training practices in educational and cultural institutions in the unity of conceptual and content (ideas of optimality, algorithmics, reliability, diagnosticity; educational disciplines "Ethnology," "Ethnology and Folklore of Ukraine," "Ethno-cultural Studies"); operational and functional (objectives of training practices; peculiarities of practice bases in the Poltava region – regional, territorial-local, specific socio-cultural methods and means of practical activity in cultural and educational institutions); monitoring and diagnostic (criteria and levels of readiness of future humanitarians for practical professional activity; methods of assessment and quality control of practical training of applicants) blocks. The proposed technology was tested experimentally in a number of educational institutions in Ukraine and its effectiveness was determined.

The methodical support of the technology of ethno-cultural activity of future specialists in the humanitarian field in the process of training practices in educational and cultural institutions has been developed, which consists of systematic integration of the content of the educational disciplines "Ethnology," "Ethno-Culturology," "Ethnology and Folklore of Ukraine"; development of a program of training ethnological practice for specialists in the humanitarian field (historians, religious experts, philosophers, culturologists, philologists) and its implementation in the general professional context; substantiation of recommendations for the use of the proposed methodical materials on various bases of practices in the region.

Recommendations have been given, in particular, to administrations of cultural and educational institutions, which provide their bases for relevant practices; teachers of humanitarian specialties and relevant school subjects; to students of higher and professional institutions and managers of these education institutions.

Keywords: educational sciences, national system of education, pedagogical technology, professional training, future specialists in the field of humanitarianism, ethno-cultural activity, training practices, educational and cultural institutions, ethnology, ethno-pedagogy.

**LIST OF THE APPLICANT'S PUBLICATIONS ON THE TOPIC
OF THE THESIS**

Research papers in which the main research results of the thesis are published

1. Chechotka A. Technological aspect of practical activity of future professionals in the professional training process. *The Sources of Pedagogical Skills*. 2019. Issue 24. P. 230–234.
2. Cherniavska O., Chechotka A. Ethno pedagogical aspect of educational practice ethno cultural content of future humanitarian specialists. *Ukrainian professional education*. 2022. № 11. P. 117–123.
3. Chechotka A. Competence and technological basis of ethno-cultural training of humanitarian specialists. *Image of the modern pedagogue*. 2023. No 4 (211). P. 29–34.

Research papers which certify the approbation of the materials of the thesis

1. Chechotka A. Porubizhna identychnist yak obiekt transdystsyplinarnykh doslidzhen. IKh Kharkivski studentski filosofski chytannia. Kharkiv : KhNU imeni V. N. Karazina. 2013. S. 96–98.
2. Chechotka A. Foreign identity as a sociocultural phenomenon. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University. Series «Culturology»*. 2013. Issue 11 (1). P. 270–275.
3. Chechotka A. Ukraynsko-rossyiskoe pohranyche kak pole realizatsyy diskursa hranytsi. Liudyna, suspilstvo, polityka: aktualni vyklyky suchasnosti: mater. Mizhnar. nauk-prakt. konf. Odesa : Natsionalnyi universytet «Odeska yurydychna akademiia». 2014. S. 37–39.
4. Chechotka A. Etnolohichna (navchalna) praktyka maibutnikh fakhivtsiv humanitarnykh spetsialnestei: 032 Istoriia ta arkheolohiia, 033 Filosofiia, 034 Kulturolohiia, 035 Filolohiia. Robocha prohrama. Poltava, PNPUI imeni V. H. Korolenka, 2019. 14 s.
5. Chechotka A. Traditional ways and means of folk educational influence on personality in Ukrainian ethnopedagogy. *Didascal*. 2021. № 22. P. 291–293. 2021.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ПРОБЛЕМА ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУК ПРО ОСВІТУ	21
1.1. Характеристика гуманітарної освіти як середовища підготовки фахівців	21
1.2. Дефініційний аналіз основних понять дослідження	33
1.3. Наукові основи етнокультурної діяльності фахівців гуманітарної галузі в Україні	43
Висновки до першого розділу	57
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИК У ЗАКЛАДАХ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ	61
2.1. Наукові підходи і принципи реалізації завдання підготовки фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності.....	61
2.2. Компоненти етнокультурного змісту практичної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі.....	73
2.3. Методичні основи практичної етнокультурної діяльності гуманітаріїв у закладах культури і освіти.....	95
Висновки до другого розділу	114
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЇ ПРАКТИЧНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ГУМАНІТАРІЇВ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З ЇЇ УПРОВАДЖЕННЯ НА РІЗНИХ ВИДАХ БАЗ ПРАКТИК	122
3.1. Завдання і хід експериментальної роботи	122
3.2. Підсумкове узагальнення результатів експерименту.....	145
Висновки до третього розділу	158

	11
ВИСНОВКИ	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	164
ДОДАТКИ.....	184

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нині в Україні формування сучасної європейської модерної нації прискорене обставинами жорсткої зовнішньої агресії сусідньої держави та воєнного стану всередині країни загострює проблему сталого гуманітарного розвитку і розвитку суспільства знання, створення повноцінного ринку якісних та доступних освітніх і культурних послуг. Водночас проходять унікальні процеси консолідування соціуму, коли українці, що походять із різних етносів, перетворюються в потужну й авторитетну в усьому світі спільноту, об'єднану потребою захисту незалежності держави та непохитною ідентичністю. Україна підтримує й відстоює свій намір чіткого входження в культурний, освітній та науковий простір Європи, ідею перетворення людського потенціалу в якісний людський капітал, а гуманітарної освіти – у ефективний засіб формування в кожній людині здатності адаптуватися до соціально-економічних і воєнних реалій та забезпечувати собі належну якість життя. Сучасна соціальна й етнонаціональна політика України має спрямовуватись на розвиток національної культури і традицій і задоволення духовно-етнічних потреб, сприяння розвитку культур усіх етносів, що забезпечить створення єдиного культурного простору держави, найважливішою метою якої нині стає розв'язання суперечностей у сфері національної культури й буття, прагнення до збагачення соціокультурного простору, дотримання свободи індивідуального вибору особистості, адже етнонаціональна політика повинна ґрунтуватися на тому, що цінність національної культури є об'єднувальною для національного й загальнолюдського, етноспецифічного й загальнонаціонального, регіонального й місцевого; що реалізація цього завдання у ході практичної діяльності є неможливою без гармонії цінностей національних, регіональних і загальноцивілізаційних.

Етнокультурне виховання забезпечує засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного та соціального досвіду своєї

держави, формування відчуття приналежності та поваги до рідного краю; завдяки йому внутрішній світ особистості стає рушійною силою розвитку духовності людини, визначальним чинником дій і поведінки, основою ціннісних орієнтацій, життєвої й громадянської позиції. Зазначене зумовлює оновлення підходів до етнокультурного виховання та підготовки фахівців, особливо – спеціальностей гуманітарної галузі (031 Релігієзнавство, 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія), покликаних забезпечити спільноту якісних професіоналів для реалізації актуальних аспектів державного будівництва.

Етнокультурні освітні технології як складне соціально-освітнє явище базуються на фундаментальних засадах народної педагогіки, етнопсихології, філософії, теорії етносу, культурології, соціально-культурного менеджменту, етнопедагогічних аспектах наукового знання, зокрема, регіональний етнокультурний компонент розглядається сьогодні як необхідний структурний елемент професійної підготовки фахівців гуманітарної галузі. Саме етнокультурна підготовка стимулює формування у здобувачів вищої освіти гуманітарних спеціальностей системного бачення розвитку культури, вільного користування артефактами в процесі створення власних авторських проєктів, розуміння естетично-ціннісних характеристик і специфіки релігій різних епох і стилів; забезпечує міждисциплінарні зв'язки, активізує увагу майбутнього фахівця до загальнокультурної сутності знань, явищ, подій, яка базується на суспільно-економічних та етнокультурних чинниках історичної епохи або сучасності.

Аналіз комплексу джерел дослідження свідчить, що дослідженням проблеми компетентності фахівців різних спеціальностей у вітчизняній педагогічній науці з висновком про те, що компетентність поєднує загальнолюдську культуру, професійні цінності, гнучкість фахового мислення, знання, вміння, здатність до самореалізації займалися відомі вчені (С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Стрельников, О. Сухомлинська та ін.); водночас науковці стверджують вагомість технологічного підходу в освітній

діяльності (Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Пометун, Г. Троцько та ін.), а також наголошують на важливості етнокультурної підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі та вчителів гуманітарних шкільних предметів (О. Гуренко, Л. Маєвська, Л. Петренко, В. Виткалов та ін.).

Методологічні аспекти вдосконалення педагогічних технологій підготовки фахівців відображені в працях І. Беґа, І. Зязюна, В. Лозової, Л. Кравченко, В. Оніпко, Р. Скульського та ін.; окремі аспекти етнокультурної діяльності фахівців досліджували О. Гуренко, М. Євтух, В. Кириченко, В. Коваль, В. Стрельников та ін.; традиції етнопедагогіки на засадах народнопедагогічних знань виокремлювали С. Борисова, В. Виткалов, О. Красовська, Г. Лозко, О. Лук'яненко, Р. Осипець, Л. Паламарчук, Л. Петренко, В. Струманський, М. Чепіль та ін.

У працях із народної педагогіки Г. Ващенко, О. Воропая, В. Кравця, М. Стельмаховича, В. Скуратівського та ін. розкриваються мета, завдання, принципи і методи українського народного виховання, його залежність від потреб суспільства й особистості, об'єктивних законів соціального розвитку. Цінними для усвідомлення проблеми вважаємо роботи етнопсихологів П. Гальперина, С. Куранової, культурологів В. Шейка, Ю. Богуцького, Е. Германової де Діас та ін.

Але в ході теоретичного аналізу комплексу джерел із проблеми виявлено *суперечності* між:

– суспільним замовленням на якісну підготовку фахівців гуманітарної сфери та їхньою недостатньою готовністю до практичної реалізації завдань етнокультурної діяльності в соціумі;

– об'єктивною необхідністю поєднання змісту гуманітарної підготовки фахівців вищої кваліфікації та певними труднощами формування досвіду етнокультурної роботи в динамічно змінних умовах;

– потребою технологічного забезпечення практичного компонента, етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі та недостатньою кількістю і якістю педагогічних технологій їхніх навчальних практик.

З'ясовано, що необхідність вирішення зазначених суперечностей є досить нагальною, тому обрано тему дослідження – *«Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи є плановою в структурі науково-дослідницьких тем кафедри культурології «Методолого-теоретичні основи та організаційно-методичні механізми модернізації системи освіти Полтавщини» (державний реєстраційний № 0116U002583) і «Концептуальні та технологічні основи інтеграції культурологічного й освітологічного знання в умовах професійної підготовки фахівців» (державний реєстраційний № 0122U200893) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Тему дисертації затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 2 від 01.10.2018 р.).

Метою дослідження визначено теоретичне обґрунтування, розробка й експериментальна перевірка педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури Полтавщини.

Мета роботи зумовлює розв'язання таких **завдань**:

1. Охарактеризувати стан досліджуваної проблеми у вітчизняних теоретичних джерелах і практичному досвіді підготовки фахівців гуманітарної галузі.

2. З'ясувати на засадах технологічного підходу провідні складники змісту практичної етнокультурної підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі.

3. Обґрунтувати педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури, перевірити експериментально її ефективність.

4. Розробити методичний супровід технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у

зкладах освіти і культури та рекомендації щодо його реалізації у вітчизняній системі освіти.

Об'єктом дослідження є етнокультурна підготовка майбутніх фахівців гуманітарної галузі.

Предмет дослідження – педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури Полтавщини.

Методи дослідження. У ході дослідження використано методи:

– *теоретичні*: історико-педагогічний та контент-аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення – для визначення методологічних і теоретичних основ роботи, з'ясування сучасного стану теорії та практики етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі;

– *емпіричні*: пряме й непряме спостереження, бесіда, анкетування, тестування, експертне оцінювання – для визначення стану сформованості компонентів готовності майбутніх фахівців до практичної етнокультурної діяльності;

– *педагогічний експеримент*: констатувальний, формувальний, підсумковий – для перевірки ефективності розробленої моделі етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик;

– *методи математичної статистики*: попарного порівняння, ранжування, критеріїв Ст'юдента та Вілконсона-Манна-Уїтні, середньостатистичних показників – для опрацювання на підсумковій стадії експерименту сукупності отриманих даних з метою встановлення кількісних залежностей між явищами та процесами, що відбуваються при впровадженні моделі етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик.

Експериментальна база дослідження: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка (усього 183 здобувачі вищої гуманітарної освіти та 7 експертів).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що з урахуванням ідей та методолого-теоретичного й технологічного інструментарію наукових підходів (компетентнісного, технологічного, особистісного, діяльнісного, контекстного) *вперше*:

– на основі характеристики комплексу літературних джерел (філософських, філософсько-освітніх, педагогічних, культурологічних, мистецтвознавчих, етнологічних тощо) і нормативно-практичних матеріалів (законів України та підзаконних актів, стандартів підготовки фахівців гуманітарної галузі, освітньо-професійних і освітньо-наукових програм для здобувачів різних рівнів гуманітарної освіти, наскрізних і робочих програм практик для всіх спеціальностей гуманітарної галузі й ін.) з'ясовано необхідність удосконалення практичного компонента етнокультурної діяльності здобувачів гуманітарної вищої освіти з огляду на запити суспільства в умовах руху до входження в культурний, освітній та науковий контекст Європи і світової демократичної цивілізації, ускладнених обставинами воєнного стану та агресії сусідньої держави проти українського народу, що зумовило потребу істотного оновлення етнокультурних основ підготовки фахівців, особливо – практичного компонента відповідної діяльності; виокремлено провідні складники змісту освіти майбутніх фахівців гуманітарної галузі: *етнологічний* – виникнення, формування і сучасний стан українського етносу, система взаємозв'язків з іншими народами; *етнографічний* – районування України; громада і громадський побут; світоглядні уявлення та вірування українців; *етнокультурологічний* – порівняльно-історичний аналіз етнокультурних явищ у діалозі минулого й сучасного, яким синтетично відповідають види практичної діяльності – українознавча, народнопедагогічна, фольклорно-аналітична, експертна; обґрунтовано педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури у єдності *концептуально-змістового* (ідеї оптимальності, алгоритмічності, надійності, діагностувальності; навчальні дисципліни «Етнологія», «Етнологія і фольклор України»,

«Етнокультурологія»); *операційно-функціонального* (завдання навчальних практик; особливості баз практик у Полтавському регіоні – загальнорегіональних, територіально-локальних, специфічних; соціокультурних методів і засобів практичної діяльності в закладах культури та освіти); *моніторингово-діагностувального* (критерії та рівні готовності майбутніх гуманітаріїв до практичної професійної діяльності; методи оцінки та контролю якості практичної підготовки здобувачів) блоків; пропонувану технологію експериментально перевірено в освітніх закладах України та визначено її ефективність; класифіковано види баз навчальних практик у регіональних соціокультурних осередках (загальнорегіональні – Полтава, Опішне, Решетилівка, Гадяч; локальні – музеї, заклади освіти, будинки культури, бібліотеки; специфічні – громадські об'єднання, волонтерські організації, творчі спілки тощо);

– *удосконалено* методичний супровід технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури, який полягає в: системній інтеграції змісту навчальних дисциплін «Етнологія», «Етнокультурологія», «Етнологія і фольклор України», розробці програм дисципліни за вибором «Етнопедагогічна культура» та навчальної етнологічної практики для фахівців гуманітарної галузі (істориків, релігієзнавців, філософів, культурологів, філологів), їх реалізації в загальному професійному контексті; обґрунтовано рекомендації із використання пропонуваних методичних матеріалів на різних базах практик у регіоні;

– *уточнено* з урахуванням вимог оптимальності, алгоритмічності, надійності та діагностувальності компоненти моделі педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури; структуру готовності майбутніх фахівців до практичної етнокультурної діяльності в обраній галузі (емоційно-ціннісний, когнітивно-гносеологічний, поведінково-корекційний складники); деталізовано відповідні критерії і показники такої готовності;

– з’ясовано провідні компоненти змісту (етнологічний, етнокультурологічний, етнографічний) етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі та структуру такої діяльності (українознавча, народнопедагогічна, фольклорно-аналітична).

Практичне значення дисертації полягає у: системній інтеграції змісту навчальних дисциплін «Етнологія», «Етнокультурологія», «Етнологія і фольклор України»; розробці програми навчальної етнологічної практики для фахівців гуманітарної галузі (істориків, релігієзнавців, філософів, культурологів, філологів) та її реалізації в загальному професійному контексті; обґрунтуванні рекомендацій із використання пропонованих методичних матеріалів на різних базах практик у регіоні.

Запропоновані в дисертації теоретичні та методичні матеріали можуть бути використані викладачами і здобувачами вищої гуманітарної освіти для вдосконалення змісту й методичного забезпечення процесу етнокультурних навчальних практик в гуманітарній галузі та розвитку власної готовності до професійної діяльності; для створення на цих засадах програми навчальної етнологічної практики, що враховує специфіку Полтавського етнокультурного регіону, особливості обраної територіально-локальної бази та потреби покращення якості підготовки фахівців, послідовно реалізуючи завдання формування готовності майбутніх релігієзнавців, істориків, філософів, культурологів, філологів до етнокультурної практичної діяльності в соціокультурній сфері.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Обласного коледжу «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А. С. Макаренка» Полтавської обласної ради (довідка № 13-20/817 від 20.11.2023 р.); Олександрійського фахового коледжу культури і мистецтв (довідка № 250 від 07.11.2023 р.); Опішнянського державного художнього ліцею імені Василя Кричевського (довідка № 69 від 20.11.2023 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи апробовано на науково-практичних і наукових заходах:

міжнародних: «Актуальні проблеми сучасного культурно-освітнього простору» (Полтава, 2019 р.); «Науково-дослідна робота у системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях» (Бердянськ, 2019 р.); «Традиційні шляхи і засоби народного виховного впливу на особистість в українській етнопедагогіці» (Полтава, 2021 р.); «Управлінська майстерність керівника навчального закладу» (Полтава, 2022 р.); «Управління проєктами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації» (Полтава, 2022 р.); *усеукраїнських:* «Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм» (Кременчук, 2019 р.); «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і управлінський контекст» (Полтава, 2021 р.), «Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві» (Полтава, 2022 р.); доповідалися на науково-методичних семінарах кафедр культурології, загальної педагогіки та андрагогіки, вченої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2018–2022 рр.).

Особистий унесок авторки у статті з О. Чернявською полягає у теоретичному обґрунтуванні етнокультурного змісту (народнопедагогічного аспекту) діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури окремого етнокультурного регіону.

Публікації. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертаційної роботи відображено в 8 наукових працях, із них 3 статті у фахових наукових виданнях України, 4 статті у збірниках матеріалів конференцій та інших наукових виданнях, 1 – програма практик.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (202 найменування), 5 додатків. Загальний обсяг дисертації 206 сторінок, із яких 164 основного тексту.

РОЗДІЛ 1
ПРОБЛЕМА ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ
ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУК
ПРО ОСВІТУ

У розділі проведено характеристику гуманітарної освіти як середовища засвоєння загальногуманітарних знань і практичної підготовки фахівців; надано пояснення основних понять і їхніх дефініцій; з'ясовано наукові основи етнокультурної діяльності фахівців гуманітарної галузі в Україні.

1.1. Характеристика гуманітарної освіти як середовища підготовки фахівців

У сучасній Україні як в обставинах мирного життя, так і в умовах воєнного стану існує необхідність суттєво змінити бачення ролі людини в політичному, соціальному й економічному житті, адже державі необхідна цілісна політика гуманітарного розвитку, адекватна модернізаційним викликам глобалізованого світу. Підтримуючи процес змін на основі свого європейського вибору та захищаючи його, Україна сприймає ідеї і принципи Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини, котрі усвідомлює як засади подальшого ефективного розвитку інтересів людини, її прагнення жити в гармонії з суспільством, з усім світом, зі своїми цінностями і природою (Ничкало, 2008; Нісімчук, 2010; Полат, 2000; Inglehart, 2005; Jaspers, 1980; Knight, Wit, 1997).

Гуманітарною нині розглядають таку модель розвитку, що зорієнтована на максимальне розкриття потенціалу кожної особистості й соціуму загалом, створення гідних умов для реалізації інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини і нації (*Концепція гуманітарного розвитку...*, 2009). Метою Концепції гуманітарного розвитку є обґрунтування пріоритетів,

соціально-економічних та соціокультурних принципів гуманітарного розвитку України як необхідної передумови реалізації потенціалу кожного громадянина, забезпечення конкурентоспроможності держави в сучасному світі, перетворення нації в модернову спільноту.

Основні принципи гуманітарного розвитку України такі:

– людиноцентризм як система поглядів, яка передбачає розкриття можливостей кожної людини як мірила оцінки ефективності держави та зрілості суспільних інститутів, що ґрунтується на невід’ємному праві особистості на вільний розвиток та реалізацію здібностей;

– забезпечення прав і свобод людини і громадянина, встановлення рівності громадян перед законом;

– забезпечення можливостей підвищення соціального статусу особистості, в тому числі шляхом вдосконалення її освітнього рівня та професійно-кваліфікаційних характеристик;

– створення рівних можливостей для гармонійного розвитку кожного (кожної), забезпечення справедливості, гарантування належної якості життя незалежно від статі, віросповідання, етнічної належності, регіону проживання;

– утвердження свободи, людської гідності, розкриття потенціалу української культури шляхом формування національної ідентичності та соціалізації особистості;

– розвиток та максимальне використання культурних надбань нації у різноманітті зв’язків з іншими національними культурами, відкритість для міжкультурної взаємодії;

– гармонія між громадянським суспільством, державою, бізнесом та владою задля створення соціально-економічних умов підвищення якості життя населення, всебічного розвитку людини, захисту її прав і свобод (*Концепція гуманітарного розвитку...*, 2009).

Реалізація окреслених засад передбачає:

– формування суспільства знань, де знання та можливості їх практичного застосування стануть засобом самореалізації і розвитку особистості та провідними чинниками прискореного розвитку держави і суспільства;

– політичну та культурну консолідацію української нації як відомої європейської спільноти (*Концепція гуманітарного розвитку...*, 2009).

Водночас аналіз ученими стану культурного простору держави на початку ХХІ ст. свідчить, що в громадян України тривалий час існували істотні розбіжності в ціннісних та світоглядних орієнтаціях, поглядах на минуле і майбутнє країни, на вектори її подальшого розвитку; національна свідомість залишалася істотно деформованою поглядами і традиціями попередніх періодів розвитку; було спостережено занепад масових культурних практик (відвідування театрів, кінотеатрів, музеїв тощо) та певна недоступність нових форм таких практик і дозвілля з огляду на високу вартість; існували також відмінності в культурних орієнтаціях населення залежно від регіонів проживання. Наприклад, на початку століття відбулося скорочення чисельності учнів у школах естетичного виховання, незадовільним був стан матеріальної бази цих шкіл; відбувався від'їзд за кордон мистецької молоді; подеколи недостатня конкурентоспроможність та затребуваність культурних індустрій зумовлювала домінування у мовно-культурному просторі України зарубіжної культурної продукції (Кремінь, 2005; Курлянд, 2012; Кушнір, 2001).

Такі негативні чинники гальмували гуманітарний розвиток України, суспільну консолідацію, оскільки суперечили традиційним цінностям українського суспільства – справедливості та солідарності, повазі до людської гідності. По-новому ці цінності проявилися у період воєнного стану в країні, коли військова агресія сусідньої держави консолідувала населення, перетворивши його в потужну спільноту, об'єднану потребою захисту батьківщини.

Основні напрями державної політики щодо формування нової якості життя в мирних і воєнних обставинах передбачають:

– гармонізацію людського і природного середовища, що є запорукою сталого розвитку держави і нації, який утілює процес збереження й відтворення генофонду, підвищення ролі кожної людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, розвиток умов збереження природного середовища, відновлення біосфери та її екосистем, зниження рівня негативного антропогенного впливу на природну гармонізацію діяльності людини в природі;

– розвиток доступної та безперервної освіти, котра в умовах трансформації економіки і підвищення ролі новітніх технологій у виробництві стає основним засобом перетворення людського потенціалу в якісний людський капітал, відіграє потужну роль у гуманітарному розвитку, оскільки дозволяє сформувати в людини здатність динамічно пристосуватися до сучасних соціально-економічних і воєнних реалій та забезпечувати собі належну якість життя;

– забезпечення надання належних послуг соціальної сфери на основі її можливого інноваційного вдосконалення в складних умовах (*Концепція гуманітарного розвитку...*, 2009).

Україна нині чітко висловила намір входження в культурний, освітній та науковий простір Європи; зобов'язання й відповідальність, взяті нею, долучення до Болонського процесу спонукають до упровадження принципів Болонської декларації, визначальними з яких є: якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вищівському та післявищівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності системи освіти (Андрущенко, 2005; *Вища освіта в Україні...*, 2004; *Основні засади розвитку...*, 2004; *Педагогіка вищої школи*, 2009).

Сучасне розуміння культури як феномену, що потужно впливає на розвиток нових технологій, на ефективність менеджменту, кваліфікацію працівників, соціальні практики членів суспільства, мотивацію економічної діяльності та національну ідентичність людини і громадянина сприяє тому, що

розвинена, доступна та динамічна культура є тим середовищем, в якому формується й реалізується потенціал особистості – головної рушійної сили науково-технологічного та суспільного прогресу (Губернський, Андрущенко, Михальченко, 2002; Knight, Trowler, 2001; Lipman, 2003; Palmer, Zajonc, Scribner, 2010; Magna Charta, 2017). У непростий для суспільства час, спираючись на національні еліти, Українська держава осучаснює національну модель культурної політики в таких ознаках:

– українська національна культура все більше стає модерною й конкурентоспроможною, утверджується і в межах фольклорного регіону, і в колі традиційних жанрів та стилів, і в процесі засвоєння нових сфер творчості та культурних практик; українці як народ залежать від збереження свого неповторного культурного образу, засвідчують оригінальну, пізнавану українську культуру в свідомості світового співтовариства;

– об'єднавчий потенціал української культури вже став потужним чинником національної ідентичності та єдності; в суспільній свідомості з'являється сприйняття української культури як сукупності надбань усіх національних меншин та етнічних груп, об'єднаних у єдиний культурний організм, котрий нині в жорстоких обставинах нелюдської агресії виборює своє право на існування.

Це зумовлює динамічний розвиток національних культурних, креативних індустрій як важливого складника творчого потенціалу кожної людини та економічного розвитку країни загалом, створення повноцінного ринку якісних та доступних освітніх і культурних послуг, забезпечення етнокультурних основ розвитку креативних індустрій регіонів як джерела інвестицій та фінансових надходжень, створення робочих місць, активізації соціокультурної діяльності в обставинах воєнного часу (*Концепція громадянської освіти...*, 2012).

Держава бере на себе зобов'язання створення таких умов для гуманітарного розвитку суспільства:

– створення в Україні політичної системи, в основу якої на основі інновацій, конкурентоздатності, випереджувального розвитку та відтворення основних ресурсів на принципах самоорганізації;

– забезпечення прискореної модернізації національної системи виробництва, формування «суспільства знань», перебудови комплексу суспільних відносин на основі сучасних постіндустріальних стандартів та науково-технічного прогресу;

– формування консолідованого, демократичного суспільства, де знання й можливості їх практичного застосування стануть неодмінними чинниками сталого і прискореного розвитку країни (*Концепція громадянської освіти...*, 2012).

Зазначене зумовлює істотні особливості фахової підготовки, зокрема, в гуманітарній галузі. Внаслідок внутрішнього розділення праці в межах кожної з галузей виник термін «фах», який тлумачать як вид заняття, трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і є основним засобом існування. У наукових джерелах під фахом (спеціальністю) розуміють сукупність знань, навичок та умінь, набутих у результаті освіти, що забезпечують постановку та рішення певного роду професійних завдань, а також є основним елементом структури змісту професійного навчання (Кремень, 2005). У системі вищої освіти спеціальністю прийнято називати напрями та організаційні форми підготовки фахівців. Отже, якщо поняття «професія» тлумачити як вид трудової діяльності, що потребує набуття відповідних знань та практичних навичок, то терміном «фах» можна визначати необхідну для суспільства гуманітарну галузь прикладання духовних сил людини (Андрущенко, 2005). Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року №266 до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти 03 Гуманітарні науки входять: 031 Релігієзнавство, 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія (*Постанова Кабінету Міністрів, ...2015*).

У контексті модернізаційних процесів професійні функції філологів оновлено, адже визнано, що саме в царині національної освіти має викристалізуватися новітній тип особистості фахівця, вільно володіє державною (українською) мовою в поєднанні зі знанням іноземної (однієї-двох мов), що дозволяє йому синтезувати загальнокультурну підготовку, не тільки подолати мовні бар'єри, але й імплементувати в міжнародну мовну культуру елементи української. Під впливом динамічних соціокультурних процесів професійна діяльність культуролога, з одного боку, стає поліфункціональною, а з іншого, – автономізується за специфікою й унікальністю. Наразі фахівцеві в цій спеціальності доводиться розв'язувати комплексні завдання, вирішити які можливо на основі цілісного використання соціокультурних знань, сформованих компетентностей у сфері педагогічного, науково-дослідного, історико-культурного, адміністративного видів діяльності (Винничук, 2019).

Досліджуючи специфіку підготовки майбутніх істориків та археологів, Ю. Бігунова стверджує, що процес підготовки фахівців у системі професійної освіти не може бути забезпечений виключно засобами знаннєвої парадигми; завдання підготовки необхідно вирішувати в руслі компетентнісного підходу, який акцентує увагу на формуванні в майбутнього фахівця цінностей практичного застосування знань і вмінь в умовах вирішення реальних професійних завдань.

Для характеристики сучасного суспільства, що досягло високого рівня розвитку та постійно прискорює хід прогресу, в дискурсі розвинутих країн світу використовують поняття «технологічне суспільство»; під цією назвою розуміють таке суспільство, що розвивається не випадковим чином, не стихійно, а у відповідності до заздалегідь спланованої стратегії, котра ґрунтується на найбільш вірогідних результатах наукових досліджень та актуальних прогнозах. Таким чином, поняття «технологія» втрачає прив'язку до виробничих процесів та починає означати будь-який процес обґрунтованого планування, добору засобів, методів, форм тощо, які використовуються для

досягнення свідомо поставленої мети (Карпенко, 2008, с. 123); вживаються терміни «соціальні технології», «культурні технології», «політичні технології» тощо.

У динамічному світі, що орієнтований на задоволення ринкових потреб, педагогіка також підтримує розуміння того, що технологізація праці є відповіддю на нагальні запити. Йдеться про те, що «педагогічна праця у своєму загальному вигляді тільки специфікою відрізняється від інших видів суспільно корисної праці, має свій продукт, свої технології і їхню ринкову вартість» (Підласий, 2004, с. 64), а отже, ключовою ознакою актуальних процесів в царині освіти є їхня технологізація – планування засобів досягнення мети та поетапне дотримання запланованого.

Наразі не існує однозначного тлумачення феномену «педагогічна технологія», однак більшість науковців у своїх визначеннях так чи інакше наголошують, що головними складниками його є попередньо визначені мета та способи, якими цю мету планують реалізувати. Серед найбільш репрезентативних визначень, що наводяться в науковій літературі, можна виокремити такі: за визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що має своїм завданням оптимізацію форм освіти; педагогічна технологія тлумачиться як система найбільш раціональних способів досягнення поставленої мети, наукова організація навчально-виховного процесу, що визначає найбільш раціональні й ефективні способи досягнення кінцевих освітньо-культурних цілей (Пехота, 2000); С. Сисоєва наголошує на раціональному способі досягнення свідомо визначеної освітньої, навчальної або виховної мети; розглядає як засіб оптимізації і модернізації освітнього процесу; процесуальний компонент (складова) освітнього (навчального) процесу; інтегративний підхід в освіті (Сисоєва, Алексюк, Воловик 2001); Г. Селевко інтерпретує педагогічну технологію як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудовану на науковій основі,

запрограмовану в часі та просторі, що призводить до намічених результатів (Селевко, 2006). Таким чином, виходячи з низки наукових позицій, можна говорити, що педагогічна технологія (технологія навчання, освітня технологія, технологія в навчанні, технологія в освіті) є синтетичною категорією, яка охоплює та поєднує аналітичні категорії педагогіки: «цілі», «методи», «зміст», «засоби», «форма», «взаємодія» тощо. Не зважаючи на певні відмінності в інтерпретації феномену педагогічної технології різними авторами, можна говорити про низку специфічних рис, що їй притаманні в освітньому середовищі.

Має бути першопочатково етап усвідомленої розробки та постановки цілей підготовки. Ефективність освітніх дій, зокрема, досягнення розробленої навчально-виховної мети має підлягати діагностиці та верифікації, що досягається за рахунок оцінювання поточних та підсумкових результатів упровадження певних критеріїв та показників, адже лише ретельний контроль дозволяє говорити про валідність кожної окремої педагогічної технології. Дії організаторів підготовки мають бути раціональними, підпорядкованими цільовим установкам, зорієнтованими на обов'язкове досягнення поставленої мети, гарантоване отримання попередньо запланованих результатів; такі дії мають бути відтворюваними кожним викладачем та гарантувати досягнення результату всіма здобувачами, незалежно від властивостей кожної окремо взятої групи майбутніх фахівців.

Отже, технологічний підхід у освіті спрямовує на постійну оптимізацію та вдосконалення процесу підготовки, оптимальне підвищення його ефективності. Серед інших обов'язкових властивостей освітньої технології науковці називають чітку обґрунтованість, доцільність, опору на розроблену педагогічну теорію, структурний та змістовий зв'язок усіх елементів, єдність теорії і практики.

Особливістю педагогічної технології є те, що вона передбачає чіткі та структуровані алгоритми, їхню етапність, проєктованість, запланованість; такий підхід має потужні підстави в організації навчальних практик майбутніх фахівців.

Детальний аналіз низки положень про проведення навчальних практик у вітчизняних ЗВО свідчить, що програма кожної навчальної практики містить обов'язкові компоненти – чітко сформульовані цілі і завдання; у загальному вигляді їх можна визначити так: метою практики (навчальної, навчально-виробничої) як особливої форми освітнього процесу підготовки є формування та розвиток у здобувачів низки загальних та професійних компетентностей, систематизація та узагальнення теоретичних знань, отриманих у ході навчання, оволодіння формами, методами та засобами організації праці в обраній галузі, вміннями і навичками, необхідними для самостійного застосування цих знань на практиці. Саме навчальна практика дозволяє здобувачеві ознайомитися зі специфікою обраної галузі, з колом професій, які ця галузь надає, видами й напрямками майбутньої соціокультурної діяльності (Дем'яненко, 2009).

Аналізуючи наскрізні програми практик доходимо висновку, що значною мірою саме навчальна практика реалізує завдання розвитку ключових (загальних) та фахових компетентностей у вигляді здатностей:

- до критичного мислення;
- знати та розуміти предметну сферу професії;
- до ефективного пошуку та опрацювання, аналізу та синтезу інформації з обраної спеціальності та з різних джерел;
- працювати в міждисциплінарній команді, здійснювати ефективну професійну взаємодію;
- приймати самостійні рішення під час роботи в конкретних умовах здійснення професійної діяльності;
- застосовувати знання в практичних ситуаціях;
- до саморефлексії отриманого досвіду та до самовдосконалення тощо.

Реалізацію мети та завдань практики зазвичай здійснюють шляхом ознайомлення зі змістом та формами роботи, її організацією, особливостями; проходить цей процес на базі практики в межах передбаченого програмою обсягу часу.

Оскільки сутність навчальної, навчально-виробничої та виробничої практики завжди усвідомлюється через досягнення мети, можна говорити про необхідність створення педагогічної технології проведення навчальної практики як особливої форми освітнього процесу, адже після виконання здобувачем програми практики має зростати його зацікавленість у навчанні, потреба вивчення «нових дисциплін, підвищується успішність, якість виконання курсових, випускної та дипломної робіт, активізується інтерес до науково-дослідної роботи» (Гресь, 2010, с. 3). Отже, зважаючи на важливість практичного складника в підготовці здобувачів гуманітарної галузі, розробка відповідних програм, удосконалення методів звітності та контролю, необхідним є технологічний підхід до організації навчальних практик майбутніх фахівців гуманітарної галузі.

Загальна структура педагогічної технології організації навчальної практики, на думку вчених, передбачає компоненти, що реалізуються поетапно:

– діагностика наявного рівня теоретичної готовності здобувачів, що дозволяє формувати групи практикантів, виходячи з однорідності знань, умінь та навичок, коли не викликає заперечення актуальність попередньої діагностики, необхідність її проведення на початку будь-якого виду практики; саме на цьому етапі вдається максимально чітко поставити мету, до реалізації якої ітиме обрана технологія (*Професійна діагностика...*, 2004);

– мотиваційно-організаційна фаза зумовлена тим, що формування та підтримка інтересу здобувача до проходження практики є основою ефективності освітнього процесу, адже без активного включення в практичну діяльність не лише викладача, куратора, методиста, а й самих здобувачів засвоєння практичних і теоретичних знань, умінь та навичок, досягнення запланованого результату не відбудеться;

– фаза проходження практики, яка слугує послідовному втіленню поставлених цілей;

– контроль та перевірка, з'ясування якості засвоєння матеріалу та оволодіння певними навичками, які є важливим для майбутньої професійної

діяльності; методи перевірки та контролю уможливають визначити, наскільки отриманий результат відповідає розробленій програмі; в технології компоненти організації діяльності і контролю рівнозначні, вони є взаємозв'язаними і взаємодоповнювальними блоками (Нісімчук, Падалка, Шпак, 2000, с. 44).

Відповідно до запропонованої технологічної структури може функціонувати навчальна, навчально-виробнича або виробнича практика: попередня діагностика дозволить виявити професійні нахили та особистісні запити здобувачів, згрупувати їх для розподілу по базах практик тощо; на мотиваційному етапі є сенс говорити про перспективи професійної реалізації, адже набуття основ професії є основною метою підготовки у ЗВО. Під час проходження навчальної практики майбутній фахівець гуманітарної галузі зможе отримати компетентності, що дозволять йому успішно реалізуватися в майбутньому; завдання мотивації та організації мають бути активно реалізовані, оскільки зацікавлення процесом практики та її результатом дозволить здобувачеві вищої освіти більш ефективно засвоїти первинний досвід реального осягнення професії. По завершенні основного етапу – власне, проходженню практики, – надають увагу контролеві отриманих результатів; письмові та усні звіти, оформлення щоденників, низка інших комплексних засобів дозволять оцінити ефективність засвоєння майбутніми фахівцями знань та досвіду; в подальшому на основі результатів контролю та перевірки можна буде коригувати змістову частину педагогічної технології як проходження навчальної практики, так і всієї підготовки загалом. Таким чином, оскільки саме навчальна практика є тим складником, що формує готовий «продукт» освіти – фахівця, який відповідає професійним вимогам гуманітарної галузі, – можна говорити про її технологічність як обов'язкову умову успішного результату.

Отже, сучасний стан суспільних вимог до фахівців гуманітарної галузі потребує обґрунтування шляхів вдосконалення практичного компоненту як чинника ефективності процесу підготовки. Навчальна та виробнича практики є тим важливим складником професійної підготовки, який спрямовує на

закріплення та реалізацію набутих здобувачами знань, умінь та навичок, необхідних для подальшої професійної діяльності, а також засобом творчого розвитку та саморозвитку фахівця в обраній галузі. Водночас, саме організація та проведення практичного складника процесу підготовки в гуманітарній галузі є недостатньо вивченими та містять велику кількість суперечностей. Розгляд реального становища речей демонструє, що навчальна практика здобувачів, які навчаються за гуманітарними спеціальностями підготовки, часто зводиться до простого звітування; відсутні універсальні програми, якими можна було б послуговуватися в процесі організації; недостатньо уваги надається ретельному контролю за проходженням практики та її результатами; положення про проведення практики та інші методичні документи, на які мають спиратися керівники, мають формальний характер. Зважаючи на те, що сучасний ринок соціокультурних послуг ставить цілком конкретні вимоги до фахівця гуманітарної галузі, а навчальні практики покликані сформувати відповідні професійні компетентності, доречним вважаємо звернення до парадигми педагогічних технологій.

1.2. Дефініційний аналіз основних понять дослідження

Соціальний простір гуманітарного розвитку становить громадянське суспільство – той комплексний інститут, який взаємодіє з державою, є структурованим об'єднанням громадян країни з розвиненими економічними, політичними, духовними відносинами і зв'язками, функціонує на засадах демократії і права. Модель суспільного розвитку, зорієнтована на максимальне розкриття потенціалу особистості, створення умов для реалізації її інтелектуальних, культурних, творчих можливостей лежить в основі гуманітарної галузі знань (Балл, 2008).

Людський потенціал, людський капітал (знання, навички, мотивації, творчі здібності та енергія, що отримані через формальну освіту або через практичний досвід) – це якості людини, що принципово впливають на результати її діяльності. Поряд з економічним та символічним капіталом,

людський капітал нації формує її можливості в сучасному світі (*Концепція гуманітарного розвитку ...*, 2009). Своє незамінне значення в цьому контексті має підготовка та діяльність фахівців-гуманітаріїв (Винничук, 2018а; Винничук, 2019; Винничук, 2022а). У широкому розумінні поняття «підготовка» передбачає передачу необхідного запасу знань, навичок, досвіду в процесі освіти, практичної діяльності, тренування; «фахову підготовку» у психолого-педагогічній літературі розуміють як цілеспрямований процес, у результаті якого забезпечується готовність особистості до обраної професійної діяльності (Винничук, 2022b).

У вітчизняних науках про освіту проблему подолання відокремленості природничонаукової та гуманітарної освіти розв'язують учені Г. Балл, Н. Буринська, Т. Буяльська, С. Гончаренко; С. Батишев, Г. Васянович, О. Дубасенюк, А. Лігоцький, В. Лозова, Г. Троцко, С. Шапоринський розглядають теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів; А. Железникова вивчає формування професіоналізму викладача, Т. Іванова досліджує психолого-педагогічні основи культури вчителя; Р. Беланова, К. Вдовін, Ю. Ежова, І. Загрийчук, Н. Катанова, С. Матліна, О. Молдаванов, О. Ковальова, Н. Конох порушують питання гуманітаризації підготовки фахівців різних профілів

З метою висвітлення специфіки практичної підготовки майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей звернімося також до аналізу феноменів «гуманітарна освіта» та «гуманітарні спеціальності».

В Енциклопедії освіти вказано, що гуманітарна освіта – це сукупність знань у галузі соціально-гуманітарних наук і пов'язаних із ними практичних умінь і навичок (*Енциклопедія освіти*, 2088).

Гуманітарна освіта як сукупність знань у галузі суспільних наук (філософії, історії, філології, права, економіки, мистецтвознавства тощо) і пов'язаних із ними практичних навичок та умінь – найважливіший засіб формування світогляду, відіграє величезну роль у загальному розвитку людей,

у їхньому розумовому, етичному й політичному вихованні (Андрущенко, 2008). Метою гуманітарної освіти є духовна культура, у якій людина відтворює себе у своїй людській цінності, у повноті своїх переживань, роздумів і прагнень, пізнає суспільство на різних етапах його історії, осмислює феномен культури, сенс свого існування та існування інших людей, що дозволяє їй адаптуватися до сучасного суспільства. у цьому контексті соціально-гуманітарні науки – це науки про людину як суспільну (культурну, моральну, духовну) істоту і все, що нею створюється; певний комплекс знань, спрямованих на дослідження проблем розвитку людського суспільства, розуміння та пояснення поведінки людини, її духовного життя й культури (Фурман, 2002).

Щодо соціально-гуманітарної освіти, то вона, з одного боку, спрямована на передання індивідові професійних знань, умінь, навичок, а з іншого, – виходить за межі його професійної сфери, адже передбачає формування моральної свідомості й загальнокультурної компетентності, здатності до найкращого виявлення своїх здібностей і самореалізації впродовж життя. Соціально-гуманітарна освіта має навчати законам суспільного розвитку, формам і засобам соціальної взаємодії, соціальним нормам, настановам і цілям; створювати умови для усвідомлення й розуміння людиною свого місця в системі суспільних зв'язків (Подмазін, 2006).

Аналіз результатів вітчизняних наукових досліджень дозволив установити, що термін «гуманітарна підготовка» трактується вченими різних позицій.

По-перше, підготовка – це запас знань, отриманих у процесі навчання чому-небудь; професійна підготовка майбутніх фахівців передбачає володіння ними великим обсягом суспільно-політичних і науково-фахових знань із спеціальності та з суміжних наук; у гуманітарній галузі це передбачає володіння високим рівнем загальної культури, знання загальногалузевої теорії, психології, вміння розв'язувати системні фахові завдання, здійснювати самокритичний аналіз, навички виконання відповідних дій, які є компонентом

конкретних видів професійної діяльності філософів, філологів, істориків, релігієзнавців, культурологів (Сова, 2003; Флиер, 2000; Шевнюк, 2004; Lukyanenko, Dmytrenko Vitaly, Dmytrenko, Vita).

По-друге, підготовка спрямована на формування системних знань і професійних умінь, професійної «Я-концепції», готовності до інноваційної діяльності, до безперервного збагачення фахових можливостей і особистісних якостей у цілісній гуманітарній сфері (Бех, 2003; Дем'яненко, 2008; Чечотка, 2021).

По-третє, науковці виділяють сутність, компоненти та види конкретної підготовки; у структурі такої підготовки існують взаємопов'язані блоки: загальнокультурний, відповідний спеціальності, діяльнісний. Тож професійна підготовка фахівців гуманітарної галузі характеризується багатоаспектністю й варіативністю змісту, інтегративно-міждисциплінарним характером, її сутнісною ознакою є інтегративність, що забезпечує комплексність, повноту, цілісність знань, формування системного мислення майбутнього гуманітарія (Винничук, 2018b; Лук'яненко, Крепак, 2022). Результатом підготовки майбутніх фахівців є певний рівень готовності до професійної діяльності як активно-діяльнісний стан особистості, що містить позитивне ставлення до професії, здібності, знання, уміння, досвід, стійкі професійно важливі якості (Б. Ананьєв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.). Д. Узнадзе пов'язує готовність особистості до професії з формуванням установки на певну фахову діяльність, змобілізованість сил на виконання завдання; вчені А. Андрєєв, Ю. Афанасьєв, І. Гушлевська, А. Дахін, Г. Селевко, В. Сластьонін, С. Шишов тлумачать її як сукупність якостей особистості, що забезпечують успішність реалізації професійних функцій; більшість науковців нині ототожнює готовність фахівця до професійної діяльності з компетентністю.

Аналізуючи з цих позицій проблему підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі, акцентуємо, що якість такої підготовки залежить від переходу від предметно-змістового принципу до вивчення цілісної картини

світу та людини в ньому. Наукова картина світу, що формується на основі вивчення соціокультурних наукових теорій, має становити основу світогляду майбутнього фахівця гуманітарної галузі (Чечотка, 2013).

Поняття наукової картини світу вчені застосовують у значенні: 1) сукупності знань, отриманих у результаті вивчення гуманітарних і суспільних наук («суспільно-наукова картина світу», «гуманітарна картина світу», «образ світу», «модель світу», «мова світу»); 2) синтезу природничо-наукових знань і соціокультурних («природничонаукова картина світу») (Растригіна, 2021; Черепанова, 2007).

Гуманітарна парадигма освіти передбачає пізнання людиною у процесі навчання не тільки законів природи та суспільства, але й самої себе з антропологічної, людської позиції, самопізнання власної унікальної сутності, історії та сучасного стану власної особистості, її психології та закономірностей формування, пізнання цілей і засобів спілкування (Винничук, 2018b; Шелер, 1993; Шелер, 1994; Ясперс, 1991).

Оскільки гуманітаризація має задовольняти гуманітарні та загальнокультурні потреби майбутніх фахівців, у змісті відповідного знання виявляють та демонструють загальнокультурну цінність; для цього зміст провідних дисциплін підготовки збагачують загальнолюдськими проблемами, цінностями. Таке знання є важливим для розвитку людства, відображує елементами історизму, емоційно забарвленими розповідями викладачів про драматичні моменти в розвитку подій і явищ, культури свого часу, взірців безкорисного, часто фанатичного служіння істині, терпіння, титанічної роботи думки, високого професіоналізму, духовності (Амонашвили, 1996).

У руслі формування духовності особистості мета підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі полягає в збагаченні внутрішнього світу здобувачів, залученні їх до етичних і загальнокультурних цінностей, спонуканні до морального вдосконалення. Духовність становить невід'ємну якість фахівця як суб'єкта власної діяльності, відповідального за свої вчинки

перед власною совістю та суспільством. Отже, відбувається збагачення внутрішнього світу, залучення до етичних цінностей, оволодіння особливим способом мислення, здатність до діалогу культур, самоосвіти, самореалізації, самовдосконалення в системі «Людина – Світ». Відбувається формування цілісного наукового світогляду, розвиток професійно важливих особистісних якостей фахівця (логічного, критичного, творчого мислення, волі, комунікативності, толерантності, естетичних уподобань, екологічних поглядів), розкриття творчого потенціалу; максимальне сприяння створенню умов для співпраці, доброзичливості, взаємоповаги (Дригач, 2013).

Сучасна професійна освіта – це система, яку суспільство створило заради певної образності, образу, обличчя фахівця, здатного думати й осмислювати, творити і присвоювати у просторі проєкцій реальності, які слугують людині зорієнтуватися в навколишньому швидкозмінному середовищі для набуття власного неповторного та унікального вигляду (Арцишевська, Арцишевський, 2007). У зазначеному контексті метою гуманітарної науки є навчити майбутнього фахівця мислити, давати оцінку різним неоднозначним явищам. Гуманітарні науки беруть опосередковану участь у створенні матеріальних благ, часто не впливають на кількість і якість матеріальних ресурсів, що виробляються, проте впливають на їх розподіл серед різних груп населення, прогнозуючи розвиток соціально-економічних, соціокультурних, міжетичних відносин.

Цілісність гуманітарної та професійної підготовки майбутніх фахівців – одна з найважливіших вимог до вищої професійної освіти. До структурних елементів гуманітарної освіти нині відносять: світоглядно-філософську, культурологічну та філологічну, соціально-політичну та соціологічну складові, історичну, етичну й естетичну освіту, українознавчу підготовку, еколого-природничу, економічну та правову освіту, психолого-педагогічну підготовку, систему знань і навичок, що забезпечують здоровий спосіб життя. Тому системна гуманітарна підготовка є актуальною також і для фахівців, наприклад,

в економічній сфері, адже вона формує морально-естетичний та загальнокультурний потенціал фахівця, тим самим забезпечує ефективність його суспільно-фахової діяльності (Винничук, Лук'яненко, 2022; Родигіна, 2015; Романенко, 1998; Рубінштейн, 1957; *Соціальна філософія*, 2002).

Гуманізація професійної освіти передбачає створення освітньої системи, яка відповідає гуманістичним ідеалам та цінностям, відхід від авторитарної системи керівництва і впровадження нових форм освітньої діяльності, де викладач і здобувач є фасилітаторами навчального процесу для розвитку культурної особистості висококваліфікованого фахівця гуманітарної галузі (Бондаревская, Кульневич, 1999; Позінкевич, 2000; Петренко, 2022).

Гуманітарну освіту розглядають як системоутворювальний чинник вищої професійної освіти, котра:

- забезпечує культурне спілкування;
- сприяє розвитку освіченості, культури, менталітету;
- залучає до надбань вітчизняної та світової культури;
- розвиває мовленнєві, комунікативні, соціокультурні компетентності здобувачів, сприяє виникненню у них внутрішньої потреби професійного зростання, саморозвитку та самовдосконалення, безперервної освіти та самоосвіти;
- розвиває патріотизм, відкритість, емпатію, повагу до інших народів та їхніх культур, готовність до співпраці тощо;
- позитивно впливає на здібності особистості до успішної побудови своєї соціальної та професійної діяльності, взаємодії на ринку праці, створюючи умови для її культурного самовизначення в інформаційному, освітньому середовищі соціуму (Грозна, 2012).

Утвердження нової системи цінностей у контексті модернізації системи підготовки акцентує завдання органічного поєднання в освітньому процесі спеціальностей гуманітарної галузі національних та загальнолюдських основ; організації фахового навчання як безперервної науково-виробничої діяльності з використанням зростаючого потенціалу вищої школи; ефективнішого

використання її кадрового потенціалу в опануванні змістом і практичними завданнями кожної спеціальності. Звідси й підготовка гуманітарія в профільному ЗВО має розглядатися як процес зі трьома складовими: спеціально-професійним, аналітико-дослідницьким та загально гуманітарним компонентами підготовки. «Лише освічений розум у змозі відокремити істинні елементи, які притаманні традиціям і забезпечують емоційну стабільність, від тих поглядів та інститутів, що занепадають, бо втрачають свої функції та значення в суспільстві, що змінюється», – зазначав німецький соціолог М. Мілес (Miles, 2011). Високі цінності мають бути основою менталітету особистості в соціумі, цілеспрямованню, відбору змісту, методів і засобів освітньої діяльності на всіх етапах підготовки фахівців (Огнев'юк, 2003; Онищенко, 2013; Ортега-и-Гассет, 1991).

Головний напрям змін у сучасному українському суспільстві, що нині відбуваються в сфері освіти, пов'язаний із поверненням інтересів, бажань та здібностей здобувача вищої освіти до навчального закладу. Розробка компетентнісних аспектів професійної підготовки майбутніх фахівців вищої кваліфікації, апробація відповідних форм, способів і методів практичної роботи зумовили необхідність теоретичного обґрунтування й створення методичної (технологічної) бази із проблем особистісно зорієнтованої освіти майбутніх фахівців (Бобрицька, 2011; Лузік, 2006). По суті, нині йдеться про створення науково обґрунтованої концепції особистісно зорієнтованої професійної освіти з урахуванням безперервності й наступності, оскільки реальне становище в гуманітарній галузі актуалізує проблему реформування професійної підготовки й дозволяє успішно виконувати замовлення суспільства на підготовку конкурентоспроможних і високопрофесійних кадрів, котрі відповідатимуть вимогам світових стандартів і будуть здатні ефективно виконувати професійні функції в цілісній соціокультурній сфері держави. це впливає на розуміння компетентності, яку автори розглядають у різному тлумаченні: у вузькому розумінні її трактують як володіння знаннями та здібностями як основою висловлювати авторитетне судження; більш широко компетентність

розглядають як рівень готовності чи досягнень, тобто, володіння тими питаннями, стосовно яких фахівець має належні знання і досвід. Згідно з поглядами вчених, компетентність є однією з восьми основних кар'єрних орієнтацій, пов'язаних із настановленнями, наявністю здібностей і талантів у певній галузі; такі фахівці прагнуть визнання своїх талантів, яке має виражатися в статусі, що відповідає їх майстерності. Майстерність же, своєю чергою, зумовлює певну технологічність процесу фахової підготовки майбутніх фахівців як зрілих людей (Chendey, Lebedyk, Androshchuk, Chorna, Strelnikov, 2023).

Технологія освіти дорослих, за визначенням Т. Василькової, є системою форм, методів і засобів, які реалізують зміст навчання та спрямовані на досягнення діагностично заданої мети, зорієнтованої на можливості здобувачів щодо організації власних занять (Сисоева, 2011).

В. Беспальком виділено вимоги до технологій в освіті дорослих:

– концептуальність – кожна технологія ґрунтується на відповідній науковій концепції, що містить філософське, психологічне, дидактичне обґрунтування освітніх цілей;

– системність – педагогічна технологія має ознаки системи (логіку процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);

– керованість (діагностичне цілепокладання, планування, проєктування процесу навчання, поетапна діагностика, варіювання методами та засобами для корекції результатів навчання);

– гнучкість – варіативність у змістовому та процесуальному компонентах технології з урахуванням реалій педагогічної дійсності;

– динамічність (можливість розвитку або перебудови технології у мінливих освітніх умовах);

– ефективність – гарантування відповідності запланованого результату обраній науковій концепції (Беспалько, 1989).

– гнучкість – можливість варіацій у змістовому та процесуальному компонентах технології з урахуванням вимог педагогічної дійсності;

– динамічність – можливість розвитку або перетворення технології у мінливих освітніх умовах;

– ефективність – гарантувати досягнення запланованого результату навчання з найменшими витратами; відтворювальність – передбачає можливість застосування педагогічної технології в інших освітніх установах, іншими суб'єктами навчання (Беспалько, 1995).

Структуру технології навчання дорослих представлено вченими, зазвичай у цілісності концептуального, змістового, процесуального та професійного компонентів: концептуальний компонент відображає особливості проєктування та впровадження освітньої технології; змістовий охоплює загальну мету та конкретні цілі, зміст навчального матеріалу, форми навчання, виховання та розвитку здобувачів; процесуальний компонент відображає методи й форми діяльності, діагностику педагогічного процесу (Сисоєва, 2011).

Серед загальних інноваційних педагогічних технологій, які найдоцільніше застосовувати у процесі підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі, науковці виділяють особистісно-орієнтовані, інтерактивні та інформаційні технології (Дичківська, 2004; *Освітні інноваційні технології...*, 2004).

Особистісно-орієнтовані технології (підвищення ефективності процесу підготовки засобами його індивідуалізації та диференціації, створення атмосфери комфорту в ході практичної діяльності співробітництво між викладачами та здобувачами на гуманному суб'єкт-суб'єктному рівні) ґрунтуються на когнітивно, діяльнісно й особистісно зорієнтованій парадигмі освіти, враховують психологічні особливості здобувачів вищої освіти й визначають діяльність насамперед здобувачів, на відміну від принципів педагогіки, які регламентують діяльність викладачів (Романець, 2001; Пехота, 2013).

Реалізація цих принципів зумовлює такі функції процесу підготовки: поєднання особистісного розвитку з підвищенням професійної майстерності;

забезпечення випереджального характеру професійної підготовки майбутнього фахівця відповідно до вимог суспільства; поєднання галузевих вимог щодо розвитку кадрового потенціалу з потребою збереження загальнолюдських і національних цінностей.

Інтерактивна технологія підготовки – це відкрита система взаємопов'язаних цілеспрямованих дій, які здійснюються всіма учасниками освітнього процесу для досягнення запланованого результату навчання і практичної діяльності в оптимальні терміни з урахуванням попереднього професійного і життєвого досвіду здобувачів та на основі використання активних форм і методів роботи (Сисоєва, 2006; Сисоєва, 2011, с. 279). Дидактична особливість інтерактивного навчання гуманітаріїв часто полягає в тому, що у процесі його реалізації відбувається порушення дидактичної логіки процесу: не від засвоєння теорії до практики, а від формування нового досвіду на базі наявного до його теоретичного осмислення (Шанскова, 2015).

Отже, аналіз основних понять і їхніх дефініцій уможливив висновок стосовно перспектив обраної проблеми підготовки фахівців гуманітарної галузі та необхідності її розвитку в напрямі дослідження особливостей етнокультурної діяльності майбутніх гуманітаріїв на всіх етапах освітнього процесу.

1.3. Наукові основи етнокультурної діяльності фахівців гуманітарної галузі в Україні

Етнокультура як феномен етнічного буття українців у системі взаємовідносин займає визначальне місце, адже концентрує різноманітний спектр прояву етнічних ознак. На думку вчених, кожна культура має свій витвір етнокультури, своє уявлення про неї (Левицька, 2004).

Етнокультура реалізує такі функції: комунікативну; пізнавальну; знаково-символічну; відтворювальну (забезпечення фізичного існування етносу через відносини між природою і людиною).

Стабілізуючою основою етносу і культури вважають свого роду колективну пам'ять – систему традицій, звичаїв, обрядів, що акумулює між

поколіннями етнокультурну інформацію (*Етнокультурні освітні технології*, 2021). Ю. Мережко і С. Гмиріна пояснювали зв'язок між традиційними надбаннями культури й умовами людського буття, які втілюються в мові, звичаях, мистецтві тощо; вважав, що традиція регулює не лише рівень інформації, необхідний для відтворення етносу, а й ступінь етнічних запозичень; це виключає ситуацію, коли в структурі етносу переважають чужорідні компоненти, а запозиченнями є ті, що не сприймаються як свої, близькі до національних (Воропай, 1997; Левицька, 2004; Мережко, Гмиріна, 2021; Падалка, 2008; Петрик, 2002). Етнокультура як сукупність певних гуманітарних знань зосереджує увагу на етнічних особливостях традиційної культурно-побутової сфери, вона безпосередньо пов'язана з народно-поетичною творчістю, бо фольклор, наприклад, відтворює сталу традицію, сферу безперервних та необмежених змін. Етнокультура посідає в культурі стрижневе місце, зберігаючи в своїй пам'яті етнічні ознаки поведінки, її зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу й усталені в його культурі (Левицька, 2004; Петренко, 2019).

Етнокультурна компетентність особистості має складну структуру, непростий механізм формування, що робить цей процес досить тривалим у часі; набуття здобувачем об'єктивних знань та уявлень щодо своєї етнічної культури, духовно-моральних цінностей і особливостей своєї нації, історії рідного краю становить основу самовизначеності, ідентичності (Нечай-Велкова, 2020). На думку М. Шульгіна, етнокультурна компетентність дає змогу представникові кожної нації орієнтуватись у світі, будувати поведінку відповідно до своєї культури й одночасно відчувати її межі та початок світу іншої культури (Шульгіна, Яковлев, 2012).

До етнокультурної компетентності входять групи чинників: матеріальна сфера культури (народна архітектура, вбрання, види творчої діяльності); сфера духовної діяльності народу (мова, усна народна творчість, народне мистецтво, тощо); феномен найскладніший і остаточно невизначений – менталітет народу або етнопсихологічні риси етносу (Сухомлинська, 2006; Ушинський, 1964; Франкл, 1990).

Національна культура майбутніх фахівців є оригінальним національним світом, де етнокультурна компетентність виконує функцію ядра, механізму збереження етнічних ознак навіть за несприятливих для цього етнокультурних умов; вона інтегрує надбання світової культури, презентує її цінності та збагачує світову культуру загалом, використовує в цьому процесі етнокультуру як джерело національної скарбниці етносу. У той же час це передбачає глибоке усвідомлення належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності, обов'язку, здатність непохитно захищати суспільно-державні цілі в складних соціальних ситуаціях (Березюк, 2015). Педагогічний словник тлумачить зміст поняття «етнокультурна компетентність» як прояв людиною знань, умінь і навичок, які дозволяють їй адекватно оцінити специфіку і умови взаємодії з представниками інших етнічних спільнот, знайти правильні форми співробітництва з ними з метою підтримання атмосфери згоди і взаємодовіри (*Педагогічний словник*, 2001).

Оскільки в педагогічній літературі під професійною підготовкою розуміють сукупність спеціальних знань, умінь і навичок, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної діяльності в обраній професії, то, на думку О. Бондаревської, складовою ефективною професійної підготовки є саме озброєння культурою, яка дозволить особистості знайти власне місце в житті й надасть можливість прийняття самостійних рішень. Також це сприятиме розробці нових технологій професійного зростання, що змінить місце здобувача в масовому одноманітному відтворенні (Бондаревская, Кульневич, 1999).

Формування творчого, ініціативного, самокритичного фахівця відбуватиметься за умов, коли він уже в період навчання буде ознайомлений із практичним аспектом високопрофесійного використання надбань етнокультури у відповідній діяльності. Так, К. Приходченко зазначає, що особистісний світ людини розвивається «від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства з метою виховання її як людини культури, здатної до відтворення

природно-культурного середовища з опорою на національну культуру» (Приходченко, 2010, с. 26).

Сутність поняття «етнокультурна освіта» українські вчені визначають як важливу частину сучасної освіти, яка сприяє засвоєнню здобувачами вищої освіти знань про різноманітні культури, з'ясування ними загального та особливого в традиціях та звичаях, залучення до культурних цінностей та способу життя народів, виховання поваги до інших культурних систем» (Стрельников, 2022; Цюняк, 2016). Мета такої освіти – виховати у майбутніх фахівців гуманітарної галузі інтелігентність, що представлена культурно-особистісними цінностями; діалектичність мислення; самооцінку інтелектуального потенціалу й відданість загальнолюдським цінностям; почуття гідності вільної особистості. Виховання любові до свого народу має гармонійно поєднуватися з вихованням любові до землі, на якій мешкає цей народ, на основі вищих духовно-моральних цінностей та ідеалів, утілених у творах народної творчості. Оволодіння здобувачами складниками етнічної культури сформує етнокультурну компетентність, яка ґрунтується на теоретичних знаннях, об'єктивних уявленнях, утілюється в практичних уміннях, навичках і моделях поведінки, закладених у ментальності. Говорячи про вплив етнокультурних умов на соціалізацію особистості, вчені виділяють дві групи якостей: вітальні (біолого-фізичні) і ментальні (фундаментальні духовні властивості).

Менталітет етносу – це глибинна «духовна будова, властива великій групі людей, сформованій у певних природно-кліматичних і історико-культурних умовах» (Гончаренко, 2011).

Менталітет етносу визначає властиві його спільноті способи бачення і сприйняття навколишнього світу на чуттєвому та прагматичному рівнях. Умовами підсвідомого засвоєння менталітету етносу його представником, на думку Н. Сідельник, є: досконале знання рідної мови; національна самосвідомість, етнічна концепція особистості і її виховання; сформованість уявлень про типові риси своєї етнічної спільноти, її цілісності; відчуття рідної

землі, усвідомлення спільності історичного минулого, культури народу (Нечай-Велкова, 2020; Сідельник, 2012).

Отже, в основі діяльності фахівця знаходиться його етнокультурна компетентність як здатність орієнтуватися у світі значень культури свого етносу, вільно розуміти мову цієї етнокультури і вільно творити цією мовою (Лозко; 2001; Лозко, 2011); як готовність до взаєморозуміння та взаємодії, яка базується на знаннях і досвіді, набутих у реальному житті (тобто, в ході етнокультурної діяльності), спрямованих на їх успішну адаптацію в поліетнічному суспільстві. Така етнокультурна діяльність є синергетичною, тобто тією активністю, що об'єднує знання, уміння, ціннісні орієнтири української етнічної філософії, культури та психології; здатністю особистості фахівця застосовувати отримані знання про матеріальні й духовні цінності українського етносу; орієнтованість на образ народу, вибудований впродовж тривалого історичного періоду; володіння засобами етнічного самовияву (мова, література, фольклор), ціннісне ставлення до етнічного, що відображене в міжособистісній взаємодії як результат етнокультурного виховання (Петренко, 2022).

Під етнокультурним вихованням Л. Маєвська розуміє тривалий процес формування у психічних структурах здобувача вищої освіти відчуття глибинної природи етнокультурної спільноти, задля глибинного розуміння власного «Я», стимулювання внутрішнього потенціалу в результаті самовиявлення, творчого саморозвитку й самореалізації та цілеспрямованої підготовки до міжкультурного діалогу у процесі фахової діяльності (Маєвська, 2022).

Етнокультурна компетентність як результат професійної підготовки – складне інтегроване утворення, яке піддається цілеспрямованому розвитку і вдосконаленню в рамках освітнього процесу закладу вищої освіти (Будник, 2011; Гуренко, 2005); відповідна діяльність майбутнього фахівця заснована на здатності вільно орієнтуватися у світі значень культури свого етносу. Дослідники проблеми розглядають таку діяльність як засіб передачі

культурного досвіду від одного покоління до іншого, як чинник сприяння розвитку національної самосвідомості, виховання групи фахівців, що усвідомлюють етнокультурні традиції конкретного регіону, потребу їх розвитку й інноваційного осучаснення.

Це дозволяє вільно використовувати етнокультурні засоби в поліетнічному середовищі великих за масштабами і значенням етнокультурних регіонів, стимулює увагу до етнопедагогічного компонента етнокультури, заснованого на відповідних аспектах виховання.

Етнопедагогічний компонент етнологічної культури, за визначенням О. Березюк, є тим соціально-педагогічним феноменом, який характеризує ступінь засвоєння традиційної педагогічної культури народу, розуміння виховної сутності її цінностей, їх адекватного використання в сучасній виховній практиці (Березюк, 2015).

Етнопедагогічний аспект діяльності майбутніх гуманітаріїв у закладах освіти і культури зумовлює набуття майбутніми фахівцями:

– етнопедагогічної освіченості – системи знань, що знаходяться в основі здійснення діяльності на ґрунті традиційної педагогічної культури відповідно до гуманістичного зорієнтування системи освіти;

– етнопедагогічного мислення – становлення стилю мислення, орієнтованого на знаходження шляхів вирішення професійних проблем на основі народного досвіду у цій галузі; обізнаності з проблемами освіти й апробованими народнопедагогічними способами їх вирішення;

– етнопедагогічного досвіду – зразків прийняття етнопедагогічно виважених рішень у спілкуванні з різновіковими аудиторіями та групами з різною етнокультурною ідентифікацією.

Етнокультурна ідентифікація при цьому означає ототожнення, уподібнення себе з членами певної етнічної спільноти; процес співставлення і порівняння суб'єктів даної етнічної спільноти з суб'єктами цієї та інших спільнот. Емоційно-когнітивний процес об'єднання себе з іншими

представниками етнічної групи, позитивно ціннісне ставлення до культури, історії, національних традицій і звичаїв свого народу, до його ідеалів, мови, його державності, території проживання етносу, отримав назву етнічної ідентичності або етнічності (Безена, 2020).

Маркерами етнічної самоідентифікації вчені вважають:

– зовнішні орієнтири (етнотип, мова; культура, родина; спільність традицій, звичаїв; відчуття «малої батьківщини»; епос, історія етносу; відомі предки);

– внутрішні орієнтири: самопочуття в певному етносередовищі; самовідчуття, емоційний зв'язок з етнічною спільнотою; внутрішньоетнічна близькість; особистий вибір рішення (Чайка, 2006).

Одним із шляхів формування навичок міжнаціонального, міжетнічного спілкування майбутніх фахівців гуманітарної галузі є розвиток поліетнічної культури особистості; під поняттям «поліетнічної культури» розглядаємо освоєння особистістю культурних, естетичних, історичних, релігійних, побутових, мовних та ін. цінностей тих етнічних груп, народностей, що становлять цілісне соціальне середовище того регіону, в якому проходить фахова діяльність. Для формування такого типу культури необхідно впливати на рівень національної самосвідомості особистості, сприяти у процесі підготовки її прилученню до своєї культури й культури регіонального етнічного середовища; вчені виділяють дві складові поліетнічної культури – художня культура націй і регіональна етнічна культура згалом. Участь майбутнього фахівця в діяльності з художньою й регіонально-етнічною культурою характеризує рівень сформованості його поліетнічної культури. У зв'язку із цим національно-виховною концепцією України передбачено: розробку цілісної програми художньо-культурного процесу та конкретних регіональних і інституційних програм художньо-культурного розвитку й виховання; підготовку фахівців із культурологічною орієнтацією на основі загальногуманітарної спрямованості.

Фахівці гуманітарної галузі мають усвідомлювати, що сучасні інтеграційні процеси вплинули на освітній простір, загострили питання етнокультурного виховання, яке розглядається складником національного виховання молоді, а професійна діяльність в умовах поліетнічних, багатонаціональних регіонів потребує спеціальної підготовки. Відповідно, професійною необхідністю стає етнокультурна діяльність, яка залежить від опанування знаннями та навичками впровадження художніх культур регіональних меншин, оволодіння технологією «діалогу культур» як умінням розуміти духовний світ іншої людини, яка є представником іншого етносу, здатність почути іншого. Це дозволить усвідомити етнічні ознаки регіону, груп людей та розробити власну відповідну основу для впровадження в практику професійної діяльності тематики заходів, змістовою основою яких стане культура етнічних меншин регіону. Подібна особистісна ситуація та розуміння поняття «етнокультурного середовища» як «полігону» відповідної діяльності кожного фахівця гуманітарної галузі забезпечить ефективність етнокультурної діяльності (Виткалов В., Виткалов С., 2022).

Під етнокультурним середовищем варто розглядати обставини, що об'єктивно існують та характеризуються культурною взаємодією в руслі порозуміння різних етнічних груп, які проживають на території регіону, підтримуючи власну культурну ідентичність і створюючи спільні цінності в його межах. Ці цінності відповідають цінностям держави.

У контексті фахової підготовки майбутніх гуманітаріїв етнокультурне середовище представлене сукупністю чинників, що об'єктивно виникли і впливають на фахову діяльність; зумовлюють застосування етнічних мистецьких надбань, етнохудожніх засобів соціокультурного діалогу, досвіду створювати атмосферу взаємопідтримки та поваги між людьми під час різних видів етнокультурної взаємодії. У такому випадку етнокультурна діяльність перетворюється в соціокультурний феномен, що збагачується внаслідок культурно-діалогічного використання етнічних художніх та педагогічних

традицій, продуктів народної художньої творчості, історичних та релігієзнавчих матеріалів як невичерпного резерву розвитку фахової компетентності й успішності кожного представника гуманітарної галузі (Чечотка, 2019).

Сучасний стан суспільних вимог до молодих фахівців – випускників ЗВО – потребує уважної розробки підходу до вдосконалення практичного компоненту на загальному тлі навчального процесу. Навчальна та виробнича практики є важливими складниками професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі, оскільки вони спрямовані на закріплення та реалізацію набутих здобувачами знань, умінь та навичок, необхідних для подальшої професійної діяльності, а також є засобом творчого розвитку та саморозвитку. Водночас, саме організація та проведення практичного етапу навчального процесу в гуманітарній освіті є недостатньо глибоко вивченими та мають в собі велику кількість протиріч. Розгляд реального становища речей демонструє, що навчальна практика здобувачів, що навчаються за гуманітарними напрямками підготовки часто зводиться до формального звітування; відсутні чіткі універсальні програми, якими можна було б керуватися в процесі організації; недостатньо уваги приділяється ретельному контролю за проходженням практики та її результатами; положення про проведення практики та інші методичні документи, на які мають спиратися керівники, носять узагальнюючий характер. Зважаючи на те, що ринок праці ставить цілком конкретні вимоги до молодого фахівця, навчальні практики покликані сформувати відповідні професійні компетентності, доцільним виглядає звернення до парадигми педагогічних технологій (Бутиліна, Кудринська, 2015).

Існує багато підходів до інтерпретації поняття «педагогічна технологія», активно розробляються як теоретичні, так і практичні аспекти технологізації навчання. Коли термін «педагогічна технологія» почав активно вживатися в науковому дискурсі, ключовим його складником було застосування технічних засобів навчання та виховання (*Еволюція педагогічної освіти...*, 2008) Наразі

поняття застосовується переважно стосовно організації навчального процесу та його змісту. На методологічному і теоретичному рівнях проблема педагогічних технологій, їх розробки та практичного впровадження розглядається в роботах зарубіжних науковців, серед них: Б. Блум, Д. Брунер, Г. Грейс, Дж. Керол, В. Коскареллі, Д. Хамблін. Вітчизняний доробок в полі проблематики технологізації освіти представлений працями Ю. Бабанського, В. Беспалько, В. Бондар, П. Гальперіна, В. Гузеєва, Л. Зоріної, А. Нісімчук, І. Раченко, О. Рівіна, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, Н. Талізної та інших. Різні аспекти практичної підготовки майбутніх фахівців розглядали С. Батишев, В. Беспалько, Я. Болюбаш, О. Бутиліна, В. Горленко, С. Ємеянов, В. Зернов, А. Кудринська, М. Піскунов, А. Сон, Н. Тверезовська, Л. Сатановська, В. Тюріна та ін.

Для характеристики сучасного суспільства, що досягло високого рівня розвитку та постійно прискорює хід прогресу, в дискурсі розвинутих країн світу використовується поняття «технологічне суспільство». Під цією назвою розуміють таке суспільство, що розвивається не випадковим чином, не стихійно, а у відповідності до заздалегідь спланованої стратегії. Вона, в свою чергу, ґрунтується на найбільш вірогідних результатах наукових досліджень та актуальних прогнозах. Тобто, поняття «технологія» втрачає прив'язку до виробничих процесів та починає означати будь-який процес обґрунтованого планування, добору засобів, методів, форм тощо, які використовуються для досягнення свідомо поставленої мети (Карпенко, 2008, с. 123). Повсюдно вживаються терміни «соціальні технології», «культурні технології», «політичні технології» тощо.

У динамічному світі, що орієнтований на задоволення ринкових потреб, педагогіка також підходить до розуміння того, що технологізація є відповіддю на нагальні запити. Йдеться про те, що «педагогічна праця у своєму загальному вигляді тільки специфікою відрізняється від інших видів суспільно корисної праці, має свій продукт, свої технології і їхню ринкову вартість» (Підласий,

2004, с. 64). З такої точки зору, ключовою ознакою актуальних процесів в царині освіти є їхня технологізація – планування засобів досягнення мети та поетапне слідування запланованому.

Наразі не існує однозначного тлумачення терміну «педагогічна технологія», однак більшість науковців у своїх визначеннях так чи інакше наголошують, що ключовими компонентами даного поняття є попередньо визначені мета та способи, якими цю мету планується реалізувати. Серед найбільш репрезентативних визначень, що наводяться в науковій літературі, можна виокремити наступні: за О. Пехотою, педагогічна технологія визначається як система найбільш раціональних способів досягнення поставленої мети, наукова організація навчально-виховного процесу, що визначає найбільш раціональні й ефективні способи досягнення кінцевих освітньо-культурних цілей (Пехота, 2000); Г. Селевко інтерпретує педагогічну технологію як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудовану на науковій основі, запрограмовану в часі та просторі, що призводить до намічених результатів (Селевко, 2006); С. Сисоєва пояснює термін як раціональний спосіб досягнення свідомо визначеної освітньої, навчальної або виховної мети; мистецтво педагога; модель; засіб оптимізації і модернізації освітнього процесу; процесуальний компонент (складова) освітнього (навчального) процесу; інтегративний підхід в освіті (Сисоєва, 2001); за визначенням ЮНЕСКО, педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, що ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти. Таким чином, виходячи з низки запропонованих визначень, можна говорити, що педагогічна технологія (технологія навчання, освітня технологія, технологія в навчанні, технологія в освіті) є синтетичною категорією, яка охоплює та поєднує аналітичні категорії педагогіки: «цілі», «методи», «зміст», «засоби», «форма», «взаємодія» тощо.

Незважаючи на певні відмінності в інтерпретації поняття педагогічної технології різними авторами, можна говорити про низку специфічних рис, що їй притаманні.

Наявний етап усвідомленої розробки та постановки цілей навчання та виховання.

Педагогічні дії мають бути раціональними, підпорядкованими цільовим установкам, зорієнтовані на обов'язкове досягнення поставленої мети, гарантоване отримання запланованих попередньо результатів.

Педагогічні дії мають бути відтворюваними будь-яким викладачем та гарантувати досягнення результату всіма, хто вчиться, незалежно від властивостей кожної окремо взятої групи.

Ефективність педагогічних дій, зокрема, досягнення розробленої навчально-виховної мети має підлягати діагностиці та верифікації, яка досягається за рахунок оцінювання поточних та підсумкових результатів впровадження в системі певних критеріїв та показників. Лише ретельний контроль дозволяє говорити про валідність кожної окремої педагогічної технології.

Отже, технологічний підхід у педагогіці характеризує спрямованість на постійну оптимізацію та вдосконалення навчального процесу, підвищення його інтенсивності та ефективності. Серед інших обов'язкових властивостей педагогічної технології науковці називають чітку обґрунтованість, опору на розроблену педагогічну теорію, доцільність, структурний та змістовий зв'язок усіх елементів.

Ключовою особливістю педагогічної технології є те, що довільним діям вона протиставляє чіткі та структуровані логічні алгоритми, їх поетапність, спроектованість, запланованість. Саме такий підхід має значний потенціал використання для організації навчальних практик.

Розгляд положень про проведення навчальних практик в низці вітчизняних ЗВО демонструє, що програма навчальної практики завжди містить чітко сформульовані цілі і завдання. В найбільш загальному вигляді їх можна

визначити наступним чином: метою практики (навчальної, навчально-виробничої, виробничої) як особливого формату здійснення навчального процесу є формування та розвиток у здобувачів низки загальних та професійних компетентностей, оволодіння формами, методами та засобами організації праці в обраній галузі, узагальнення та систематизація теоретичних знань, отриманих в процесі навчання, та вироблення вмінь і навичок, необхідних для самостійного застосування цих знань на практиці. Саме навчальна практика може дозволити здобувачеві ознайомитися зі специфікою обраної галузі, з полем професій, які ця галузь охоплює, видами й напрямками майбутньої роботи.

Аналізуючи наскрізні програми, можна побачити, що значною мірою саме на навчальну практику покладено завдання виховувати ключові загальні та фахові компетентності:

- здатність до критичного мислення;
  - здатність до ефективного пошуку та опрацювання, аналізу та синтезу інформації в галузі обраної спеціальності з різних джерел;
  - знання та розуміння предметної сфери професії;
  - здатність працювати в міждисциплінарній команді, здійснювати ефективну професійну взаємодію;
  - здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;
  - здатність приймати самостійні рішення під час роботи в конкретних умовах здійснення професійної діяльності;
  - здатність до саморефлексії отриманого досвіду та самовдосконалення тощо.
- Реалізація мети та завдань практики здійснюється шляхом знайомства зі змістом та формами роботи, її організацією, особливостями. Відбувається цей процес на базі практики в межах передбаченого програмою обсягу.

Оскільки сутність навчальної, навчально-виробничої та виробничої практики завжди артикулюється через досягнення мети, можна говорити про необхідність створення педагогічної технології організації навчальної практики як особливої форми навчального процесу.

«Після виконання здобувачем програми виробничої практики різко зростає його зацікавленість у навчанні, усвідомленість вивчення нових дисциплін, підвищується успішність, якість виконання курсових, випускної та дипломної робіт, активізується інтерес до науково-дослідної роботи» (Гресь, 2010, с. 3). Отже, зважаючи на важливість практичної складової в навчальному процесі здобувача ЗВО, розробка обґрунтованих програм, вдосконалення методів звітності та контролю, технологічний підхід до організації практики є цілком виправданими.

Загальна структура педагогічної технології організації практики передбачає наступні компоненти, що реалізуються поетапно.

1. Діагностика наявного рівня теоретичної готовності. Ця фаза дозволяє формувати групи, виходячи з однорідності знань, умінь та навичок здобувачів. Результати наукових досліджень демонструють актуальність попередньої діагностики, необхідність її проведення на початку будь-якого виду практики. Крім того, саме на цьому етапі вдається максимально чітко поставити мету, до реалізації якої прагнутиме обрана технологія.

2. Мотиваційно-організаційна фаза. Формування та підтримка інтересу здобувача до проходження практики є запорукою ефективності навчального процесу. Без активного включення в практичну діяльність не лише викладача, куратора, методиста, а й тих, хто навчається, засвоєння практичних і теоретичних знань, умінь та навичок, а отже і досягнення запланованого результату, не буде повноцінним.

3. Власне, процес проходження практики, який слугує послідовному втіленню поставлених цілей.

4. Контроль та перевірка. Оскільки технологія організації практики є орієнтованою на досягнення цілком конкретного результату, верифікація якості засвоєння матеріалу та оволодіння певними навичками є дуже важливим складником. Саме методи перевірки та контролю дозволяють визначити, наскільки отриманий результат відповідає цільовим установкам. У технології

компоненти організації діяльності і контролю рівнозначні – це два взаємозв'язаних і взаємодоповнюючих один одного блоки (Нісімчук, 2000, с. 44).

Висновки до першого розділу

Під гуманітарним розвитком нині розглядають модель розвитку суспільства, зорієнтовану на максимальне розкриття потенціалу кожної особистості й соціуму загалом, створення гідних умов для реалізації інтелектуальних, культурних, творчих можливостей людини і нації. В українському соціумі тривалий час існували гострі суперечності, зумовлені істотними розбіжностями в світоглядних, ціннісних орієнтаціях, поглядах на минуле і майбутнє країни, на шляхи її подальшого розвитку. Національна свідомість українців під впливом агресивної пропаганди сусідньої країни залишалася істотно деформованою поглядами і традиціями попередніх періодів розвитку, було спостережено занепад масових культурних практик та формалізм у підготовці фахівців, що володіють сучасними технологіями соціокультурної діяльності. Під дією складних обставин зовнішньої агресії розуміння культури як феномену, що потужно впливає на розвиток нових технологій, на кваліфікацію працівників, на ефективність менеджменту, соціальні та політичні практики членів суспільства, мотивацію економічної діяльності, національну ідентифікацію кожної людини і громадянина доповнилося усвідомленням її значущості як живильного середовища консолідації поліетнічної спільноти – української нації, зосередженої на завданні збереження території та захисту незалежності.

Зазначене зумовлює істотну специфіку фахової підготовки, зокрема, в гуманітарній галузі; до переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти 03 Гуманітарні науки входять: 031 Релігієзнавство, 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія. Професійна підготовка фахівців гуманітарної галузі характеризується багатоаспектністю й варіативністю змісту,

міждисциплінарним характером, її сутнісною ознакою є інтегративність, що забезпечує комплексність, повноту, цілісність знань, формування системного мислення майбутнього гуманітарія. Результатом підготовки майбутніх фахівців є певний рівень готовності до професійної діяльності як активно-діяльнісний стан особистості, що містить позитивне ставлення до професії, здібності, знання, уміння, досвід, стійкі професійно важливі якості.

До структурних елементів гуманітарної освіти нині відносять: світоглядно-філософську, культурологічну та філологічну, соціально-політичну та соціологічну складові, історичну, етичну й естетичну освіту, українознавчу підготовку, еколого-природничу, економічну та правову освіту, психолого-педагогічну підготовку, систему знань і навичок, що забезпечують здоровий спосіб життя; системна гуманітарна підготовка закладає широкий морально-естетичний та загальнокультурний потенціал фахівця, який забезпечує ефективність його суспільної діяльності. У змісті відповідного знання виявляють та демонструють загальнокультурну цінність; для цього зміст провідних дисциплін підготовки збагачують загальнолюдськими проблемами, цінностями. Таке знання є важливим для розвитку людства, відображує елементи історизму, емоційно забарвлені розповіді викладачів про драматичні моменти в розвитку подій і явищ, культури свого часу, взірці безкорисного, часто фанатичного служіння істині, терпіння, титанічної роботи думки, високого професіоналізму, духовності, відваги та самопожертви.

Водночас гуманітарна сфера підготовки зорієнтована на етнокультуру як галузь певних гуманітарних знань, яка зосереджує, передусім, увагу на етнічних особливостях традиційної культурно-побутової сфери, безпосередньо пов'язана з народно-поетичною творчістю, відтворює сталу традицію, сферу безперервних та необмежених змін, етносів, що населяють Україну.

Поняття «етнокультурна освіта» розглядають як важливу частину сучасної освіти, яка сприяє засвоєнню здобувачами гуманітарної освіти знань про різноманітні культури, з'ясування ними загального та особливого в традиціях та звичаях, залучення до культурних цінностей та способу життя народів, виховання

поваги до інших культурних систем, готовність до взаєморозуміння та взаємодії, яка базується на знаннях і досвіді, набутих у реальному житті (тобто, в ході практичної етнокультурної діяльності).

Етнокультурну діяльність вважають тією активністю, що об'єднує знання, уміння, ціннісні орієнтири української етнічної філософії, культури та психології; передбачає здатність особистості фахівця ефективно застосовувати набуті знання про матеріальні й духовні цінності українського етносу; прообраз народу, що був вибудований впродовж тривалого історичного періоду; засоби етнічного самовияву (мову, літературу, фольклор), ціннісного ставлення до етнічного, що прослідковується в міжособистісній взаємодії.

Іншим значущим аспектом якісної підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі є те, що ключовою ознакою актуальних процесів у царині освіти визначено технологізацію – планування засобів досягнення мети та поетапне дотримання запланованого, коли педагогічні можуть мають бути відтворюваними кожним викладачем та гарантувати досягнення результату всіма здобувачами, незалежно від можливостей кожної окремо взятої групи; довільним діям протиставлено чіткі та структуровані логічні алгоритми, їх етапність, спроектованість, запланованість.

Такий підхід забезпечує чітку обґрунтованість, доцільність, опору на розроблену педагогічну теорію, структурний та змістовий зв'язок усіх елементів підготовки, єдність теорії і практики; він має значний потенціал використання для організації навчальних етнологічних практик майбутніх фахівців гуманітарної галузі; саме навчальна практика дозволяє здобувачеві ознайомитися зі специфікою обраної галузі, з полем професій, які ця галузь охоплює, видами й напрямками майбутньої соціокультурної діяльності. Зважаючи на важливість практичного складника в підготовці здобувачів гуманітарної галузі, потребу розробки обґрунтованих програм, вдосконалення методів звітності та контролю, технологічний науковий підхід до організації практик є цілком виправданими.

Загальна структура педагогічної технології організації навчальної етнокультурної практики передбачає компоненти, що реалізуються поетапно:

діагностика наявного рівня теоретичної готовності; мотиваційно-організаційна фаза; проходження навчальної практики на обраній базі; контроль та перевірка якості практичної діяльності.

Педагогічна технологія організації практичної діяльності умовно складається з концептуального, змістового, процесуального та діагностувального компонентів: концептуальний – відображає особливості проєктування та впровадження педагогічної технології; змістовий – охоплює загальну мету та конкретні цілі, зміст навчального матеріалу, форми навчання, виховання та розвитку здобувачів; процесуальний – відображає методи й форми діяльності; діагностувальний – систематичне виявлення результатів освітнього процесу.

У ході навчальних практик ученими рекомендовано застосовувати особистісно-орієнтовані технології (підвищення ефективності процесу шляхом його індивідуалізації та диференціації, створення атмосфери комфорту в середовищі підготовки, розширення простору, співробітництво між викладачами та здобувачами на гуманному суб'єкт-суб'єктному рівні); це сприятиме розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до практичної діяльності у закладах культури і освіти.

Для формування такого типу культури необхідно вдосконалювати рівень національної самосвідомості особистості, ступінь її прилучення до своєї культури й культури регіонального етнічного середовища; вчені виділяють дві складові поліетнічної культури – художня культура націй і регіональна етнічна культура загалом. Участь майбутнього фахівця в діяльності художнього й регіонально-етнічного змісту характеризує рівень сформованості його поліетнічної культури. У зв'язку із цим національно-виховною концепцією України передбачено: розробку цілісної програми художньо-культурного процесу та конкретних регіональних і інституційних програм художньо-культурного розвитку й виховання; підготовку фахівців із культурологічною орієнтацією на основі національно-художньої спрямованості.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОЇ ГАЛУЗІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИК У ЗАКЛАДАХ КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ

У розділі в процесі теоретичного моделювання з'ясовано наукові підходи та принципи реалізації завдання підготовки фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності; виокремлено компоненти етнокультурного змісту професійної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі; охарактеризовано методичні основи практичної етнокультурної діяльності гуманітаріїв у закладах культури і освіти.

2.1. Наукові підходи і принципи реалізації завдання підготовки фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності

Процеси глобалізації, формування новітнього інформаційного суспільства, віртуалізації соціальних відносин людей на початку XXI століття обумовили необхідність переходу до нового шляху розвитку суспільства і цивілізації, тому саме культурологічна парадигма має забезпечити подальший розвиток людини і суспільства, адже її спрямовано на особистість, на глибинне розуміння фактів сучасного буття. Ця парадигма базується на нових знаннях, загальнопланетарних принципах мислення, в центрі уваги яких постає особистість, її культура та компетентність, коли знання та вміння, які забезпечує вища гуманітарна освіта перетворюються в компетентнісний засіб професійного розвитку та самовдосконалення (Алексюк, 1998). Критерієм компетентності як феномену культури стає узгодження всіх форм знання і досвіду із загальними ціннісно-смысловими настановами культури. Отже, йдеться про парадигму культуровідповідності та культуротворчості, про заміну в освіті смислового знака «раціоналізм» на знак «культура»; при цьому

відбувається орієнтація на необхідність засвоєння та реалізації в соціокультурній практиці гуманітарних і етнокультурних цінностей («культуроцентризм») (Васянович, Дегтярьова, Клос, 1998).

Сутність культурологічного підходу в гуманітарній освіті обумовлена процесами гуманізації, полягає у вихованні людини культури й моральності, спрямованої на збереження й відтворення світових та етнічних культурних цінностей, коли діяльність фахівця розглядається в якості певної метадіяльності, як внутрішній план будь-якого іншого виду активності (Настенко, 2002).

Розглядаючи культуру як вираження того духовного та морального стану, в якому знаходиться суспільство (народ, індивід), особистість фахівця тлумачимо з гуманістичних позицій творчої та вільної особистості, що самореалізується й самовизначається; освіту як генетичний код суспільства й культури; людину як найвищу цінність серед усіх інших, що потрапляють у поле діяльності фахівців гуманітарної галузі. Тому можемо говорити про цілісність та взаємопроникнення на засадах уже заявленого технологічного підходу методолого-теоретичних механізмів культурологічного, особистісного, компетентнісного та діяльнісного наукових підходів.

З гуманізмом як феноменом культури безпосередньо пов'язане гуманітарне знання й відповідна діяльність, а ідеї гуманізму лежать в основі особистісного підходу. Культурологічна парадигма зумовлює саме переорієнтацію на забезпечення особистісного та індивідуального розвитку майбутнього фахівця через створення умов для його самостійного духовно-інтелектуального зростання; у цьому процесі особлива роль належить саме етнокультурній діяльності, яка тісно пов'язана із реальним життям регіону, де фахівець існує, тому сюди можна віднести гуманітарну складову низки спеціальностей обраної галузі (Ткачова, Ткачов, 2003; Утюж, 2013).

Інтерес до питання етнокультурного самовизначення фахівця в динаміці сучасних подій є дуже високим, і це пояснюється суспільними потребами у неординарній, морально багатій, автономній та обдарованій у професійному й

культурному сенсах особистості. Тільки гармонійно розвинутий, збагачений етнокультурними цінностями фахівець гуманітарної галузі може сприяти змінам у розвитку і вдосконаленні регіонального соціуму, у професійній культурі. Такий фахівець здатний на високому морально-професійному рівні ставити й виконувати соціально значущі завдання діяльності, виявляючи готовність до вирішення актуальних проблем, особистісну зацікавленість у результативності й ефективності індивідуальної та колективної праці (Винничук, Кравченко, Науменко, 2014; Грозна, 2012).

Проблематика вибору наукових підходів до забезпечення етнокультурної діяльності фахівців гуманітарної галузі, до змісту викладання дисциплін у зв'язку з політичною й правовою ситуацією в країні пояснює їхню зорієнтованість на людину в усій повноті її природного, суспільно-індивідуального та етнічного буття. Інтереси особистості, її добробут, здоров'я, благополуччя, комфорт – мають бути присутніми в засадах і світогляді фахівців цієї галузі. Сучасні наукові підходи визначають пріоритети як у сферах духовної творчості й наукових досліджень, так і в громадсько-політичному житті, що надає динаміки гуманітарним та соціально-філософським наукам, вартісної для забезпечення належної якості загальної та фахової підготовки, вдосконалення професійної культури, що є підставою для оновлення змісту вищої гуманітарної освіти. Тому парадигма освіти нині будується, з одного боку, на основі бачення здобувача вищої освіти абсолютною цінністю й, з іншого боку, на розумінні його особистості як складної психоетнічної структури, яка поєднує загальне й індивідуальне, часткове й типове, етнічне й мультикультурне. При цьому освітній вимір людського буття характеризує всю сукупність процесів становлення особистості, які одночасно є необхідною передумовою відтворення, функціонування і розвитку соціуму (Лузік, 2006, с. 267-28).

Основи гуманітарної підготовки, що формується на засадах вітчизняного та зарубіжного досвіду розвитку науки, культури та освіти, доведеного теорією та перевіреного практикою, мають відповідати потребам особистості, суспільства та

держави, особливостями регіонального розвитку територій країни, що передбачає:

- вивчення й розвиток вітчизняної культури в цілісності;
- вивчення й рецепцію досягнень світової духовної культури й гуманітарної науки;
- оволодіння основними методами залучення до світової культури й сучасними засобами наукової комунікації;
- створення ефективних освітніх технологій етнокультурної діяльності;
- вироблення стратегії розвитку гуманітарної галузі й підготовки фахівців, перспектив відродження й розвитку національної вищої школи на засадах компетентнісного, технологічного, культурологічного підходів;
- включення до відповідних технологій методів діагностики якості гуманітарної освіти для визначення відповідності рівнів діяльності фахівців вимогам регіональних закладів освіти і культури (Кайдановська, 2015).

В основу вдосконалення змісту підготовки фахівців гуманітарної галузі, на погляд учених, має бути покладено низку фундаментальних морально-етичних імперативів:

- загальнолюдські цінності (норми спільного людського проживання);
- національно відповідні цінності (національне самовизначення, національні культурні традиції);
- цінності сучасного демократичного світу (права людини, свобода вибору), які дозволяють усвідомити ідеал гармонійно розвиненої людини – освіченої, культурної, фізично й морально здорової, творчої особистості з активною діяльнісною позицією в суспільстві (Лузік, 2006, с. 270).

Парадигма гуманізації освіти орієнтує особистість, її професійну діяльність на розуміння суперечностей між людиною й світом, на гармонійне існування в докіллі. З урахуванням ідей особистісного підходу кожного майбутнього фахівця тлумачать як самодостатню цінність, а спілкування між викладачами й здобувачами – як спільну діяльність, учасники якої ставляться один до одного як до суб'єктів ефективної взаємодії. Це сприяє формуванню

світогляду, заснованого на гнучких навичках, адекватних критеріях прийняття рішень, терпимості до інакомислення та моральної відповідальності за свої дії, системності інтелектуальної діяльності; передусім, це означає гармонію різних рівнів мислення: конструктивно-евристичного, теоретичного, світоглядно-особистісного (Фасоля, 2010).

У Національній доктрині розвитку освіти особистісно зорієнтоване навчання розглядається як один із актуальних засобів удосконалення якості освіти, сутність якого полягає в гуманному вимірі, в формуванні образу особистості як «людини культури». Наповнення індивідуально-особистісним змістом етнокультурної діяльності має визначатися моральними, соціальними та етнічними потребами, ціннісними й соціально відповідними орієнтаціями майбутніх професіоналів. Перехід «від навчання викладачем» до «навчання вивченням», коли знання і досвід професійної роботи не транслюються, а здобуваються, створюються, співстворяться в спільній діяльності здобувачів і викладачів є надзвичайно важливим у нинішніх обставинах розвитку країни (*Національна доктрина розвитку...*, 2001; *Національна стратегія розвитку...*, 2012).

Відповідно до чинного законодавства, освітню діяльність вищих навчальних закладів і наукових установ регламентують Стандарти вищої освіти (*Державні стандарти професійної освіти...*, 2002), які розробляють у межах окремих спеціальностей згідно з Національною рамкою кваліфікацій та використовують для визначення й оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності. Аналіз нормативно-правових документів (*Закон України «Про вищу освіту»...*, 2014; *Закон України «Про освіту»...*, 2017; *Постанова Кабінету Міністрів...*, 2015), змісту науково-методичної літератури з проблем професійного становлення й розвитку майбутніх фахівців (О. Антонова, В. Бондар, А. Петровський, О. Савченко та ін.) дає підстави констатувати, що впродовж тривалого часу пріоритетним завданням підготовки до майбутньої діяльності у ЗВО було формування системи відповідних знань, умінь і навичок, а перелік дисциплін та алгоритми їх викладання регламентувало Міністерство

освіти і науки. Проте така система була недосконалою та вимагала створення нових стандартів, які було розроблено впродовж 2002-2014 рр. (рекомендації затверджено наказом МОН України від 1 червня 2016 р. № 600). Нові стандарти базуються на компетентнісному підході, підтримують філософію визначення вимог до фахівця, що знаходиться в основі Болонського процесу та міжнародного Проєкту Європейської комісії «Гармонізація освітніх структур у Європі» (*Про внесення змін до наказу...*, 2017).

Так, обов'язковою складовою стандарту вищої освіти, відповідно до Закону країни «Про вищу освіту», є перелік компетентностей випускника – динамічних комбінацій знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, які визначають здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатами навчання на певному рівні вищої освіти (*Закон України «Про вищу освіту»...*, 2014). Ключовими компетентностями, необхідними кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності, у Законі України «Про освіту» визначено:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій;
- інноваційність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;
- громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей;
- культурна компетентність;
- інші компетентності, передбачені стандартом освіти (*Закон України «Про освіту»...*, 2017).

Дисципліни соціально-гуманітарного циклу (філософія, релігієзнавство, мистецтвознавство, етика, естетика, філологія, соціологія, політологія, правознавство, історія, археологія, психологія, педагогіка) мають обов'язково ґрунтуватися на положеннях контекстного підходу (за А. Вербицьким), у руслі ідей якого зміст усіх навчальних дисциплін, незалежно від їх специфіки, а також навчально-пізнавальної діяльності здобувачів, має бути обов'язково зорієнтованим на контекст їхньої майбутньої професії й спеціалізації професійної діяльності (Вербицкий, 1991). Кожна з дисциплін має проектуватися не у вигляді певної знакової системи, яка відповідає вимогам – семіотичним (організації текстової інформації), психолого-педагогічним (закономірностям засвоєння знань), науково-інформаційним (відображення в навчальному предметі основ наукового знання з дисципліни) і професійним (урахування моделі фахівця); а бути основою навчальної, квазіпрофесійної й навчально-професійної діяльності здобувача як майбутнього фахівця. У такому значенні засвоєння знань буде здійснюватися в контексті обраного виду діяльності, а отримані знання виконуватимуть роль орієнтувальної основи діяльності та засобів її регуляції. Цю вимогу відносимо до отримання майбутніми фахівцями гуманітарної галузі контекстних основ етнокультурної діяльності.

У руслі зазначеного і дисципліни, і практики підготовки майбутніх фахівців відповідно нормативних документів мають бути зорієнтовані на:

– конструювання способів набуття нових знань; їх зміст, форми й методи мають трансформуватися з репродуктивного типу до розвивальних, зорієнтованих на використання предметних знань та вмінь як засобу розвитку пізнавальних і соціальних потреб здобувачів;

– формування комунікативних здібностей, розвиток у процесі навчання як інтелектуальної, так і інших сфер свідомості: особистісної, духовної, емоційної, що відображають цілісний стан суб'єктів професійної підготовки;

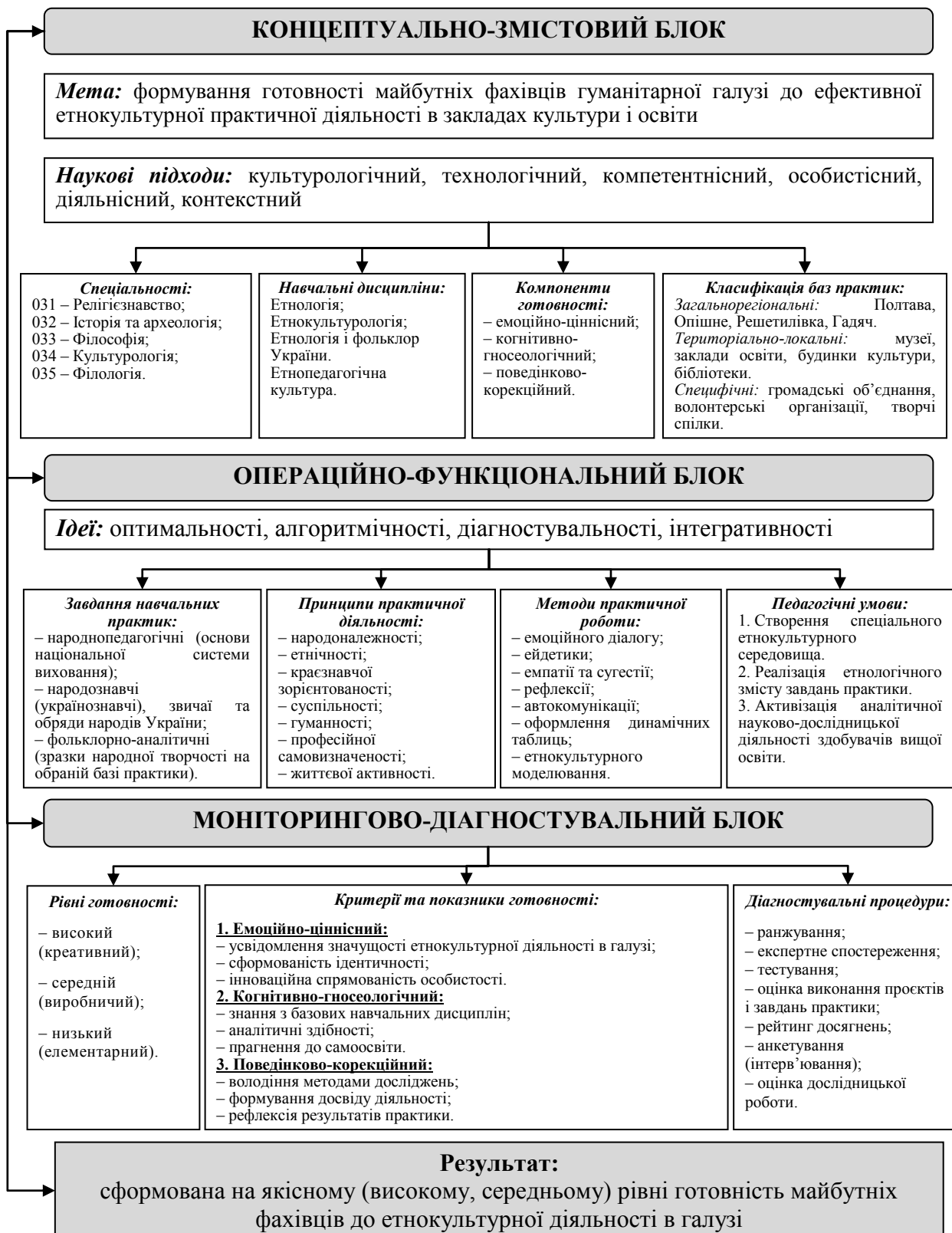
– розвиток рефлексивної сфери особистості для більш якісного професійного, особистісного та соціального самовизначення здобувачів в умовах динамічного суспільства; особливу роль тут отримують комунікативно-

розвивальні технології, побудовані на групових формах навчально-професійної й проєктно-дослідницької діяльності (Грибанова, 2017).

Компетентністний підхід в сучасній вищій школі надає широкі можливості для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі; він відображає змістовніше уявлення про складові та інтегральні характеристики підготовки, має ширше тлумачення, і разом із традиційними досягненнями за окремими дисциплінами, передбачає використання гуманістичних, культурологічних, духовних, естетичних, мотиваційних та інших детермінант, спрямованих на досягнення вищого рівня знань щодо трансформаційної і творчої діяльності (Пасенко, 2021).

Моделювання в рамках зазначених наукових підходів дозволяє як використати інтегративний принцип до визначення об'єкта гуманітарних педагогічних технологій, так і виявити закономірності структурної самоорганізації таких технологій. Основні завдання обраного виду технологій полягають у виборі оптимально доцільних процедур, що забезпечують самопізнання, саморозвиток та самореалізацію суб'єктів підготовки та знаходження оптимальних форм адаптації особистісного ресурсу здобувачів і викладачів та засобів їхньої діяльності. Проєктування технологій цього виду полягає в пошукові методів раціональної та результативної дії суб'єктів діяльності, що міститься у визначенні мети гуманітарно-педагогічної технології, виявленні необхідних принципів відтворення процесів соціокультурного та професійного середовища та їх впливу на втілення модельованої технології. Гуманітарно-педагогічні технології будуються на принципах: варіативності – передбачає динаміку та адаптивність технології до змінних умов і нестандартних ситуацій; гнучкості – враховує саморегуляцію, самоналаштування та самокорекцію суб'єктів технології; інтеграції – запобігає абсолютизації кожного з елементів цієї технології та робить їх взаємозамінними (Шанскова, 2015).

Нами розроблено модель педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Модель педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик

Принципи народоналежності, етнічності, краєзнавчого змісту, суспільності, демократизації, гуманності є специфічними для цієї моделі.

Принцип народоналежності передбачає розвиток у свідомості здобувачів вищої гуманітарної освіти цікавості до культурно-історичної спадщини України, відсутності національного нігілізму. Українознавчі дисципліни покликані прилучити майбутніх гуманітаріїв до етносоціального досвіду, сформуванню почуття національної гідності, прагнення правдиво висвітлити позитивне й негативне в історії життєдіяльності українського народу.

Важливим у практичній етнокультурній діяльності є дотримання принципу етнічності, коли представники обраних професій розуміють необхідність враховувати інтереси українського етносу й окремих етнічних груп, організовують діяльність так, аби кожен із учасників заходів пишався і своєю національністю, і своїм народом, і знав та поважав культуру та історію інших народів і національностей як країни, так і світу загалом (Чечотка, 2019).

Необхідним у пропонованій моделі вважаємо краєзнавчий принцип, за якого фахівцям необхідно засвоїти історію, культуру, побут свого регіону, області, міста чи села, минуле й сучасне своєї малої батьківщини, адже між рідним краєм і Україною існує нерозривний зв'язок (Чечотка, 2013).

Принцип суспільності передбачає єдність вимог закладів культури регіону, середньої і вищої освіти, сім'ї, місцевої громади, інших соціальних інститутів, що посилює гуманітарний вплив на соціум.

Принцип демократизації діяльності поєднує сприйняття майбутнім фахівцем, а також викладачами права кожного на свободу, самовираження, вільний вибір віросповідання чи відмову від віри, заперечує політизацію в закладах культури та освіти.

Основним принципом ефективної етнокультурної діяльності вважаємо принцип гуманності, адже він є основою виховання справжньої людини, гідного громадянина України – щирої, людяної, доброзичливої, милосердної особистості, розвиток якої гуманізують звичаї, обряди, традиції, культура,

історія, побут свого народу; важливим для фахівця є усвідомлення себе у процесі етнокультурної практики дієвою частинкою народу, бажання самостійно творити його культуру. У зазначеному контексті вагомим стане принцип життєвої активності, властивий українознавству, який підвищує самооцінку, самопочуття здобувачів, створює ситуації успіху (Чечотка, 2023).

Специфічний вплив фахівців гуманітарної сфери полягає у формуванні в закладах культури та освіти громадянина України зі власним сприйняттям навколишньої дійсності; водночас процес етнокультурної діяльності здобувачів вищої освіти ґрунтується на принципі цілеспрямованості такої діяльності, особливо в закладах освіти, де передбачено формування чесної, працелюбної, вільної, культурної та освіченої особистості. Таким чином, метою пропонованої педагогічної моделі обрано формування готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до ефективної етнокультурної практичної діяльності в закладах культури і освіти, а її результатом стане сформована на якісному (високому, середньому) рівні готовність майбутніх фахівців до етнокультурної діяльності в галузі.

Відповідно до цієї структури педагогічної технології може бути організовано навчальну практику. Попередня діагностика дозволить виявити професійні нахили та особистісні орієнтації здобувачів освіти, згрупувати їх для розподілу по базах тощо. На мотиваційному етапі є сенс говорити про перспективи професійної реалізації, адже власне кажучи набуття професії є основною метою навчання у ЗВО. Саме в рамках проходження практики майбутній фахівець зможе отримати компетентності, що дозволять йому успішно реалізуватися в роботі. Питання мотивації та організації мають бути активно пропрацьовані, оскільки зацікавлення процесом практики та її результатом, щире заглиблення в процес дозволить здобувачеві більш ефективно засвоїти надважливий досвід реального перебування в професії. По завершенню основного етапу – власне, проходженню практики, – варто

приділити увагу контролю отриманих результатів. Тести, письмові та усні звіти, дискусії, оформлення щоденників – низка комплексних засобів дозволить оцінити ефективність і міру засвоєння здобувачами вищої освіти знань та досвіду. У подальшому на основі результатів контролю та перевірки можна буде коректувати змістову частину педагогічної технології проходження навчальної етнологічної практики; оскільки саме навчальна практика є тим складником, який формує готовий «продукт» освіти – фахівця, що відповідає професійним вимогам, – можна говорити про її технологічність як обов'язковий складник успішного результату про результативність та ефективність пропонованої педагогічної технології (*Засоби діагностування якості...*, 2011; Ігненкамп, 1991; Кірсанов, 2002).

Отже, обґрунтовану на основі методологічного інструментарію наукових підходів (компетентнісного, технологічного, особистісного, діяльнісного, контекстного) педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури представлено в єдності *концептуально-змістового* (ідеї оптимальності, алгоритмічності, надійності, діагностувальності; навчальні дисципліни «Етнологія», «Етнологія і фольклор України», «Етнокультурологія»); *операційно-функціонального* (завдання навчальних практик; особливості баз практик у Полтавському регіоні – загальнорегіональних, територіально-локальних, специфічних соціокультурних методів і засобів практичної діяльності в закладах культури та освіти); *моніторингово-діагностувального* (критерії та рівні готовності майбутніх гуманітаріїв до практичної професійної діяльності; методи оцінки та контролю якості практичної підготовки здобувачів) блоків. Пропоновану технологію експериментально перевірено в низці освітніх закладів України та визначено її ефективність, що буде розглянуто у розділі 3 роботи.

2.2. Компоненти етнокультурного змісту практичної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі

У процесі характеристики комплексу літературних джерел (філософських, філософсько-освітніх, педагогічних, культурологічних, мистецтвознавчих, етнологічних тощо) (Ващенко, 1987; Лутай, 1996; Масол, 2006; Сухомлинська, 1999; *Філософія освіти*, 2009) і нормативно-практичних матеріалів (законів України та підзаконних актів, стандартів підготовки фахівців гуманітарної галузі, освітньо-професійних і освітньо-наукових програм для здобувачів різних рівнів гуманітарної освіти, наскрізних і робочих програм практик для всіх спеціальностей гуманітарної галузі й ін.) (*«Про затвердження положення...»*, 1993) з'ясовано необхідність удосконалення практичного компонента етнокультурної діяльності здобувачів гуманітарної вищої освіти з огляду на запити суспільства в умовах руху до входження в культурний, освітній та науковий контекст Європи і світової демократичної цивілізації, ускладнених обставинами воєнного стану та агресії сусідньої держави проти українського народу (Виткалов, 2022; *Моніторинг інтеграції української...*, 2014; Чечетка, 2014; Naug, Tauch, 2001). Це викликає потребу істотного оновлення етнокультурних основ підготовки фахівців, особливо – практичного компонента відповідної діяльності.

З'ясовано на засадах технологічного підходу провідні складники змісту освіти майбутніх фахівців гуманітарної галузі: етнологічний – інформація про виникнення, формування і сучасний стан українського етносу, система взаємозв'язків з іншими народами; етнографічний – матеріали районування України; громада і громадський побут; світоглядні уявлення та вірування українців; етнокультурологічний – дані порівняльно-історичного аналізу етнокультурних явищ у діалозі минулого й сучасного. Цим складникам синтетично відповідають види практичної діяльності – українознавча, народнопедагогічна, фольклорно-аналітична, експертна.

У процесі підготовки фахівців було акцентовано, що «Етнологія» як освітня дисципліна розглядає базові уявлення про етнічний і етнокультурний

розвиток світової спільноти з урахуванням новітніх досягнень науки; надає можливість збалансовано вивчити дані історичної та сучасної етнології народів світу, України і суміжних країн, представити найбільш актуальні проблеми, обговорювані вченими. Вивчення етнології було спрямовано на формування світоглядних позицій здобувачів, поглиблення гуманітарних знань згідно вимог Державних освітніх стандартів відповідних гуманітарних спеціальностей.

Цілями і завданнями дисципліни стали: формування системних уявлень про етнологію як науку, її місце в системі наукових знань, застосування дослідженні етнічних і культурних спільнот. Виходячи з спеціалізації здобувачів, значна частина занять мала виховно-освітню спрямованість, що в подальшому допомагала гуманітаріям визначити коло значущих для них проблем етнокультурної практики. Завдання:

- сформувані уявлення про предметну область етнології, розкрити роль етнології як загальногуманітарної дисципліни;
- дати знання здобувачам про категоріальний апарат етнології та основні принципи класифікації народів;
- дати знання здобувачам про найголовніші школи і напрями в етнології;
- розкрити на основі знань основні проблеми розвитку сучасної етнології, її методологічні основи і методи дослідження;
- дати конкретні знання здобувачам з етнографії окремих народів, розкрити етнографічні характеристики етнічних і культурних спільнот;
- сформувані у здобувачів громадянську позицію у наукових дослідженнях, повагу до культурної та етнографічної спадщини народів світу;
- освоїти методи з вивчення наукових текстів середньої складності (етнографічні описи, історико-етнологічні праці).

У результаті вивчення навчальної дисципліни кожен здобувач має:

- знати: предмет і завдання етнології; основні етапи розвитку етнології як науки і практики; основні напрями і школи вітчизняної та зарубіжної етнології в їх історичному становленні; основні категорії етносу, його становлення і генезис; концепцію етнічної самосвідомості і проблеми міжетнічних відносин;

– вміти: аналізувати сучасні уявлення про етнос, етнічному самосвідомості і міжетнічних процесах; співвідносити тенденції розвитку етнології з культурними і загальнонауковими тенденціями; застосовувати методи етнології на практиці;

– володіти навичками: орієнтуватися в расовому, етнічному і конфесійному складі досліджуваних народів; застосовувати понятійний апарат етнології; володіти способами етнографічного опису та класифікації; застосовувати етнографічні дані в соціальній (культурної) антропології та міждисциплінарних дослідженнях.

До змісту навчальної дисципліни увійшли два модулі: у першому – з'ясовано місце етнології в системі гуманітарних наук; другий присвячено вивченню основних понять і методів досліджень цієї науки (Додаток В).

Програму навчальної дисципліни «Етнологія України» доповнено темами:

«Походження та етнічна територія українського народу». Основні етапи формування українського етносу: рід, плем'я. Культурогенез. Трипільська культура (IV-III тис до н.е.). Скіфська, сарматська, зарубинецька, зубрицька та ін. культури як передумови формування слов'янської культури.

Розпад у слов'ян первіснообщинного ладу, військові демократії, міжплемінні союзи (антське та склавінське об'єднання). Слов'янські племена: древляни, поляни та ін. як основа «Руської землі» (VIII-IX ст.). Територія Київської Русі. Дискусія з приводу Київської Русі як «колиски трьох народів»: українського, білоруського, російського.

О. Шафонський, М. Маркевич, М. Костомаров про самобутність етногенезу українців. М. Грушевський про ототожнення Київської Русі з українським етносом. Походження етноніму «українець», «русин», «русич». Гіпотези появи етнополітоніму «Україна».

«Світоглядні уявлення та релігія в житті українського етносу». Світогляд, історичні типи формування. Структура світогляду. Індивідуальний

та груповий світогляд. Місце уявлень та вірувань у світоглядній системі українського етносу. Відображення народних повір'їв в усній народній творчості. Демонологія. Повір'я, пов'язані з довколишнім світом. Сонце, Місяць, небесні світила в уяві предків. Передхристиянські вірування українців.

Християнізація духовного життя українського народу. Етнічні архетипи в релігійному житті українців.

«Звичаї, обряди та народні знання українського етносу». Сутність духовної культури народу під кутом зору звичаїв та обрядів. Еволюція українських календарно-побутових звичаїв та обрядів. Обрядовість зимового, весняного, літнього та осіннього циклів.

Практично-побутові народні знання: народний календар, здобутки у сфері космогонії, астрономії, математики, інженерії, метрології, зоології, ботаніки, медицини, ветеринарії, ґрунтознавства тощо. Роль і місце української етнопедagogіки в сучасній національній школі.

«Сім'я, громада і побут». Шлюб і шлюбні звичаї українського етносу. Сім'я, історичні типи та форми сім'ї. Структура сім'ї. Класифікація української сім'ї за соціальним, національним та чисельним складом.

Функції сім'ї: економічна, виховна, функція етнічного та природного відтворення, експресивно-рекреаційна та сексуально-емоційна. Сімейні обряди та звичаї: весільна обрядовість, похоронна і поминальна обрядовість (Пригожин, Стенгерс, 2000).

Поняття громади, територіальна громада. Громадське самоврядування. Звичаєве право. Матеріальні засади та види господарської діяльності громад. Моральні стосунки в громаді.

«Традиційне хліборобство та тваринництво». Хліборобство трипільської культури (IV тис. до н.е.). Хліборобство як соціально-економічна категорія і як етнографічно-культурне явище. Огородні та орні землі. Знаряддя оранки: рало, плуг, соха. Знаряддя другого етапу підготовки поля: мотики, суковатки, драпаки, борони.

Технологічні прийоми вирощування, збирання, та зберігання злаків. Хліборобські обряди та трудові традиції. Використання одомашнених тварин для сільськогосподарських робіт. Розвиток вівчарства та тваринництва.

«Допоміжні заняття, промисли і ремесла». Об'єктивна потреба в допоміжних заняттях у пращурів. Мисливство, його способи, форми та характер. Розвиток і значення рибальства. Народні прийоми і технічні засоби рибальства. Ткацтво та його технології. Деревообробні промисли. Обробка шкіри і гончарство. Вишивка. Килимарство. Витинанки та писанкарство.

«Транспорт українського етносу». Залежність суспільного виробництва від засобів зв'язку і транспорту. Поділ традиційного народного транспорту: водний і сухопутний.

Походження водного транспорту. Природні і неприродні водні шляхи українців. Транспортні засоби: пліт, човен, судно. Види човнів. Пароплав в Україні (1825 рік).

Роль сухопутного транспорту і доріг. Засоби для транспортування вантажів: ручні, гужовий транспорт. Особливості в'ючно-верхового, полозного і колісного транспорту. Витіснення в ХХ столітті традиційного народного транспорту залізничним.

«Народна архітектура, поселення, двір, житло». Народна архітектура як національна духовна цінність українського народу. Загальна характеристика національної народної української архітектури, типові риси та поділ на житлово-господарську, церковну та будівлі громадського центру і виробничі споруди.

Вплив ландшафту на специфіку архітектури в Лісовій Зоні, Лісостепу та Степовій Зоні. Найдавніші та найпоширеніші поселення предків: село, присілок, хутір. Характерні особливості. Форми сільських поселень: розсіяна, гніздова, скупчена та комбінована.

Селянський двір, типи забудови: вільний, зімкнутий, замкнутий. Українське народне житло: еволюція від підземлянкового однокамерного до наземного багатокамерного.

Господарські будівлі селянського двору: для утримання свійських тварин і птиці, для зберігання сільськогосподарської продукції, для зберігання сільськогосподарського реманенту.

«Українське народне вбрання та народна їжа». Народний одяг як галузь традиційної культури етносу. Функції (основні) одягу: захисна, апотропеїчна (оберегова), естетична, етнодиференціююча, соціальна, статево-вікова та ін.

Класифікація одягу за статтю людини, за розташуванням на стані людини, за способом виготовлення та за призначенням.

Становлення та розвиток традиційного харчування українців. Основні способи обробки продуктів: варіння і тушкування. Сушіння, соління, квашення та в'ялення як способи заготівлі продуктів. Народна щоденна їжа рослинного і тваринного походження. Святкова та обрядова їжа. Режим та етикет харчування. Основні харчові заборони.

«Фольклор та іконопис». Етимологія поняття «фольклор». Усна народна творчість як складова художньої культури народу. Основні ознаки фольклору: усна форма поширення, анонімність, колективна співтворчість, багатоваріантність творів, значущість пам'яті тощо. Типи, роди і види українського фольклору. Поетичний і прозовий фольклор. Побутування і розвиток фольклору в наш час.

Народний іконопис як компонент духовної культури українського етносу з часів Київської Русі. Соціальні та світські мотиви іконопису XVII-XIX століття. Народне малярство як віддзеркалення душі та світобачення українського народу.

Змістом навчальної дисципліни «Етнокulturологія» було передбачено низку завдань:

– сформулювати уявлення про предметну область етнокulturології, розкрити роль етнокulturології як загальногуманітарної дисципліни;

– надати знання категорійного апарату етнокulturології та основних принципів класифікації народів; відомості про найголовніші школи і напрями в етнокulturології;

– розкрити основні проблеми розвитку сучасної етнокультурології, її методологічні основи і методи досліджень;

– сформувати у здобувачів громадянську позицію в наукових дослідженнях, повагу до культурної та етнографічної спадщини народів України та світу;

– засвоїти методи вивчення наукових текстів середньої складності (етнографічні описи, історико-етнологічні праці).

Змістовий модуль «Теоретичні проблеми етнокультурології» містив такі теми:

Тема 1. Предмет, завдання і методи етнокультурології. Джерела етнокультурології, її зв'язок з суміжними дисциплінами. Визначення предмету етнології як самостійної науки. Роль і місце в системі наук. Об'єкт етнокультурології. Підходи як до окремої гілки історії, допоміжної історичної дисципліни, самостійної історичної науки, галузі гуманітарних знань, суспільствознавчої науки, географічної науки та самостійної гуманітарної науки. Етнологія і етнографія. Науково-пізнавальне та практичне значення етнокультурології. Виникнення перших етнологічних об'єднань. Становлення української етнографії.

Значення гуманітарних і природничих дисциплін для етнокультурології: історії, археології, антропології, географії, фольклористики, лінгвістики та інших наук. Зв'язок етнології з суміжними дисциплінами (Куранова, 2012).

Застосування комплексного підходу до предмета дослідження, використання джерел і даних, одержаних суміжними дисциплінами.

Методи етнологічних досліджень. Порівняльно-історичний метод: історико-генетичні порівняння, історико-типологічні порівняння, історико-дифузійні порівняння. Метод типологічного аналізу: класифікація, типологізація, періодизація. Метод комплексного аналізу. Метод компонентного (системного) аналізу. Реконструктивний метод (метод пережитків).

Виникнення етнографічних музеїв. Створення таких музеїв в Україні. Використання колекцій історичних, краєзнавчих, історико-краєзнавчих та спеціалізованих етнографічних музеїв.

Вивчення письмових матеріалів: клинописні написи, храмові та монастирські звіти, літописи, історичні хроніки, юридичні документи, описи майна, географічні описи, записи очевидців і мандрівників, звіти капітанів, купців, місіонерів, спогади, листи, тощо. Використання зображувальних матеріалів: малюнків, фресок, іконографії, скульптури, планів і карт різних історичних епох тощо.

Тема 2. Основні поняття і терміни етнокультурології. Народ. Походження терміну. Етнос. Дискусії з проблем етносу: соціально-історичні утворення, біологічні спільноти, соціобіологічні утворення.

Нація. Марксистська концепція. Державно-політичний підхід до поняття «нації». Бауерівська концепція. Етноцистська концепція.

Культура. Національна культура. Матеріальна культура. Духовна культура. Побут. Етногенез.

Тема 3. Концепції етногенезу: соціально-історична, біосоціальна, соціально-біологічна. Етнічні процеси. Етнооб'єднавчі процеси: етнічна консолідація, етнічна асиміляція, міжетнічна інтеграція. Етнорозмежувальні процеси: етнічна парціація, етнічна сепарація, етнічна дисперсизація (Проблема інтеграції у сучасній..., 2004).

Поняття етнічних і національних груп (меншин). Націоналізм.

Другий змістовий модуль «Проблеми вивчення етносів» містив теми:

Тема 4. Класифікація етносів. Релігійна класифікація. Племінні та політеїстичні релігії: тотемізм, магія, фетишизм, анімізм. Етнічні (національні) релігії: іудаїзм, джайнізм, сикхізм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм.

Рази і расова класифікація. Поняття раси. Негроїдна (африканська) велика раса. Австралоїдна (океанська) велика раса. Європеїдна (євразійська) велика раса. Монголоїдна (азіатсько-американська) велика раса. Контактні раси.

Перехідні раси. Змішані раси. Східний (американсько-азіатський) расовий стовбур. Західний (євро-африканський) расовий стовбур.

Етнолінгвістична класифікація. Господарсько-культурна класифікація. Принципи класифікації. Привласнюючі господарсько-культурні типи. Виробляючі господарсько-культурні типи, засновані на ручному мотично-палочному землеробстві. Виробляючі господарсько-культурні типи, засновані на орному комплексному землеробсько-скотарському господарстві. Виробляючі господарсько-культурні типи, засновані на рухливих формах скотарства.

Історико-етнографічна класифікація: принципи виділення історико-етнографічних провінцій.

Тема 5. Методи дослідження етногенезу. Ранній етап етногенезу. Антропогенез. Дослідження процесу расогенезу. Мозаїчність етносів. Природа мозаїчності етносів. Етнографічні зони (історико-географічні регіони). Субетноси. Етнографічні групи. Етнографічні райони (локально-територіальні групи). Етнографічні округності (територіально-популяційні групи). Значення мозаїчності етносів.

Сутність етнічної ідентичності. Рівні ідентичності: особисто-психологічний, соціально-психологічний. Види ідентичності: свідома та безсвідома, повна та часткова, безпосередня та опосередкована. Типи ідентичності: нормальна ідентичність, етноцентрична ідентичність, етнодомінувальна ідентичність, етнічний фанатизм, етнічна індиферентність, етніонігілізм, амбівалентна етнічність. Основи етнічної ідентичності.

Структура психології етносу. Етнічний характер. Етнічний темперамент. Етнічні традиції та звичаї. Етнічні інтереси. Етнічна свідомість. Етнічні почуття. Етнічний смак. Інкультурація.

Тема 6. Міжетнічна комунікація. Етнічні контакти та їх результати. Сучасні етнічні процеси. Природа етнічних конфліктів та способи їх вирішення. Поняття «міжетнічна напруга». Динаміка і типологія етнічних конфліктів.

Категорії етнічних конфліктів: конфлікти стереотипів, конфлікти ідей, конфлікти дій.

Форми та способи регулювання етнічних конфліктів. Специфіка регулювання конфліктів на різних стадіях їх розвитку: латентний період, прояв конфлікту, активний розвиток конфлікту, наслідки конфлікту.

Етнічна та національна культура. Система традицій. Етнічні стереотипи. Національна самосвідомість.

До третього змістового модулю «Культурологія етносу» увійшли:

Тема 7. Антропологічні аспекти культурології. Сучасні підходи до вирішення проблеми «культура – природа». Зміст понять «антропогенез», «соціогенез», «етногенез». Етнос як одна з форм людського буття. Етнічний спектр культурології. Ієрархія наук про етнос. Культурологія етносу. Етнокультурологія в порівнянні з «етнографією», «етнологією», «культурною антропологією», «структурною антропологією» та ін. Етнокультурологія як синтез знань про етнічний зміст культури та етнічну культуру. Предметно-об'єктна області етнокультурології. Проблема методології етнокультурологічних досліджень. Універсальність та унікальність етнічності. Сучасні підходи до визначення сутності етносу, зміст етнічності як складової культурного самовизначення. Етнос по відношенню до біологічних та соціальних варіантів самоорганізації. Культура як зміст буття етносів. Адаптивні функції культури. Етнос як варіант культурної адаптації. Етногенез та культурогенез: схоже та особливе. Зміст поняття «соціальна спільнота». Етнос і раса. Етнос і популяція. Етнос як соціокультурна система. Співвідношення понять «етнос» та «етносоціальний організм». Культурологічний зміст понять «род», «плем'я». Етнізм – ознака етносу. Етнос – народність – нація історичні етапи чи різновиди соціокультурних моделей? Географічна і демографічна варіативність «етнічних спільнот». Зміст понять «етнічна культура» та «культура етносу». Соціальні чинники існування етносів. Ієрархія соціоетнічних варіантів. Етнос – культура – цивілізація: співвідношення явищ. Етнічні та історико-етнографічні спільноти.

Тема 8. Проблема культурної самобутності. Етнічна складова культурного наслідування та модернізації Етнічний контекст культурного «відродження». Культура і психіка. Об'єктивні і суб'єктивні чинники етнічного буття. Зміст поняття «свідомість». Етнічна свідомість у відношенні до свідомості родової, сословної, конфесійної, професійної і т. п. Свідоме і несвідоме в етнічних культурах. Природне і соціальне в свідомості етнічних груп. Свідомість і самосвідомість етносів. Зміни в свідомості зміст етнічного процесу. Структура етнічної свідомості. Спів ставлення – механізм самоусвідомлення. Змістовна оригінальність та запозиченість у свідомості етносів. Етнічний образ як комбінація етнічних ознак. Соціально-психологічна обумовленість етнокультурного самовизначення. Історичний діапазон самосвідомості етносів. Стале і динамічне в культурі етносів. Сутність етнічних стереотипів.

Тема 9. Культура і цивілізація. Диференційованість і органічна єдність культурних елементів цивілізації. Етнос – держава: історичні варіанти етнодержавотворення. Етнічні аспекти світового культурного процесу Письмо та писемність в етнічній історії. Етнічна обумовленість розвитку науки, літератури, мистецтва. Етнос і релігія. Соціальна структура суспільства і етнос. Війни в історії етносів. Економічні та політичні передумови етнічної мінливості. Історичні злами цивілізацій її культурні модифікації етносів. Етнічна динаміка у світових цивілізаціях Сходу і Заходу. Етнічна означеність сучасних соціальних, політичних, релігійних конфліктів.

Четвертий змістовий модуль «Етнокультурна традиціологія» тематизовано:

Тема 10. Традиція як ключове поняття культурології. Зміст категорії «культурна традиція». Основні підходи до класифікації традицій. Індивідуальний та надіндивідуальний рівні традиції. Традиції локальних і соціальних груп, Сутнісні характеристики етнічної традиції. Традиції надетнічних спільнот. Регіонально-епохальні традиції та загальнолюдські

традиції. Досвід і традиція. Форми організації колективного досвіду. Традиція і соціокультурні системи. Традиція в системі життєзабезпечення етносу. Структура культурної традиції. Функції традиції в етнокультурному процесі. Традиція і «колективна пам'ять». Традиція і культурна спадщина. Класифікація форм культурної традиції. Дія механізмів культурної традиції в минулі і сучасні епохи. Традиція і новація в культурі. Соціокультурні особливості первісних, давніх, середньовічних суспільств з точки зору традиції. Характерні риси світогляду людини архаїчних часів та їх соціально-культурне оформлення. «Еволюція» культури: можливі варіанти тлумачення. Особливості культурних змін в архаїчних культурах та історичні форми традиційності в культурі «Культурна пам'ять»: форми існування та способи збереження. Роль писемності, мистецтва, релігії, науки в організації етнокультурного досвіду. Культурна стратифікація суспільства і зміна змісту традиціоналізму. Образно-емоційне та раціональне в різних історичних типах культур. Традиція: свідоме і несвідоме, підсвідоме Традиція в системі етнічних цінностей. Характерні риси традиційної свідомості. «Традиційний світогляд» – «традиційне суспільство» – «традиційна культура». «Традиційна культура» та «етнічна культура»: межі схожості та розбіжностей.

Тема 11. Місце традиції в етногенезі. Традиція і історія. Традиціоналізм як норма соціальної свідомості. Традиціоналізм природний та штучний. Традиція та історія цивілізацій. Традиційна культура первісності. Традиційна культура в умовах прогресуючої диференціації соціокультурних систем. Динаміка традиційної культури від архаїки до сучасності: спроби типології. Традиційність у цивілізаціях Сходу і Заходу. Проблема етнічної самобутності традиційних культур. Інверсія в історії культури. Ідея «ендогенного» розвитку суспільств. Чинники етнокультурної динаміки. Лабільність традиції – умова самозбереження етносів. Етнічна традиція і соціальні субкультури. Традиція і мода. Типологія інновацій. Господарчі складові культури етносу. Системи життєзабезпечення етносів в контексті традиції: традиційне житло, традиційний

одяг, традиційна їжа. Соціокультурні форми етнічної культурної традиції: Обряди та звичаї. Релігійна складова етнокультурного процесу, Морально-правові аспекти етнічної традиції. Соціально-політична сфера етнокультурної традиції. Мистецтво в етнокультурному процесі. Традиція і канон. Пізнавальна складова системи життєзабезпечення етносів. Різновид й інновацій в етнічній традиції. Традиції етнічні і світові культурні традиції.

Міфологія античності. «Відродження» міфу в Новому часі. Просвітницька концепція міфу. Еволюціоністський підхід до міфології. Натуралістична версія міфу. Символістична теорія Е. Кассіра. Міфологія у творах представників ритуалістської школи. Психологічне тлумачення міфів. Соціологічні підходи до сутності міфології. Міф у представників функціонального напрямку етнології. «Міфологічна свідомість» Л. Леві-Брюля. Структуралістичний підхід до міфу. Міф і наука. Міф і релігія. Міф і мистецтво. Міф та історія. Психологічні основи міфології. Міф по відношенню до традиційних форм усної творчості. Міф у контексті культурної традиції. Етнокультурні джерела міфології. Родовий устрій суспільства: принципи і форми. Кровні та шлюбні стосунки. Шлюбні норми як спосіб соціокультурного упорядкування. Сімейна ієрархія. Особливості родової класифікації. Соціальне та етнічне у родовому устрої суспільства. «Свої» – «чужі», «космос» – «хаос», «культура» – «варварство», – рівні символізації життя. Між «предками» та «нащадками» – генеалогія роду. Екзогамія та ендогамія – система координат родового устрою. Правила визначення походження. Дуальність соціальна – дуалістичність світоглядна. Бінарність як принцип побудови міфологічної моделі світу.

Тема 12. Свято як первинна форма людської культури. Визначення святковості. Свято – будні: полюси сакральності в традиційному житті. Архаїчне свято – сакральна картина світу. Святкове життя – ідеальний варіант Існування. Час як визначальний чинник святковості. Ієрархія свят в традиційних культурах. Традиційний святковий календар у народів світу. Сутність і структура «першосвята». «Життя – смерть – життя» – драматична

формула традиційних свят. Ціннісний аспект традиційного святкового життя. Екологічні засади свят. Організаційний бік свят. Психотерапевтичний ефект святкових дій. Прагматичність архаїчних та традиційних свят. Спеціалізований ритуал та масове свято. Діалектика сакрального і профанного в «природних» та «офіційних» святах. Свято – гра – церемонія: історична доля традиційного свята.

Отже, узагальненими аспектами змісту етнокультурної підготовки майбутніх фахівців обрано такі: етнокультурологія як галузь наукового знання і як навчальна дисципліна. Об'єкт, предмет, завдання етнокультурології. Основні джерела етнокультурології. Етнокультурні тексти. Міждисциплінарний характер дослідження етнокультурних явищ. Етнокультурологія й суміжні науки. Етнокультурна компетентність та її значення у фаховій підготовці. Напрями й концепції сучасної етнокультурології. Актуальні проблеми сучасних етнокультурологічних досліджень. Основні етапи накопичення й наукового осмислення етнокультурологічної інформації в Україні. Історичні джерела української етнографії й етнокультурології. Розвиток світової й української етнографії XIX – початку XX століття. Фундатори української етнографії (М. Костомаров, П. Чубинський, М. Сумцов, Ф. Вовк, Д. Яворницький, М. Грушевський, М. Максимович та ін.). Внесок «Руської Трійці» у формування етнографічної науки. Етнографічна діяльність Т. Г. Шевченка. Українська етнографія радянського періоду. Сучасний стан розвитку української етнології й етнокультурології: наукові центри, школи, методи, актуальна проблематика.

Основні поняття й терміни етнокультурології: «етнос», «етнічне», «етнічна культура», «етнокультурний феномен», «етнокультурна специфіка». Етнокультура як система. Структура етнічної культури. Наукові концепції феномену етнічності. Етнос як об'єкт наукового дослідження: базові теоретичні підходи, концепції. Диференційні ознаки етносу. Структура етносу. Поняття «субетнос», «етнографічна група», «етнічна група». Багатоманітність етносів.

Етнос у сучасному полікультурному світі. Види класифікації етносів (географічна, релігійна, расова, етнолінгвістична, господарсько-культурна, історико-культурна). Етногенез. Етнокультурогенез. Поняття етнічної традиції. Трансформації етнічної традиції в сучасному культурному просторі.

Етногеографічні аспекти етнокультурології. Етногеографічне районування світу. Етногеографічна специфіка української культури. Історико-етнографічне районування та його значення в контексті етнокультурологічних досліджень. Історико-етнографічні райони України, їх етнокультурна своєрідність. Культура субетнічних та етнографічних груп українського етносу. Культура українських етнічних спільнот у країнах світу.

Психологічні й етнопсихологічні аспекти етнокультурології. Поняття «етнічна психологія», «національна психологія», «національний характер», «ментальність етносу», «психологія народів». Етнопсихоаналіз (Дж. Деверо). Поняття «етнічних установок» та їх значення в контексті етнокультурної взаємодії. Етнічні стереотипи. Етнічні упередження, забобони. Етноцентризм і культурний релятивізм. Поняття емпатії й толерантності, їх важливість у процесі польових етнокультурологічних досліджень. Етичний кодекс етнокультуролога.

Концепти культури. Знакові системи невербальної комунікації в етнокультурологічному контексті. Етнокультурний феномен як об'єкт наукового дослідження. Феноменологічний підхід до вивчення етнічних культур. Наукові підходи до сутності етнокультурного феномена.

Етнокультурна своєрідність народів світу крізь призму явищ матеріальної й духовної культури. Сутнісні характеристики етнокультурних феноменів. Методика й методологія дослідження етнокультурних феноменів. Житло та народний одяг як етнокультурні феномени. Універсальні й етноспецифічні, загальні й локальні тенденції; традиції та інновації; актуальні аспекти вивчення та експонування. Кухня в системі етнічної й національної культур. Культура харчування в аспекті міжкультурної взаємодії. Народна кухня в туристичній і

екскурсійній діяльності. Етнокультурологічні дослідження української кухні. Народні ремесла як етнокультурне явище. Види й етнокультурна своєрідність народних ремесел. Народні ремесла в сучасному культурному просторі. Традиційна обрядовість. Обряди в системі української етнокультури: універсальні й етноспецифічні, загальні й локальні; традиції та інновації. Етнокультурологічні дослідження народної обрядовості. Народна обрядовість в контексті соціокультурного й етнокультурного проектування, етнокультурного виховання, етнокультурної туризмології. Етнокультурна специфіка народів України.

Програмою австрійської дисципліни за вибором «Етнопедагогічна культура» передбачено *мету*: усвідомлення здобувачами загальнокультурного значення досвіду навчання, виховання та освіти підростаючих поколінь у процесі втілення великої педагогічної мудрості українського народу.

Основними завданнями навчальної дисципліни обрано: надати здобувачам необхідні теоретичні знання про сутність, структуру, форми, методи народного виховання; розкрити основи української народної педагогіки в традиціях, обрядах, історико-культурній ретроспекції та персоналіях.

У процесі реалізації програми дисципліни за вибором формуються компетентності:

а) загальні:

– здатність проектувати і здійснювати комплексні дослідження на засадах системного наукового світогляду, сформованих знань з філософії наукової діяльності та соціокультурних проблем;

– здатність до критичного аналізу й оцінки сучасних наукових досліджень, генерування нових ідей під час вирішення дослідницьких і практичних завдань, комплексних та інноваційних проблем;

– готовність до створення та інтерпретації нових знань через наукове дослідження або інші передові вчення такої якості, що відповідають вимогам національного та міжнародного рівнів, до діяльності в інтернаціональних дослідницьких групах;

- здатність дотримуватись етичних норм у професійній діяльності;
- здатність генерувати нові ідеї (креативність) під час вирішення соціокультурних практичних задач, у тому числі у міждисциплінарних галузях;
- здатність до володіння культурою наукового дослідження (Kolb, 1984; Thomson, 2010);

б) спеціальні (фахові, предметні) компетентності як здатності:

- до володіння науковими підходами і методами досліджень у культурологічній галузі;
- до організації роботи дослідницької групи (команди) в галузі культури.
- моделювати, реалізовувати й оцінювати освітній процес; готовність складати програми додаткової професійної освіти відповідно запитів роботодавців;
- обґрунтовано обирати та ефективно використовувати освітні технології, методичні системи, методи і засоби діяльності і виховання з метою забезпечення запланованого рівня особистісного та професійного розвитку;
- проводити аналіз культурологічної діяльності організацій засобами експертної оцінки і проєктування програм їхнього розвитку (Осіпов, 1991).

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни передбачає два змістових модулі.

Перший змістовий модуль «Українська етнопедагогіка як джерело розвитку педагогічної науки і практики» містить:

Тема 1. Основи української народної педагогіки. Педагогічні ідеї, культура і традиції українського народу та їх роль у розбудові національної освіти. Етнопедагогіка як наука. Становлення та історичний розвиток української етнопедагогіки. Українська етнопедагогіка на сучасному етапі розбудови національної системи освіти.

Тема 2. Етнопедагогіка – основа освітньо-виховного досвіду українського народу. Етнопедагогіка як окрема галузь науково-педагогічного знання (М. Стельмахович). Практична цінність народно-педагогічних знань. Висвітлення етнопедагогічних ідей в історичних, фольклорних, етнографічних

джерелах. Сім'я як інститут формування і розвитку особистості українця. Мета викладання курсу української етнопедагогіки у вищій школі.

Тема 3. Зміст і структура української народної педагогіки. Народне родинознавство як сукупність знань і народного досвіду про створення, збереження і розвиток сім'ї. Цілісний і гуманний характер системи виховання в Українській народній педагогіці. Зміст і особливості структури української етнопедагогіки. Цілісний характер української народної педагогіки: моральне виховання, трудове виховання, фізичне виховання, естетичне виховання, виховний потенціал християнської релігії.

Тема 4. Найдавніші джерела етнопедагогічних знань. Етнопедагогіні знання в джерелах найдавнішого походження – переказах, повістях, повчаннях, житіях тощо. Ораторська проза XI століття: «Велесова книга», «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона з ідеями про етновиховання. Твір літописця Нестора «Читання про житіє Бориса і Гліба» як зразок етноморалі для богослужбових цілей. Етнопедагогічні положення у творах: «Повість временних літ», «Руська Правда», «Повчання Володимира Мономаха», «Слово о полку Ігоревім» як джерело історичних, міфологічних, біблійних, філософських, астрономічних, астрологічних, військових знань.

Другий змістовий модуль «Історія української народної педагогіки» містить:

Тема 1. Школа й педагогіка Київської Русі. Традиційні засади виховання дітей у Київській Русі. Соціальні умови становлення писемності та виникнення перших шкіл у Київській Русі. Зміст та організація навчання у Київській Русі. Перекладна література та перші педагогічні пам'ятки Київської Русі.

Тема 2. Українська школа і педагогіка періоду Руїни (друга половина XVIII століття). Ідея народності та природо відповідності виховання Г. Сковороди. Г. Сковорода про розумове, моральне та трудове виховання дітей. Педагогічна діяльність М. Ломоносова. Статут 1786 року Російської імперії про зміст та особливості шкільної системи. Система освіти на Правобережній Україні та Закарпатті (друга половина XVIII століття).

Тема 3. Педагогічна наука другої половини XIX століття. Життя і педагогічна діяльність К. Ушинського. Світогляд вченого. Ідея гармонійного розвитку людини. К. Ушинський про значення праці у вихованні людини. Ідея національного виховання К. Ушинського. Дидактика й методика початкового навчання К. Ушинського.

Тема 4. Українська школа й педагогіка початку XX століття. Характеристика системи освіти в Україні на початку XX століття. Освітньо-педагогічні погляди І. Франка. Педагогічні ідеї Л. Українки. Освітня й педагогічна діяльність Т. Лубенця. Школа і педагогіка України (етапи УНР та національного комуністичного Відродження: 20-ті роки). Розробка завдань та змісту національної освіти в УНР. Ідея національної школи С. Русової. Ідея національного рідномовного виховання І. Огієнка. Особливості розбудови загальної, професійної й вищої школи у 20-ті роки. Національний виховний ідеал Г. Ващенко.

Тема 5. Освіта в Україні на сучасному етапі духовного і національного Відродження. Утвердження демократичних державно-громадських засад освіти й виховання молоді. Реформування освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства; пошук шляхів та засобів національного виховання дітей та молоді. Особливості реформування професійної та вищої педагогічної освіти.

Увиразнимо окремі значущі аспекти народної педагогіки українців – невичерпного джерела мудрості, духовного багатства, неповторних трудових шляхів і засобів впливу на особистість підростаючої людини (Леонт'єв, 1975; Лозова, Троцько, 2002). Здобувачі усвідомлюють, що народні традиції передбачали не лише трудові доручення, участь підростаючої зміни у процесі праці, а й широкий вплив на інтелектуальну, емоційну сферу майбутніх працівників. Підлітки, насамперед, пізнавали сенс життя, природу, своє місце в світі через активну участь у обрядах, святах, ритуалах, піснях, танцях, які виконували не лише функцію соціалізації особистості, а й були одним зі шляхів

становлення загальної трудової спрямованості молодих людей. Виникнення обрядів зумовлювалося трудовою діяльністю людей та побутовими суспільними умовами; обряд пов'язаний з традицією чи звичаєм, але він супроводжує останні не впродовж усього часу їх функціонування, а лише в певний момент цього процесу; на ранніх етапах традиція чи звичай можуть не мати обрядової сторони; утворення обряду є завершальним етапом становлення традиції чи звичаю.

Обряд завжди пов'язаний з переломним моментом у житті людини. Він акумулює в собі думки та почуття, викликані виникненням, зміною чи закінченням важливого для людини суспільного зв'язку, а також відображає зміни зв'язку людини з природою і т. ін. Обряди нашого народу виконували функції: а) соціальну – шляхом спеціально систематизованої зовнішньої предметності поглиблювали й підсилювали ті думки та почуття, які були необхідними для успішної реалізації оформлюваних обрядами суспільних дійств; б) педагогічну – готували підростаючу зміну до участі в обрядах поряд із дорослими, чим сприяли соціалізації особистості, підготовці її до життя та праці (Стельмахович, 1985). Тому етнічного забарвлення набула ціла система обрядів: традиційні, пов'язані з трудовими процесами року (веснянки, обжинки, колядування тощо); родинно-побутові (родини, хрестини, весілля, похорони). У них розкривалися морально-етичні норми життя всіх верств населення; значна частина обрядів мала не лише світський, а й релігійний характер.

На трудовій основі в глибоку давнину виник народний аграрний календар, який можна розглядати як систему практичної діяльності людей, а в педагогічному аспекті – основний шлях підготовки дітей та молоді до праці. Він втілює в собі народну мудрість як узагальнення практики, досвіду; всі дати календаря стали результатом вікових спостережень людьми за явищами природи (потепління, похолодання, випадання снігу, дощу, явища морозу, туману тощо), від яких залежали успіхи їхньої трудової діяльності. Християнська церква пристосувала його до свого календаря, чим об'єднала

церковні й народні обряди, свята; в основі календаря завжди була трудова діяльність як джерело знань про навколишній світ та сезонні зміни в природі, об'єднувались акти релігійного, поетичного, громадського життя людей, переплітались аграрна та родинна обрядовість (Любар, Стельмахович, Федоренко, 1998).

До різдвяних обрядів увійшли найстаріші елементи дохристиянської культури, зокрема, кутя як символ урожаю; такими ж древніми були обряди колядок, щедрівок, посівання: завданням колядок та щедрівок, наприклад, було умиротворення та закликання стихійних сил природи (щоб не діяли на шкоду людям та худобі), закликання доброго врожаю у наступному році, багатства, добробуту і здоров'я у дім господаря. Участь у них викликала високі почуття та емоційні переживання, радісне світосприймання юних, що слугувало основою становлення власного світогляду, підготовки їх до життя (Стельмахович, 1985).

Народним календарем зумовлені не лише свята та обряди, а й відображені дати, визначені народом, повного трудового року, котрі вказували, коли і в якій послідовності виконувати ту чи іншу роботу. Господарський рік розподіляли на окремі сезони, кожна галузь селянського господарства (хліборобство, скотарство, бджільництво та ін.) мала свої особливості. Хліборобський період, зокрема, поділявся на сезони: оранка, посів яровини, сходи, дозрівання хлібів, жнива, возовиця, молотьба (яка продовжувалась часто і в зимовий час), оранка під озимину, посів озимини, оранка на зяб. Хлопчики освоювали елементарні вміння, працюючи погоничами, а старші (юнаки 16-17-ти рр.) включалися до досить важкої і кропіткої праці по-дорослому, удосконалюючи свій досвід, навички. У процесі праці підлітки та юнаки знайомилися з тонкощами хліборобства від батьків, старших, засвоювали певні звичаї; зокрема, починаючи сівбу, сівач перекидав через голову першу жменю насіння і при цьому закривав очі, щоб не бачити, куди те насіння впаде. Цей звичай, започаткований ще у древніх слов'ян, був традиційною жертвою ниві (Воропай, 1991).

Дітей та підлітків у повсякденних буднях привчали засвоювати народні прикмети про погоду, від яких залежала урожайність, забезпечення на зиму свійських тварин кормами тощо, спостерігати за поведінкою комах, птахів, щоб передбачити зміну погоди. У цьому зв'язку поширювали приказки: «Комар за тіло – овес у землю», «Зозуля закувала – пора сіяти просо». Пізнання природи поєднувалося з формуванням бережливого ставлення до неї методом навіювання («запуки» – заборони); «Гнізда ластівки не чіпай, бо станеш рябий», «У лебедя каменя не кидай – сім'ю спіткає горе» і т. ін. Важливим шляхом формування відповідального ставлення до життя, до праці у юних була їх участь у весняних хороводах, іграх, у яких хліборобські мотиви були визначальними; значну частину їх виконували спільно (юнаки та дівчата). Найбільш поширеними в Україні були «Горошок», «Огірочки», «Сіяти просо», у більшості з яких (зокрема, «Мак») імітувалися всі трудові процеси від сівби і до збирання, молотьби. Характерним було те, що ці хороводи були в побуті молоді давньоруського періоду своєрідними священнодійствами, які мали зміцнити, розвинути природні сили, скерувати їх на збільшення врожаю. Як важливі складники народних традицій, хороводи мали певну педагогічну спрямованість – вони надавали можливість для самореалізації підростаючої особистості, чим забезпечували утвердження впевненості її у власних силах, оптимістичного світосприймання (Стельмахович, 1985).

По закінченню основних весняних робіт (в день Юрія – 6 травня), коли з'являлись перші сходи ярових, піднялися вруна озимини, зазеленіли сади, гаї, селяни проводили традиційні обходи полів. Здебільшого виходили в поле громадою «на жита» подивитися. Після обходів і святкового обіду вони цілий день проводили в полі. Традиційно існував у цей день обряд обливати водою пастуха. Пастухування в Україні було тоді досить поширеним; дітей до нього готували з шестирічного віку. Спочатку діти пасли гусей, пізніше – свиней, а найстарші з 10-12-ти років – корів і коней. Існував обряд, за яким, виганяючи вперше худобу на пасовисько, мати розстеляла на порозі хвіртки червоний

пояс, поклавши на нього сокиру і ключ. Батько ж свяченою вербою виганяв з кошаря худобу за ворота (Воропай, 1991).

Традиційно у дітей та молоді формували ставлення до хліба як до святині, як до символу людського добробуту і трудової доблесті. Це відбито, передусім, у прислів'ях («Хліб – батько, вода – мати»), легендах, казках, піснях. Уже в підлітковому віці юні трудівники переконувалися, що земля – основа життя всього живого, а хліб є не лише щоденною потребою, а насамперед святинею, однією з найважливіших цінностей. Сприяла цьому також участь молодих помічників у різних обрядах у процесі збирання хлібів. Разом з матір'ю, коли дозрівали жито, пшениця, молодші виходили в поле. Обряд зажинок, зокрема на Поліссі, передбачав, щоб обов'язково брали в поле буханець хліба, «щоб цілий рік було що їсти». Мати, вижавши невеликий сніп, несла його додому і ставила, частіше, на покуті в хаті, а іноді в stodолі. Підлітки, юнаки та дівчата брали найактивнішу участь у збиранні хлібів разом з батьками. Копітка праця вимагала, перш за все, значних умінь, неабиякого хисту, сміливості, кмітливості, наполегливості. У процесі цієї діяльності у юних формувалося почуття відповідальності, яке утверджувалося баченням результатів власної праці (Кравець, 1995).

Отже, здобувачі вищої гуманітарної освіти у процесі засвоєння етнокультурного та народознавчого змісту підготовки більш глибоко розуміють, що український народ сформував упродовж віків традиції виховання молоді, які відповідали його духові та свідчили про глибинну мудрість, що такі традиції заслуговують на їх використання та оновлення в сучасних умовах етнокультурної діяльності в регіоні.

2.3. Методичні основи практичної етнокультурної діяльності гуманітаріїв у закладах культури і освіти

Засвоєння майбутніми фахівцями гуманітарної галузі інтегрованих основ етнологічного та етнокультурологічного змісту провідних навчальних

дисциплін, спрямованих на розуміння ними основних понять і термінів, сучасних концепцій, наукових підходів, що лежать в основі професійної діяльності, сприяє усвідомленню здобувачами реальних соціокультурних процесів, аналізу видатних явищ української та світової культури, її актуальної динаміки та можливостей особистісного практичного внеску в соціокультурні процеси сучасності (Виткалов, Куклінська, 2020; Вишневецький, 1996; Зязюн, 2020; Калошин, Гоменюк, 2019; Клепко, 2003).

Водночас це означає, що майбутні культурологи, історики, релігієзнавці, філософи, філологи мають не лише підтвердити навички застосування знань, технологій і методів організації наукових теоретичних досліджень, а й реалізовувати завдання практичних аспектів професійної діяльності, тобто, вони мають уміти (Зязюн, 2007):

- розробляти й реалізовувати соціокультурні проєкти, програми та сценарії культурно-дозвіллевих заходів; планувати організацію дозвілля людей різних вікових категорій;

- досліджувати специфіку етнокультурних феноменів (зразків народної творчості, народних звичаїв, свят і обрядів тощо), а також розробляти й реалізувати етнокультурні проєкти регіонального значення; аналізувати соціально-культурну діяльність за визначеними критеріями, оцінювати й аргументувати проблеми та перспективи соціокультурної політики в регіоні й на рівні громад;

- вибудовувати міжособистісні відносини в професійній сфері з урахуванням мети спілкування й індивідуально-психологічних якостей;

- продуктивно працювати як індивідуально, так і в складі команди;

- безпечно здійснювати професійну діяльність, самостійно застосовувати професійні знання та вміння у виробничих умовах;

- володіти методикою підготовки та організації різноманітних форм фахової роботи з представниками різних вікових та соціальних категорій населення регіону та громади (Байдацька, 2005; Березюк, 2015).

Відповідно, етнокультурну діяльність особистості фахівця розглядаємо певною системою взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів, що становлять єдине ціле в своїй структурі, поєднані спільною метою, мотивами і завданнями, спрямованими на поетапну реалізацію особистісного, гносеологічного, операційного, проєктивного компонентів етнокультурної компетентності (Чечотка, Чернявська, 2022).

Фахівці обраної групи спеціальностей мають сприяти розвитку культур етносів, що зумовить створення єдиного культурного простору регіону, гуманізацію й неповторність його соціокультурного простору; найважливішою має стати проблема розв'язання суперечностей у сфері розвитку національної культури й буття, прагнення до збагачення соціокультурних традицій, розвиток свободи індивідуального вибору кожної особистості. Оскільки етнонаціональна політика завжди засновується на загальних аксіомах (цінність національної культури є діалектико-об'єднувальною єдністю національного й загальнолюдського, етноспецифічного й загальнонаціонального, регіонального й локального, індивідуального й територіального), то в ході практичної діяльності без урахування національних, регіональних і загальноцивілізаційних цінностей неможливо досягти балансу та ефективного результату (Безена, 2020).

Етнокультурна діяльність є складним соціально-педагогічним явищем, базується на фундаментальних засадах народної педагогіки, теорії етносу, етнопсихології, філософії, культурології, соціально-культурної роботи та інших суміжних галузей наукового знання; регіональний етнокультурний освітній компонент також розглядаємо сьогодні як необхідний елемент професійної підготовки фахівців гуманітарної галузі (Кравець, 1995; Кузнєцова, 2001; Олексюк, 1996).

Така діяльність здатна забезпечити умови для участі фахівців в рівноправному діалозі або полілозі з представниками інших культур і віросповідань. Етнокультурні методики класифікуються залежно від їх

предметно-змістовного наповнення, виду освітньої діяльності, конкретних носіїв і користувачів; при цьому кожний з обраних методів має своє цільове призначення, завдання, форми, освітній та дидактичний інструментарій.

Практика свідчить, що впровадження в освітній процес етнокультурних методик передбачає створення необхідних умов (правових, економічних, організаційно-управлінських) для активного залучення фахівцями учасників взаємодії до історії національного відродження, духовної культури регіону, міста, району. Вирішення цього завдання створює можливості для зміни існуючого стану, збагачення змісту, переходу від традиційних форм до альтернативних технологій, надання уваги музеям, бібліотекам, меморіальним територіям тощо (Радченко, 2014; Стельмахович, 1985; Стельмахович, 1998; Шейко, Богуцький, Германова де Діас, 2011).

Ефективність упровадження в освітній процес підготовки фахівців етнокультурних методик досягається завдяки вдосконаленню процесуальної основи практик, що містить організацію навчального процесу, методи і форми освоєння етнокультурного матеріалу здобувачами, роботу викладачів, їх діяльність з управління ходом взаємодії учасників і виконання ними завдань практики, діагностику й експертну оцінку етнокультурних освітніх проєктів та програм. Застосування методів етнокультурної діяльності передбачає синтез досягнень соціально-культурного досвіду, поєднання традиційних та інноваційних елементів, зумовлених громадським прогресом, гуманізацією і демократизацією суспільства (Березовська, Сатановська, 2013; Стрельніков, Лебедик, 2021).

Етнокультурна міжнаціональна діяльність вимагає від фахівців гуманітарної галузі володіння діяльнісно-творчим підходом до організації взаємодії її учасників, що включає перш за все мету (формування позитивної міжетнічної взаємодії з представниками іншої національності), методи (діалог, полілог, культурний асимілятор, групова дискусія, аналіз проблемних ситуацій; дидактичні, творчі, імітаційні ігри, тренінгові та рольові заняття, розробка і

впровадження різноманітних проєктів), результат (володіння учасниками взаємодії навичками міжнаціонального спілкування, профілактики та вирішення етнічних конфліктів, використання в своїй діяльності аналітичних здібностей з надання послуг в умовах багатонаціональності заходів), умови (створення спеціального етнокультурного середовища, реалізація етнологічного змісту завдань практики, активізація аналітичної науково-дослідницької діяльності здобувача вищої освіти), різноманітні засоби контролю (*Етнокультурні освітні технології...*, 2021).

Народознавча етнокультурна діяльність забезпечує засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного, соціального досвіду держави, формування відчуття приналежності і поваги до регіону та громади.

Цьому сприяють, насамперед, етнопедagogічні чинники, за допомогою яких реалізуються цілі й завдання етнокультурної діяльності: рідна мова, родинно-побутова культура, фольклор, національна психологія, національний характер, народні вірування, ігри, знання родоводу та історії, педагогіка народного календаря, основи народної моралі, національна символіка й народні символи, національна самосвідомість, народні дидактичні знання, народна гра та народна іграшка, народні звичаї, свята, традиції, обряди; рідна мова як самобутній спосіб мислення, оригінальний засіб пізнання дійсності (Березюк, 2015; *Історія української педагогіки...*, 1998).

Тому етнокультурна діяльність фахівця гуманітарної галузі у процесі навчальних практик зумовлюється перебудовою внутрішньої сутності професійної діяльності загалом, моральним вибором при засвоєнні ціннісних орієнтацій етнокультури, оптимальним природовідповідним розвитком усіх сфер особистості – емоційної, когнітивної, морально-вольової, діяльнісно-практичної. Важливе місце посідає, як уже зазначалося, стан і рівень засвоєння майбутнім фахівцем знань про культуру етносу, теоретична і практична готовність до трансляції цінностей, що мають гуманістичну спрямованість, у практичній діяльності (Нечай-Велкова, 2020).

Результатом практичного компоненту етнокультурної діяльності стає стійкий характер пізнавальних мотивів і активність, актуалізація професійних умінь у творчому плані; розвинені особистісні цінності та якості; стійкий інтерес до фахової діяльності в галузі загалом, упевненість у своїх можливостях, прагнення до самореалізації, особистісного саморозвитку, творчих досягнень та успіху в професії.

Оцінно-рефлексивна сторона практичної діяльності передбачає зміни в особистісній та професійній сторонах – формування світогляду, збагачення ціннісних орієнтацій, розвиток моральних якостей, відповідальності, почуття обов'язку, професійного такту тощо; сприяє поглибленню фахових знань, умінь, виробленню особистісної, гуманістично зорієнтованої позиції. У процесі практик у здобувачів утверджуються й використовуються психологічні механізми саморозвитку, що передбачає максимальне залучення всіх компонентів структури особистості (свідомості, емоцій, волі) в соціальні й міжособистісні взаємодії (Винничук, Кравченко, Оніпко, Плачинда, Бухун, 2020). Тому компонентами етнокультурної діяльності майбутніх гуманітаріїв обрано: емоційно-ціннісний, когнітивно-гносеологічний, поведінково-корекційний.

Працюючи над проблемою етнокультурної діяльності здобувачів гуманітарної освіти, ми проаналізували умови, які могли б забезпечити ефективність такої діяльності. У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «умови» розглянуто із двох позицій: «1) необхідна обставина, від якої залежить здійснення чого-небудь; 2) особливості реальної діяльності, за яких відбувається чи здійснюється що-небудь».

У педагогіці та психології для визначення причин, які зумовлюють певні явища або процеси, вживають поняття «умова» як наукову категорію, що виражає відношення предмета, який вивчається, до навколишніх явищ. Таким чином, умови означають певне середовище, оточення, у якому явище виникає, існує й розвивається; це певного роду чинники, які впливають на перебіг,

цілепокладання й результат процесу діяльності (Богданова, 1999; Гончаренко, 2004; Макаренко, 1950; Маслоу, 1999).

Зовнішні умови макро- та мікросоціального середовища (взаємовідносини між учасниками взаємодії, об'єктивність оцінки праці, місце взаємодії, приміщення, постійність робочого місця та його оснащення тощо) через спільну діяльність і спілкування (Ю. Бабанський, О. Бодальов, Б. Гершунський, А. Макаренко, А. Мудрик та ін.) впливають на внутрішні умови (стан здоров'я, психологічні настанови, особистісні новоутворення, потреби, досвід, знання, уміння, навички тощо) через механізми рефлексії, цілеутворення для саморозвитку, самовиховання, самовизначення учасників процесу етнокультурної діяльності (Б. Ананьєв, Л. Божович, Б. Братусь, Т. Давиденко, С. Рубінштейн та ін.).

Створення спеціального етнокультурного середовища навчальної практики сприятиме усвідомленню здобувачами важливості, необхідності та потреби засвоєння етнокультурних цінностей, формуватиме інтерес до пізнання етнокультурного досвіду українців; упровадження в освітній процес підготовки засобів інтеграції навчальних дисциплін, що спрямовані на забезпечення формування високоякісного фахівця, його етнокультурних та патріотичних переконань, ставлень і поведінки; реалізація поряд з традиційними інноваційних методів навчання на заняттях приведе до відповідального сприймання й засвоєння навчальної інформації, поглибленого формування етнокультурної компетентності здобувачів, активізації практичної роботи з українознавства, спонукання до науково-дослідної діяльності в гуманітарній галузі загалом та професії зокрема. Таким середовищем є бази навчальних практик, що їх у дослідженні класифіковано на види: загальнорегіональні (Полтава, Опішне, Решетилівка, Гадяч); територіально-локальні (музеї, заклади освіти, будинки культури, бібліотеки); специфічні (громадські об'єднання, волонтерські організації, творчі спілки).

Зразком ефективної територіально-локальної бази практики є Опішнянський державний художній ліцей імені Василя Кричевського –

унікальний, єдиний в Україні спеціалізований з гончарства заклад загальної середньої освіти. Вже 25 років він діє на території Полтавщини, в Опішному – загальноновизнаній столиці українського гончарства. Заснований у 1997 році структурним підрозділом Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. Із 2003 року це окрема юридична одиниця, яка підпорядковується Міністерству культури та інформаційної політики України.

У закладі разом із загальноосвітніми предметами з першого класу викладається гончарство, рисунок, живопис, композиція. Із 8 класу – скульптура, основи керамології, історія мистецтв, перспектива, у 9 класі на уроках декоративно-прикладного мистецтва діти знайомляться із розмаїттям видів українського ужиткового мистецтва, а одинадцятикласники вивчають технологію кераміки. Вихованці школи продовжують справу, якою впродовж життя займалися їхні діди та прадіди, відроджують і розвивають традиції відомого гончарного осередку – Опішного. На уроках гончарства діти ліплять глиняні іграшки-свистунці, декоративні скульптури, виготовляють на гончарному крузі традиційний побутовий посуд, декорують свої вироби орнаментами властивими гончарній мальовці Опішного. На міцному фундаменті традиційного гончарного мистецтва, вихованці закладу формують власний творчий почерк, застосовують у своїх роботах як традиційні, так і новітні техніки й технології сучасної художньої кераміки. Прикладом для наслідування у творчості для учнів Ліцею є мистецький доробок корифеїв гончарства Опішного: заслужених майстрів народної творчості України, членів Національної спілки майстрів народного мистецтва України та Національної спілки художників України, лауреатів Національної премії імені Тараса Григоровича Шевченка Василя Онуфрійовича Омеляненка, Михайла Єгоровича Китриша та лауреата Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Івана Нечуя-Левицького Миколи Гавриловича Пошивайла. На зразках глиняних творів цих сподвижників народного ремесла юні гончарі удосконалюються в майстерності. В 11 класі обов'язковим завданням є випускна робота з

гончарства, яка підсумовує всі здобуті вміння, навички й майстерність учня. Протягом півроку діти працюють над ескізами, роботою в матеріалі та проєктом, завершальний етап – захист роботи. Випускні твори юні митці виконують як у традиціях народного мистецтва, так і новітніх тенденціях сучасної кераміки. Це посуд, народна іграшка, декоративні скульптурні та об'ємно-просторові композиції, настінні панно та пласти, окрасою подвір'я закладу стають садово-паркові скульптури, виконанні випускниками Ліцею. Гончарне мистецтво захоплює дитячі серця, їхні умілі руки під керівництвом професійних педагогів творять справжні шедеври.

На заняттях із рисунку, живопису та композиції ліцеїсти вивчають закони академічної грамотності. Малюють натюрморти, пейзажі, декоративні та тематичні сюжетні композиції, роблять пленерні замальовки рослин, дерев, птахів. Є простір для творчості й реалізації цікавих авторських задумів.

Ліцей активно займається виставковою діяльністю. Творчі роботи учнів закладу та майстрів навчально-виробничої гончарної майстерні експонувалися у провідних музеях Києва: Національному музеї Тараса Шевченка, Музеї видатних діячів України, Музеї Гетьманства, Літературно-меморіальних музеях Тараса Шевченка та Максима Рильського. Виставки відбулися й у багатьох музеях Полтавщини: Художньому музеї імені Миколи Ярошенка, Літературно-меморіальних музеях Панаса Мирного та Івана Котляревського, Гадяцькому краєзнавчому музеї, Національному музеї-заповіднику українського гончарства у Опішному. У рамках мистецького проєкту «Юні таланти України» гончарні твори учнів Ліцею демонструвалися на виставках у Вінниці, Сімферополі, Одесі, Львові, Донецьку.

Вихованці закладу є учасниками та переможцями численних мистецьких конкурсів та фестивалів у номінаціях «Декоративно-прикладне мистецтво» та «Образотворче мистецтво». Їхні здобутки підтверджують високий рівень майстерності та володіння навичками образотворчої діяльності. Творчі досягнення мотивують та заохочують дітей до художньої праці, сприяють

популяризації народного й професійного мистецтва як в Україні, так і за її межами.

За ці роки тридцять найбільш талановитих учнів Ліцею здобули право отримувати Президентську стипендію для молодих майстрів народного мистецтва України.

У Ліцеї працює навчально-виробнича гончарна майстерня, у складі 10 фахових спеціалістів, вісім із них члени Національної спілки майстрів народного мистецтва України, двоє – заслужені майстри народної творчості України. Майстри проводять уроки гончарства й виготовляють авторські глиняні твори, беруть участь в національних та регіональних виставках.

Упродовж 2007-2020 років навчальним закладом проведено тринадцять Міжнародних молодіжних гончарських фестивалів. У роботі фестивалів взяли участь майже 1700 представників творчо обдарованої молоді з України, Румунії, Болгарії, Молдови, Грузії, Туркменістану, Китаю, В'єтнаму, Республіки Гана. Ними було створено понад три тисячі художніх творів у різних техніках образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, які зберігаються у фондах шкільного музею.

Вихованці закладу та майстри навчально-виробничої гончарної майстерні популяризують традиційне гончарне ремесло через майстер-класи серед дітей та молоді у різних регіонах України та за її межами. Вони були учасниками етнофестивалів: «Решетилівська весна», «Свято писанки» (Полтавщина), «Козак фест» (Дніпропетровщина), «Стара фортеця» (Тростянець, Сумщина), «Український диво грай», «Слива фест», Національних фестивалів гончарства (Полтавщина), а також однієї із найбільших мистецьких виставок Європи «CREATIVA 2023» (Дортмунд, Німеччина).

Творчість митців із Опішного вийшла за межі нашої держави, роботи майстрів навчально-виробничої гончарної майстерні презентували Україну у Національному художньо-краєзнавчому музеї Туркменістану. Творчо обдаровані учні Ліцею були учасниками міжнародних арт-фестивалів у

Болгарії, Литві, Польщі. Своєю творчістю діти розповідали світу про Україну, наші традиції й культуру.

У 2004 році в закладі створено шкільний художньо-етнографічний музей «Відродження». Упродовж років педагогічним та учнівським колективом проводилися систематичні пошукові керамологічні експедиції. В музеї зберігаються та експонуються фондові колекції етнографічної кераміки та речей старовини, колекція кращих учнівських глиняних творів, випускні роботи з гончарства, фестивальні роботи. Перлиною музейної збірки є вироби відомих опішнянських гончарів. Із 2015 року додалася музейна кімната сучасної російсько-української війни. Фонди нашого музею постійно поповнюються і на сьогодні налічують близько десяти тисяч експонатів. 2020 року художньо-етнографічному музею «Відродження» присвоєно звання Народний.

Також Ліцей займається видавничою діяльністю. Надруковано два каталоги робіт переможців Міжнародних молодіжних гончарських фестивалів, альбом-розмальовку «Опішнянські замальовки» з орнаментами характерними для гончарної мальовки Опішного. Вже третій рік поспіль виготовляються тематичні настінні календарі. Готується до друку каталог випускних робіт учнів Ліцею.

Від початку російської агресії на нашу землю у 2014 році педагогічний та учнівський колективи своєю творчістю невпинно наближають перемогу. Ініціюємо та організуємо благодійні ярмарки, аукціони, лотереї, концерти, покази колекцій етноодягу, майстер-класи. Усі зароблені кошти спрямовуються на необхідне для нашої армії обладнання. Вчителі мистецьких дисциплін закладу розмальовують акриловими фарбами гільзи, тубуси від гранатометів, ящики від боєприпасів, створюють сучасні композиції для інтер'єрів, шиють м'які іграшки, пишуть картини, виготовляють ткані сумки, рушники, запаски, які продаємо на аукціонах. Діти малюють малюнки та роблять цікаві й приємні подарунки для воїнів. Двоє учнів Ліцею є стипендіатами обласних премій імені Героя Небесної Сотні Ігоря Сердюка, та Героя України Андрія Конопльова.

Вчителями мистецьких дисциплін Ліцею виготовлена колекція одягу в етностилі яка має назву «Барви рідної землі». Сучасного фасону сукні та брючні комплекти декоровані традиційними рослинними орнаментами гончарної мальовки. На тканині розквітли яскраві соняхи, ніжні ромашки, тендітні тюльпани, кучерявий виноград, ягідки, фіалки, колоски. Колекція по справжньому легка, тепла та мальовнича, як і наша Полтавщина. Творчий колектив закладу створив також колекцію традиційних чубатих полтавських вінків, яка має назву «Україна Незламна». Багаті та колоритні головні убори вдало доповнюють традиційний український стрій. Дефіле в костюмах виконують учні школи.

Опішнянський державний художній ліцей імені Василя Кричевського впродовж усіх років своєї діяльності продовжує виконувати свою націокультурну місію, спрямовану на відродження й збереження традиційного опішнянського гончарства, яке разом з іншими народними промислами є етновизначальним для України. На ґрунті багатовікових здобутків гончарної культури розвивається сучасне мистецтво виготовлення художньої кераміки, адаптуються традиції до умов сьогодення, при цьому не втративши її первісних витоків. На базі ліцею існують можливості реалізації етнологічних, етнокультурологічних завдань етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі, у співпраці з педагогами та учнями.

Прагнення досягти успішних результатів у вирішенні освітніх завдань зумовлює застосування в процесі практик здобувачами нетрадиційних методів, що враховують природу етнокультурної діяльності, наприклад, нетрадиційні методи занять з українознавства, рекомендовані українськими вченими:

- метод національного утвердження (залучення до створення й популяризації власних віршів, пісень тощо на заняттях українознавчих курсів);
- метод права етнічного голосу (під час занять чи заходів особистість має право на задоволення свої етнічних інтересів);
- метод мовного очищення (спілкування на заняттях українознавчих курсів з дотриманням норм літературної мови);

– метод відродження звичаїв та обрядів (інсценування українських обрядів, свят тощо);

– метод сімейної конкуренції (активна взаємодія з родинами; порівняння, встановлення аналогій, конкретизації, виділення значущого: визначення особливостей родоводу, сімейних звичаїв, обрядів, традицій, культури взаємостосунків, культури праці й відпочинку тощо);

– метод статевої переваги (врахування ознак традиційних статево-рольових позицій членів української родини: дівчинка – майбутня дружина, мама, господиня, захисниця; хлопчик – майбутній чоловік, тато, господар, захисник);

– метод природного цілительства (знайомство з народною медициною – цілющими властивостями трав);

– метод урахування народного календаря (планування тематики заходів відповідно основних подій народного календаря) (Лозко, 2011; Петренко, 2022).

У центрі методики етнокультурної діяльності – інтерсуб’єктна взаємодія, зорієнтована на емоційно-ціннісний діалог за різними кореляційними компонентами, осягнення історико-культурного, націєтвірного потенціалу гуманітарної науки, усвідомлення кожним здобувачем власної громадянської позиції. Основоположними теоретичними положеннями пропонованої системи методів є такі: діалогізм, емпатійно-образне мислення, етноідентифікація, ейдетика (Стрельніков, 2022; Чечотка, 2022).

Процесові діалогізації сприяє проєктна діяльність, що налаштовує всіх учасників взаємодії на суб’єктне саморозкриття, виявлення сформованих духовних цінностей, які вже стали нормою поведінки (активний патріотизм, історико-культурна пам’ять, національна самосвідомість); така робота дає можливість кожному організувати взаємодію з іншими «Я», у результаті якої розкрити свій потенціал, почути і сприйняти позиції інших «Я».

Самоаналіз і самопізнання здобувачами власного емоційного стану як реакції на емоції інших стимулює емпатійно-образне мислення, яке мотивує до

багатовекторного діалогу, розкриває багатовимірний унікальний світ національних цінностей, активізує співпереживання, захоплення і прагнення дотримуватися традицій і звичаїв свого народу; ейдетичний – створення в уяві образів, картин, асоціацій, що актуалізує можливості образної пам'яті, запрошує до співтворчості з обраним митцем або власної творчості, сприяє усвідомленню складних процесів на основі власних переживань і відчуттів (Олексюк, 1996).

До методичної системи етнокультурної діяльності майбутніх гуманітаріїв входять такі методи:

– *метод ейдетики* – візуалізація в кольорах, образах, асоціаціях традицій і звичаїв українців; особливості оздоблення житла, одягу, прикрас тощо; виявлення витоків архетипних образів, образів-символів, що знайшли відображення в українській ліриці громадянського спрямування;

– *метод емпатії та сугестії* – осмислення емоційного стану, переживань за долю країни, її мови, людей, національних надбань у сфері мистецтва й культури; з'ясування смислових натяків і передчувань, що навіюють думки та переживання завдяки пошукам чинників, які визначають національний характер, цінності і спонукають до усвідомлення себе членом етнічної спільноти, українцем;

– *метод рефлексії (автокомунікації)* – можливість кожному учасникові взаємодії проаналізувати власну позицію, налаштованість на сприйняття авторського підходу; в розмові наодинці толерантне виявлення глибини розуміння духовних цінностей, висловлення переживань, сумнівів, висновків;

– *метод аудіовізуалізації* – максимально можливе використання мультимедійних ресурсів з метою унаочнення відомостей етнокультурного змісту (історико-культурних фактів, фактів із життя авторів народних героїв, образів фольклору; знаходження і критичне осмислення інформації, зорова активація етнокультурних фактів, національно значущих образів, відвідання віртуальних бібліотек, музеїв-садиб поетів, письменників, народних майстрів,

прослуховування пісень, самостійний пошук потрібного контенту, створення відеороликів тощо (Винничук, 2019).

До технологічних прийомів етнокультурної діяльності здобувачів вищої гуманітарної освіти належать: синергія етнокультурної інформації; ейдетичний колаж, оформлення динамічних таблиць; етнокультурне моделювання.

– прийом «синергія етнокультурної інформації» (метод евристичної бесіди) передбачає структурування запитань про інформацію етнокультурного змісту з наступним відтворенням відповідних асоціацій; будь-які етнокультурні маркери в тексті обрано не випадковими, а тому поєднання запитань до цих маркерів з асоціаціями, які вони викликають в учасників взаємодії, піднімає назвні з глибин позасвідомого людей архетипні образи як основу ментальної культури етносу (Качуровський, Наумкіна, Цикін, 2004; Мікуляк, 2002; Локшина, 2004);

– прийом «ейдетичний колаж» (дослідницький метод) пов'язаний з візуалізацією етнокультурної інформації, етнокультурних маркерів, що знайшли відгук у душі реципієнтів, унаочнились у їхній свідомості у вигляді картин, образів, поєднання образів, асоціацій, кольорів тощо;

– прийом етнокультурного моделювання (дослідницький метод, що включає такі етапи: відтворення раніше засвоєної етнокультурної інформації (під час вивчення предметів гуманітарного циклу – історії, зарубіжної літератури, образотворчого мистецтва тощо); роботу з етнокультурними маркерами на новому етапі; розширення кола етнокультурної інформації з її подальшою трансформацією у сферу перспективних національно-патріотичних, націєвірних ідей, образів тощо) (Маєвська, 2022; Мещанінов, 2005);

– прийом оформлення динамічних таблиць (дослідницький метод, що вказує на структурування інформації, етнокультурні чинники, які сягають архетипних образів, що черпають силу та енергію в архетипах); таблиці виконуються у програмі Power Point, містять візуальні національно дотичні образи – символи, епітети, метафори (Hannan, 2005).

Поетапне включення в творчу роботу національного закладу культури або освіти шляхом «занурення» у світ традиційної культури – важливий напрям розвитку етнокультурної діяльності здобувачів; разом із формуванням етнокультурної компетентності на основі теоретичної підготовки в галузі етнокультурології, народної педагогіки, етнопедагогіки і етнопсихології, етнології та фольклору України, художньої культури і мистецтва динамічно розвивається система навчальних практик, яка сприяє більш високій якості фахової підготовки гуманітаріїв (Бузова, 2012).

Орієнтовна схема етнокультурного формування містить: усвідомлення соціокультурної ідентичності (ідентифікаційний рівень), оволодіння системою знань про полікультурне середовище й корекцію установок міжетнічного характеру (когнітивний рівень) та формування й розвиток навичок етнокультурної взаємодії (поведінково-діяльнісний рівень).

Етнокультурна готовність здобувачів виявляється в активній пізнавальній та практичній діяльності відповідного характеру, вмінні визначати толерантну поведінку людей, які відрізняються за соціальною, расовою, етнічною, релігійною та іншими ознаками; усвідомленні значення основ різних галузей гуманітарних наукових знань для розвитку цивілізації, досягнень світової культури, виховання молоді на прикладах життя видатних людей – представників етносів, які населяють регіон (Ващенко, 1994).

Ефективність етнокультурної підготовки здобувачів вищої гуманітарної освіти визначається низкою психолого-педагогічних ознак: етнокультурною спрямованістю освітнього середовища ЗВО; мотиваційно-ціннісним ставленням викладачів та адміністрації до відповідної діяльності в етновиховному просторі та врахуванням принципів гуманності, етнізації, культуровідповідності, природовідповідності, демократизації процесу підготовки; етнокультурним вихованням усього загалу здобувачів, яке передбачає визначення рівня їхньої фахової компетентності, готовності до професійної діяльності в етнокультурному середовищі регіону і громад та аналізом чинників, що мають істотний вплив на ці процеси у закладах вищої освіти України.

Ефективним засобом етнокультурного виховання майбутніх фахівців гуманітарної галузі є арт-технології, до яких відносять інтерактивні, проблемно-евристичні, інтегративні, сугестивні, ігрові та технології оцінювання результатів освітньої діяльності (Кларін, 1986; Масол, 2006). Як будь-яка педагогічна технологія, арт-технологія має мету, діагностичні засоби, структуру, умови реалізації, що взаємодіють між собою та гарантують результат освітнього процесу. Так, інтерактивна арт-технологія забезпечує інтерактивне спілкування, що відбувається за умови постійної активної взаємодії викладачів та здобувачів.

Таке навчання носить характер співнавчання й взаємонавчання, де викладач й здобувачі є рівноправними й рівнозначними суб'єктами підготовки. Організація інтерактивного навчання здобувачів передбачає моделювання й спільне вирішення з керівником практики проблемних ситуацій, сприяє формуванню галузевих компетентностей, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва й взаємодії. Це стимулює системне бачення здобувачами розвитку культури, вільне користування артефактами в процесі створення власних авторських проєктів, розуміння естетично-ціннісних характеристик різних епох та стилів. Такий підхід употужнює міждисциплінарні зв'язки, активізує увагу майбутнього фахівця до загальнокультурної сутності обраної епохи, яка базується на суспільно-економічних та етнокультурних чинниках певного стилю (Ткачова, 2006; Утюж, 2011; Якиманская, 2000).

Використання Інтернет-ресурсів та мультимедійних енциклопедій забезпечує можливість використання в ході практики віртуальних екскурсій до художніх музеїв і виставок всього світу, дозволяє оптимізувати візуальне сприйняття історії мистецтва, дає змогу доторкнутися до раритетних творів великих художників, дозволяє співставляти типологічно споріднені, але різночасові твори різних культур. Актуальним засобом арт-технологій є презентація здобувачами власних проєктів на задану тему, модульне

комп'ютерне тестування, семінари-вікторини, онлайн лекції, практичні, семінари, віртуальні екскурсії, конкурси, диспути, майстер-класи, виставки. Здобувачі роблять висновки про глобальні тенденції розвитку культури і мистецтва, доводять вагомість збереження і культивування народних традицій та етнічної своєрідності (Носаченко, 2020).

Актуальними формами етнокультурної діяльності є презентація здобувачами власних проєктів на задану тему, модульне комп'ютерне тестування, семінари-вікторини, онлайн-лекції, семінари, віртуальні екскурсії, конкурси, диспути, майстер-класи, виставки. Використання на заняттях Інтернет-ресурсів і мультимедійних енциклопедій забезпечує можливість здійснення віртуальних екскурсій до художніх музеїв і виставок усього світу, дозволяє оптимізувати візуальне сприйняття історії культури, дає змогу доторкнутися до раритетних творів великих художників, дозволяє співставляти типологічно споріднені, але й різночасові артефакти різних культур.

На підсумкових конференціях, презентуючи свої проєкти, здобувачі роблять висновки про глобальні тенденції розвитку культури і мистецтва, доводять вагомість збереження й відродження народних традицій та етнічної своєрідності (Носаченко, 2020).

Чільне місце в системі навчальної практичної роботи належить самостійній пошуково-етнографічній діяльності майбутніх фахівців; це завдання дослідити особливості української вишивки свого краю; записати легенди та повір'я про працю, пов'язану з народними ремеслами та промислами, визначити їхнє місце у змісті фахової освіти; зібрати колекцію старовинних господарсько-побутових речей (посуд, рідкісні знаряддя праці, побутове приладдя, декоративні вироби) та здійснити їхній історико-краєзнавчий аналіз; вивчити маловідомі трудові звичаї та обряди конкретного етносу, визначити їхні функції у вихованні дітей; систематизувати народну гумористичну творчість (пісні, вірші, анекдоти, примовлянки) та проаналізувати їхні етнопедагогічні впливи (Дем'яненко, 2011).

Ефективною формою організації етнокультурної практики вважають етнографічні експедиції в місця компактного проживання різних етнографічних груп (гуцулів, бойків, лемків, подолян тощо) задля збору народознавчого матеріалу; самостійну роботу майбутніх фахівців у плануванні етнокультурної роботи в закладах освіти та культури, підготовку доповідей до міні-конференцій, здійснення пошуково-етнографічної роботи; створення наукового гуртка, що має метою систематизацію народознавчого матеріалу (Будник, 2011, с. 54-61).

До практичних форм етнокультурної діяльності належать: участь майбутніх фахівців гуманітарної галузі у фольклорних гуртках, де вони (зокрема, філологи) працюють над науково-дослідницьким матеріалом, залучаються до наукової діяльності, беруть участь у конкурсах-захистах наукових робіт. Метою фольклорних гуртків є ознайомлення з методиками запису фольклору, регіональних побутових традицій, обрядів (Соляр, 2017, с. 153-158).

Участь в етноколективах і фольклорних ансамблях, які відрізняються своїм пісенним або танцювальним репертуаром, а також народним українським костюмом, його етнічними ознаками збагачує майбутніх культурологів знаннями різновидів жіночих прикрас, матеріалів для їх виготовлення, жіночих і чоловічих зачісок, головних уборів, взуття. Етновечори та фольклорні дійства уможливають ознайомлення майбутніх істориків із витоками національної культури, поглиблення та розширення культурних знань.

Отже, нині не викликає заперечення необхідність організації етнокультурної підготовки здобувачів вищої гуманітарної освіти, формування в них суб'єктної позиції як носіїв етнокультури та здатності до міжкультурного діалогу. Першочерговим завданням у процесі розроблення та реалізації технології етнокультурної діяльності вважаємо проєктування нормативно-правового та навчально-методичного її забезпечення в системі закладу вищої освіти, чітке визначення цілей і завдань, відповідного змістового наповнення

гуманітарних, соціально і професійно зорієнтованих дисциплін, проходження навчальних практик і науково-дослідницької роботи. Ефективним аспектом роботи є залучення здобувачів до науково-дослідницької діяльності (магістерські, дипломні, курсові проєкти, наукові статті), створення індивідуальної бази даних з етнокультурних питань, активізація різноманітних групових (тренінги, гуртки, клуби за інтересами, секції) і колективних (обговорення з викладачами й керівниками практик етнокультурологічних проблем із позицій різних наук; дискусії з етнокультурної тематики) форм роботи (Кравченко, 2004).

Головною ознакою готовності майбутніх гуманітаріїв до етнокультурної діяльності визначено їхню здатність до роботи в полінаціональному середовищі, прагнення до розв'язання та запобігання міжетнічних проблем, гармонізації національних взаємин, що становитиме перспективу дослідження.

Висновки до другого розділу

У розділі в процесі теоретичного моделювання з'ясовано наукові підходи та принципи реалізації завдання підготовки фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності; виокремлено компоненти етнокультурного змісту професійної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі; охарактеризовано методичні основи практичної етнокультурної діяльності гуманітаріїв у закладах культури і освіти.

Культурологічна парадигма має забезпечити подальший розвиток людини і суспільства, адже її спрямовано на особистість, на глибинне розуміння фактів сучасного буття. Ця парадигма базується на нових знаннях, загальнопланетарних принципах мислення, в центрі уваги яких постає особистість, її культура та компетентність, коли знання та вміння, які забезпечує вища гуманітарна освіта перетворюються в компетентнісний засіб професійного розвитку та самовдосконалення. Критерієм компетентності як феномену культури стає узгодження всіх форм знання і досвіду із загальними ціннісно-смысловими настановами культури.

Сутність культурологічного підходу в гуманітарній освіті обумовлена процесами гуманізації, полягає у вихованні людини культури й моральності, спрямованої на збереження й відтворення світових та етнічних культурних цінностей, коли діяльність фахівця розглядається в якості певної метадіяльності, як внутрішній план будь-якого іншого виду активності. Тільки гармонійно розвинутий, збагачений етнокультурними цінностями фахівець гуманітарної галузі може сприяти змінам у розвитку і вдосконаленні регіонального соціуму, у професійній культурі.

Сучасні наукові підходи визначають пріоритети як у сферах духовної творчості й наукових досліджень, так і в громадсько-політичному житті, що надає динаміки гуманітарним та соціально-філософським наукам, вартісної для забезпечення належної якості загальної та фахової підготовки, вдосконалення професійної культури, що є підставою для оновлення змісту вищої гуманітарної освіти.

В основу вдосконалення змісту підготовки фахівців гуманітарної галузі, має бути покладено низку фундаментальних морально-етичних імперативів: загальнолюдські цінності (норми спільного людського проживання); національно відповідні цінності (національне самовизначення, національні культурні традиції); цінності сучасного демократичного світу (права людини, свобода вибору).

З урахуванням ідей особистісного підходу кожного майбутнього фахівця тлумачать як самодостатню цінність, а спілкування між викладачами й здобувачами – як спільну діяльність, учасники якої ставляться один до одного як до суб'єктів ефективної взаємодії. Наповнення індивідуально-особистісним змістом етнокультурної діяльності має визначатися моральними, соціальними та етнічними потребами, ціннісними й соціально відповідними орієнтаціями майбутніх професіоналів.

Дисципліни соціально-гуманітарного циклу (філософія, релігієзнавство, мистецтвознавство, етика, естетика, філологія, соціологія, політологія,

правознавство, історія, археологія, психологія, педагогіка) мають обов'язково ґрунтуватися на положеннях контекстного підходу, у руслі ідей якого зміст усіх навчальних дисциплін, незалежно від їх специфіки, а також навчально-пізнавальної діяльності здобувачів, має бути обов'язково зорієнтованим на контекст їхньої майбутньої професії й спеціалізації професійної діяльності.

Компетентністний підхід в сучасній вищій школі надає широкі можливості для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі; він відображає змістовніше уявлення про складові та інтегральні характеристики підготовки, має ширше тлумачення, і разом із традиційними досягненнями за окремими дисциплінами, передбачає використання гуманістичних, культурологічних, духовних, естетичних, мотиваційних та інших детермінант, спрямованих на досягнення вищого рівня знань щодо трансформаційної і творчої діяльності.

Провідним засобом реалізації ідей обраних наукових підходів визначено гуманітарно-педагогічні технології, які будуються на принципах: варіативності – передбачає динаміку та адаптивність технології до змінних умов і нестандартних ситуацій; гнучкості – враховує саморегуляцію, самоналаштування та самокорекцію суб'єктів технології; інтеграції – запобігає абсолютизації кожного з елементів цієї технології та робить їх взаємозамінними. Розроблена модель педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик базується на принципах: народоналежності, етнічності, краєзнавчого змісту, суспільності, демократизації, гуманності.

Специфічний вплив фахівців гуманітарної сфери полягає у формуванні в закладах культури та освіти громадянина України зі власним сприйняттям навколишньої дійсності; водночас процес етнокультурної діяльності здобувачів вищої освіти ґрунтується на принципі цілеспрямованості такої діяльності, особливо в закладах освіти, де передбачено формування чесної, працелюбної, вільної, культурної та освіченої особистості. Таким чином, обґрунтовано на

основі методологічного інструментарію наукових підходів (компетентнісного, технологічного, особистісного, діяльнісного, контекстного) педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури у єдності *концептуально-змістового* (ідеї оптимальності, алгоритмічності, надійності, діагностувальності; навчальні дисципліни «Етнологія», «Етнологія і фольклор України», «Етнокультурологія»); *операційно-функціонального* (завдання навчальних практик; особливості баз практик у Полтавському регіоні – загальнорегіональних, територіально-локальних, специфічних соціокультурних методів і засобів практичної діяльності в закладах культури та освіти); *моніторингово-діагностувального* (критерії та рівні готовності майбутніх гуманітаріїв до практичної професійної діяльності; методи оцінки та контролю якості практичної підготовки здобувачів) блоків.

З'ясовано на засадах технологічного підходу провідні складники змісту освіти майбутніх фахівців гуманітарної галузі: етнологічний – інформація про виникнення, формування і сучасний стан українського етносу, система взаємозв'язків з іншими народами; етнографічний – матеріали районування України; громада і громадський побут; світоглядні уявлення та вірування українців; етнокультурологічний – дані порівняльно-історичного аналізу етнокультурних явищ у діалозі минулого й сучасного. Цим складникам синтетично відповідають види практичної діяльності – українознавча, народнопедагогічна, фольклорно-аналітична, експертна.

Вивчення етнології було спрямовано на формування світоглядних позицій здобувачів, поглиблення гуманітарних знань згідно вимог Державних освітніх стандартів відповідних гуманітарних спеціальностей. До змісту навчальної дисципліни увійшли два модулі: у першому – з'ясовано місце етнології в системі гуманітарних наук; другий присвячено вивченню основних понять і методів досліджень цієї науки.

Програмою дисципліни за вибором «Етнопедагогічна культура» передбачено *мету*: усвідомлення здобувачами загальнокультурного значення

досвіду навчання, виховання та освіти підростаючих поколінь у процесі втілення великої педагогічної мудрості українського народу. *Основними завданнями* навчальної дисципліни обрано: надати здобувачам необхідні теоретичні знання про сутність, структуру, форми, методи народного виховання; розкрити основи української народної педагогіки в традиціях, обрядах, історико-культурній ретроспекції та персоналіях.

Здобувачі вищої гуманітарної освіти у процесі засвоєння етнокультурного та народознавчого змісту підготовки більш глибоко розуміють, що український народ сформував упродовж віків традиції виховання молоді, які відповідали його духові та свідчили про глибинну мудрість, що такі традиції заслуговують на їх використання та оновлення в сучасних умовах етнокультурної діяльності в регіоні.

Засвоєння майбутніми фахівцями гуманітарної галузі інтегрованих основ етнологічного та етнокультурологічного змісту провідних навчальних дисциплін сприяє усвідомленню здобувачами реальних соціокультурних процесів, аналізу видатних явищ української та світової культури, її актуальної динаміки та можливостей особистісного практичного внеску в соціокультурні процеси сучасності. Водночас майбутні культурологи, історики, релігієзнавці, філософи, філологи мають реалізовувати завдання практичних аспектів професійної діяльності. Відповідно, етнокультурну діяльність особистості фахівця розглядаємо певною системою взаємопов'язаних і взаємообумовлених компонентів, що становлять єдине ціле в своїй структурі, поєднані спільною метою, мотивами і завданнями.

Етнокультурна діяльність є складним соціально-педагогічним явищем, базується на фундаментальних засадах народної педагогіки, теорії етносу, етнопсихології, філософії, культурології, соціально-культурної роботи та інших суміжних галузей наукового знання; регіональний етнокультурний освітній компонент також розглядаємо сьогодні як необхідний елемент професійної підготовки фахівців гуманітарної галузі. Ефективність упровадження в освітній процес підготовки фахівців етнокультурних методик досягається завдяки

вдосконаленню процесуальної основи практик, що містить організацію навчального процесу, методи і форми освоєння етнокультурного матеріалу здобувачами, роботу викладачів, їх діяльність з управління ходом взаємодії учасників і виконання ними завдань практики, діагностику й експертну оцінку етнокультурних освітніх проєктів та програм.

Народознавча етнокультурна діяльність забезпечує засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного, соціального досвіду держави, формування відчуття приналежності і поваги до регіону та громади. Результатом практичного компоненту етнокультурної діяльності стає стійкий характер пізнавальних мотивів і активність, актуалізація професійних умінь у творчому плані; розвинені особистісні цінності та якості; стійкий інтерес до фахової діяльності в галузі загалом, упевненість у своїх можливостях, прагнення до самореалізації, особистісного саморозвитку, творчих досягнень та успіху в професії.

Створення спеціального етнокультурного середовища навчальної практики сприятиме усвідомленню здобувачами важливості, необхідності та потреби засвоєння етнокультурних цінностей, формуватиме інтерес до пізнання етнокультурного досвіду українців; упровадження в освітній процес підготовки засобів інтеграції навчальних дисциплін, що спрямовані на забезпечення формування високоякісного фахівця, його етнокультурних та патріотичних переконань, ставлень і поведінки; реалізація поряд з традиційними інноваційних методів навчання на заняттях приведе до відповідального сприймання й засвоєння навчальної інформації, поглибленого формування етнокультурної компетентності здобувачів, активізації практичної роботи з українознавства, спонукання до науково-дослідної діяльності в гуманітарній галузі загалом та професії зокрема. Таким середовищем є бази навчальних практик, що їх у дослідженні класифіковано на види: загальнорегіональні (Полтава, Опішне, Решетилівка, Гадяч); територіально-локальні (музеї, заклади освіти, будинки культури, бібліотеки); специфічні (громадські об'єднання, волонтерські організації, творчі спілки).

У центрі методики етнокультурної діяльності – інтерсуб'єктна взаємодія, зорієнтована на емоційно-ціннісний діалог за різними кореляційними компонентами, осягнення історико-культурного, націєвірного потенціалу гуманітарної науки, усвідомлення кожним здобувачем власної громадянської позиції. Основоположними теоретичними положеннями пропонованої системи методів є такі: діалогізм, емпатійно-образне мислення, етноідентифікація, ейдетика; до методичної системи етнокультурної діяльності майбутніх гуманітаріїв входять такі методи: ейдетики; емпатії та сугестії; рефлексії (автокомунікації); аудіовізуалізації; до технологічних прийомів етнокультурної діяльності здобувачів вищої гуманітарної освіти належать: синергія етнокультурної інформації; ейдетичний колаж, оформлення динамічних таблиць; етнокультурне моделювання.

Поетапне включення в творчу роботу національного закладу культури або освіти шляхом «занурення» у світ традиційної культури – важливий напрям розвитку етнокультурної діяльності здобувачів; разом із формуванням етнокультурної компетентності на основі теоретичної підготовки в галузі етнокультурології, народної педагогіки, етнопедагогіки і етнопсихології, етнології та фольклору України, художньої культури і мистецтва динамічно розвивається система навчальних практик, яка сприяє більш високій якості фахової підготовки гуманітаріїв.

Етнокультурна готовність здобувачів виявляється в активній пізнавальній та практичній діяльності відповідного характеру, вмінні визначати толерантну поведінку людей, які відрізняються за соціальною, расовою, етнічною, релігійною та іншими ознаками; усвідомленні значення основ різних галузей гуманітарних наукових знань для розвитку цивілізації, досягнень світової культури, виховання молоді на прикладах життя видатних людей – представників етносів, які населяють регіон.

Актуальними формами етнокультурної діяльності є презентація здобувачами власних проєктів на задану тему, модульне комп'ютерне тестування,

семінари-вікторини, онлайн-лекції, семінари, віртуальні екскурсії, конкурси, диспути, майстер-класи, виставки.

Чільне місце в системі навчальної практичної роботи належить самостійній пошуково-етнографічній діяльності майбутніх фахівців; це завдання дослідити особливості української вишивки свого краю; записати легенди та повір'я про працю, пов'язану з народними ремеслами та промислами, визначити їхнє місце у змісті фахової освіти; зібрати колекцію старовинних господарсько-побутових речей (посуд, рідкісні знаряддя праці, побутове приладдя, декоративні вироби) та здійснити їхній історико-краєзнавчий аналіз; вивчити маловідомі трудові звичаї та обряди конкретного етносу, визначити їхні функції у вихованні дітей; систематизувати народну гумористичну творчість (пісні, вірші, анекдоти, примовлянки) та проаналізувати їхні етнопедагогічні впливи.

Головною ознакою готовності майбутніх гуманітаріїв до етнокультурної діяльності визначено їхню здатність до роботи в полінаціональному середовищі, прагнення до розв'язання та запобігання міжетнічних проблем, гармонізації національних взаємин.

Таким чином, обґрунтовано на основі методологічного інструментарію наукових підходів (компетентнісного, технологічного, особистісного, діяльнісного, контекстного) педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури у єдності *концептуально-змістового* (ідеї оптимальності, алгоритмічності, надійності, діагностувальності; навчальні дисципліни «Етнологія», «Етнологія і фольклор України», «Етнокультурологія»); *операційно-функціонального* (завдання навчальних практик; особливості баз практик у Полтавському регіоні – загальнорегіональних, територіально-локальних, специфічних соціокультурних методів і засобів практичної діяльності в закладах культури та освіти); *моніторингово-діагностувального* (критерії та рівні готовності майбутніх гуманітаріїв до практичної професійної діяльності; методи оцінки та контролю якості практичної підготовки здобувачів) блоків.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЇ ПРАКТИЧНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ГУМАНІТАРІЇВ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З ЇЇ УПРОВАДЖЕННЯ НА РІЗНИХ ВИДАХ БАЗ ПРАКТИК

У третьому розділі розкрито завдання і хід експериментальної роботи, репрезентовано дані підсумкового аналізу результатів та рекомендації щодо реалізації пропонованої педагогічної технології у процесі підготовки майбутніх фахівців гуманітарної галузі до практичної діяльності у закладах культури та освіти.

3.1. Завдання і хід експериментальної роботи

Структура експериментальної роботи у рамках проблеми дослідження містить три послідовних частини:

I – констатувальна (виявлення ставлення здобувачів вищої освіти до проблеми етнокультурної практичної діяльності; визначення рівнів сформованості складників такої готовності; упровадження розробленої на теоретичному рівні педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик – її проводили з березня по червень 2018 року);

II – формувальна (безпосереднє забезпечення реалізації моделі технології – проводили впродовж 2019-2021 навч. років);

III – підсумкова (виявлення динаміки показників ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців за обраною технологією) – у травні-червні 2021 р.

Педагогічний експеримент проводили в період з березня 2018 р. до травня 2021 року. У якості експериментальної бази дослідження було обрано Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка;

Кременчуцьку гуманітарно-технологічну академію імені А. С. Макаренка (експериментальна група – 93 особи; контрольна група – 90 осіб).

Мета констатувальної частини експериментальної роботи полягала у встановленні вихідного стану готовності майбутніх фахівців до етнокультурної практичної діяльності у процесі професійної підготовки. Для цього були сформульовані основні завдання:

1. Провести аналіз сучасної ситуації розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі, визначити основні проблеми в системі їхньої практичної підготовки.

2. Виявити особливості розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців, провести аналіз її сформованості в контексті визначених завдань їхньої практичної підготовки.

3. Розкрити чинники, які впливають на розвиток етнокультурної готовності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки в ході навчальних практик.

У констатувальному експерименті в якості конкретних методів дослідження використовували опитування експертів, викладачів і здобувачів вищої освіти, проводився якісний і кількісний аналіз отриманих результатів. Для отримання необхідної інформації було використано метод анкетування. Питання пропонували в простій доступній формі без заданих варіантів відповідей, що дозволяло усвідомити власну думку досліджуваних, а також – із заданими варіантами відповідей, що уможливило оцінити рівень сформованості досліджуваного феномену. Для визначення наявності у майбутніх фахівців уявлень про етнічну культуру і її вплив на особистість, крім анкетування, використовувалися результати бесід і спостережень 7 викладачів, які входили до експертної групи. Зміст і структуру запитань про проблеми розвитку етнології та етнокультурологічної підготовки розробляли на основі досліджень, проведених у підрозділах 1.2, 1.3, 2.1, 2.2 цієї роботи; подальшу роботу з майбутніми фахівцями будували з урахуванням розробленої моделі

педагогічної технології підготовки та запитів здобувачів вищої освіти. Експеримент проводили одночасно й поетапно в цілісній експериментальній групі.

Проведене опитування виявило, майбутні фахівців гуманітарної галузі не завжди розуміють необхідність розвитку етнокультурної готовності до діяльності в галузі, потребу впливати на відповідну систему цінностей. Згідно зі спостереженнями, здобувачам вищої освіти не завжди властива критична оцінка можливостей і результатів такої діяльності, вони не завжди володіють усвідомленням значущості відповідно готовності в контексті завдань роботи з в закладах культури та освіти у складний період зміни соціальних пріоритетів і цінностей.

Моніторингово-діагностувальний блок пропонованої моделі педагогічної технології відповідно визначених компонентів готовності містив визначені критерії та показники:

1. Емоційно-ціннісний:

- усвідомлення значущості етнокультурної діяльності в галузі;
- сформованість ідентичності;
- інноваційна спрямованість особистості.

2. Когнітивно-гносеологічний:

- знання з базових навчальних дисциплін;
- аналітичні здібності;
- прагнення до самоосвіти.

3. Поведінково-корекційний:

- володіння методами досліджень;
- формування досвіду діяльності;
- рефлексія результатів практики.

Оцінки відповідали трьом визначеним у підрозділі 2.1 логічним рівням: високому, середньому, низькому. Враховуючи індивідуальні особливості особистості, для оцінки готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до

етнокультурної діяльності було обрано більш просту систему оцінок у балах: низький рівень – «1-34»; середній – «34-74»; високий – «75-100». Оскільки було обрано по три критерії і рівні, то загальна сума для цих ознак становила кількість балів – 100.

Такий підхід (чіткість критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх фахівців) дозволив нам проводити аналіз досліджуваного феномену під час застосування технології, вибору педагогічних засобів та цілісного експериментального з'ясування ефективності відповідної діяльності здобувачів у ході навчальних практик на відповідних базах Полтавського етнокультурного регіону.

Наступною процедурою констатувального експерименту стала перевірка наявності різниці в рівнях для обраних критеріїв і показників сформованості готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності здобувачів 1-х курсів у процесі професійної підготовки, для чого було проведено опитування тих із них, що брали участь у експерименті та з'ясовано стан сформованості кожного обраного нами критерію стосовно досліджуваного феномену.

Результати якісного констатувального розподілу майбутніх фахівців контрольної й експериментальної груп було систематизовано за обраними критеріями і показниками; аналіз отриманих результатів дозволив зробити висновок, що у респондентів загалом відсутні показники готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності на високому рівні і майже відсутні – на середньому.

Недостатнє володіння показниками когнітивно-гносеологічного критерію готовності як масове явище спостережено в контрольних і експериментальних групах: відповідно – низький 64,3% і 62,9%; середній 21,6% і 22,5; високий – 14,1% і 14,6%; показники емоційно-ціннісного критерію в контрольній і експериментальній групах за рівнями становили: низький – 40,2% і 39,1% відповідно; середній – 46,1% і 46,8%; високий – 13,7% і 14,1%; показники

поведінково-корекційного критерію – низький рівень – 33,8% і 35,6%; середній – 44,5% і 43,3%; достатній – 21,5% і 21,1%.

Після проведеного констатувального дослідження нами у відповідності до встановлених оцінок було визначено узагальнені рівні розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності; отримані результати засвідчили їхню однорідність в експериментальній (ЕГ) і контрольній (КГ) групах.

Для порівняння отриманих результатів контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп було проведено перевірку нуль-гіпотези про те, що існують або не існують статистично значущі відмінності між КГ і ЕГ методом статистичних гіпотез – розрахунок t-критерію Ст'юдента. Перевірка нуль-гіпотези для контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп показала відсутність статистично значущої різниці отриманих результатів між їхніми показниками у процесі констатувального експерименту (Бричок, 2015; Гронлунд, 2005; Новиков, 2004).

За даними первинного експертного опитування керівників практик також можна зробити висновок: усі учасники експерименту мають однакові уявлення і знання про показники готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності; загалом усвідомлюють, що розвиток цих ознак впливає на процес професійної підготовки і на результати майбутньої професійної діяльності, проте відчують відсутність методів та особистісних засобів такого розвитку.

У підсумку констатувального етапу експерименту встановлено:

– наявність проблеми розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності 1-2-х курсів підготовки;

– необхідність упровадження авторської технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у якості основи професійної підготовки, що сприятиме набуттю відповідних знань, умінь, навичок, цінностей, досвіду діяльності майбутнього

фахівця як педагога, вихователя, організатора роботи закладів культури та освіти, науковця, активної особистості.

У процесі експериментальної роботи враховували, що управління процесом розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності носить системний характер і дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки, інформація уможлиблює розширення зворотних зв'язків та ефективності проведеної експериментальної роботи; безпосередній зв'язок забезпечує координацію діяльності всіх суб'єктів процесу підготовки. Вибір і побудова організаційної структури управління процесом розвитку такої готовності майбутніх фахівців здійснюється шляхом поєднання централізації та самостійної діяльності суб'єктів, при якому від якості організаційно-діяльнісних заходів навчальних практик залежить результативність контрольно-корегувального впливу; у зв'язку із зазначеним викладачам та керівникам практик належало не тільки отримувати відповідну інформацію, але й забезпечувати дію необхідних чинників розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності, дбати про ефективність і дієвість експериментальної роботи. Тому ефективності реалізації пропонованої технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик сприяло забезпечення стійких організаційно-педагогічних чинників як таких ознак навчально-виховного процесу освітнього закладу, які розглядаємо підґрунтям досягнення поставленої мети – фахівця, готового до етнокультурної роботи. Організаційно-педагогічними чинниками, що забезпечували моніторинговий аспект пропонованої технології, було визначено:

– систематичне поповнення організаторами навчальних практик науково-теоретичних етнологічних та етнокультурологічних знань; розвиток фахових знань щодо управління процесами формування культури майбутніх фахівців; запровадження програмно-цільових основ управління процесом навчальних практик;

– забезпечення реалізації наскрізних цілей, завдань і запланованих заходів, їх логічності й послідовності; дослідження результативності діяльності через оперативну корекцію;

– систематичне пояснення й коригування авторської технології, її розповсюдження, сприяння формуванню вмінь викладачів і керівників практик проєктувати етнокультурологічно спрямовані виховні заходи, здійснювати поетапну роботу з розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності.

При цьому необхідно було забезпечити психолого-педагогічний супровід (педагогічну підтримку), який вирішував такі завдання: надання допомоги здобувачам, що зазнають труднощів у професійному самовизначенні плануванні та практичній діяльності; формування у майбутніх фахівців навичок самопізнання, самоаналізу, саморефлексії, морально-психологічної та гуманітарної готовності до повноцінної діяльності під час практик (Чечотка, 2019).

Для організаційного забезпечення етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик було розроблено програму навчальної етнологічної літньої практики (додаток Д).

Основні аспекти програми відображені в її меті та завданнях.

У програмі акцентовано, що впровадження найкращих надбань національної культури пращурів у практику майбутніх фахівців-гуманітаріїв зумовлює культуротворчу функцію сучасної освіти, потребує відповідних форм та методів організації навчально-виховного процесу ЗВО. Виробнича етнологічна літня практика – це напрям дослідницької, пошукової етнологічної діяльності, куди входять етнологічний, етнографічний та етнокультурологічний аспекти. Сутність етнологічної практики полягає у вивченні витоків і надбань культури певних локальних груп населення України, опису їхнього світогляду, традицій, культурно-побутових зв'язків та культурних явищ. Специфіка практики виражається у її етнокультурологічній спрямованості, виявляється у

комплексному здійсненні етнологічної, народознавчої, краєзнавчої, соціокультурної та культурно-освітньої, комунікативно-організаційної пошукової діяльності здобувачів. За навчальним планом виробничу етнологічну (літню) практику проходять здобувачі, що опановують освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» за спеціальністю «Культурологія». Отже, етнологічна практика є важливим компонентом професійної підготовки майбутніх культурологів та представників інших спеціальностей гуманітарної галузі.

Мета практики передбачає: навчити здобувачів знаходити, відбирати, документально оформляти здобутки національної культури різних верств населення за принципом етнологічного районування; розвивати ціннісне ставлення до витоків і надбань пращурів; виховати почуття національної гідності, патріотичного ставлення до Батьківщини.

Основними завданнями є:

- формування духовної культури, національної самосвідомості майбутніх фахівців; закріплення, поглиблення, збагачення спеціальних знань (культурологічних, етнологічних, естетичних, мистецтвознавчих);
- вироблення умінь і навичок етнологічно-пошукової діяльності;
- виховання творчого, дослідницького підходу до культурної спадщини рідної місцевості.

Бази практики: Літературно-меморіальні, художні, історичні, краєзнавчі музеї, міські будинки культури, обласні та міські центри естетичного виховання учнівської молоді, будинки науки і техніки, малі академії мистецтв, палаци дитячої та юнацької творчості, бібліотеки шкіл та вишів, дитячі бібліотеки, обласні, міські та районні наукові бібліотеки, заклади освіти тощо.

Організація проведення практики. Етнологічна (літня) практика проводиться у VI семестрі і триває три тижні. Програма проходження практики передбачає такі етапи:

Підготовчий етап практики розпочинається з настановної конференції, у ході якої здобувач знайомиться зі змістом та завданнями практики, вимогами і

обов'язками практиканта, отримує необхідну документацію; прослуховує інструктаж з техніки безпеки життєдіяльності під час навчальної практики.

Робочий етап практики включає знайомство із базою практики, консультації із фахівцями, зустрічі із майстрами народної творчості, педагогами, іншими особами. Упродовж робочого етапу здобувач опрацьовує теоретичні питання і виконує завдання практики, аналізує і систематизує отримані результати, визначає тему свого виступу на підсумковій конференції. У процесі самостійної роботи здобувачі готуються до проведення різних видів роботи, опрацьовують наукову літературу, узагальнюють результати своєї діяльності. Робочий день практиканта триває 4 години (без врахування часу на самостійну роботу, який становить 3 год.).

У ході *підсумкового етапу* здобувач у встановлені терміни оформлює щоденник практики, де обов'язково має бути звіт про її проходження, якому керівник виставляє оцінку за практику. Уся звітна документація практики подається керівникові практики від закладу освіти.

Завершує практику підсумкова конференція в університеті, яку проводить факультетський керівник. Її дата оголошується заздалегідь; здобувачі готують виступи, презентації своїх етнологічних досліджень, що відображають хід і результати практики.

Основними принципами організації етнологічної (літньої) практики є професійно-педагогічна спрямованість мети, завдань і змісту; єдність науково-теоретичного обґрунтування й реалій навчально-виховної діяльності; орієнтація на творчу активність здобувачів, самоактуалізацію їх у процесі проходження практики; диференціація, індивідуалізація змісту й організації практики відповідно до особливостей досліджуваної місцевості та її полікультурної ситуації.

Етнологічний аспект практики полягає у: визначенні типу історико-етнографічного районування досліджуваної групи населення; природно-географічних умов; етногенезу населення; етнічного складу; історичних умов

розвитку; характерних особливостей господарської діяльності, матеріальної і духовної культури; міжетнічних взаємин тощо; простежуванні особливостей культури і побуту населення; аналізі причин виникнення культурних явищ; документальному занотовуванні культурних явищ (де, коли відбувалося, учасники, конкретні умови).

Етнокультурологічний аспект практики виражений у дослідженнях культури певної місцевості, передбачає аналіз народного мистецтва з погляду його ролі в житті суспільства, громади в історичному та краєзнавчому контекстах. Методами дослідження культури і побуту населення, народного мистецтва є загальнонаукові методи (порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, дедукції тощо). Загальні поняття, які необхідно визначити: культура суспільства певного району (відповідно – культурне життя); краєзнавча сфера культури, історичний тип культури; культурна, мистецька діяльність суспільства (соціальної групи, особи), культурне макросередовище і мікросередовище особи; культурні потреби суспільства (соціальної групи, особи); музичні фестивалі, свята, народні обряди; ступінь культурного розвитку суспільства (групи, особи); персоналії митців, виконавців, композиторів, аматорів та ін.

Методи етнологічної практики: ознайомлення з історичними, архівними джерелами, безпосереднє спостереження, опис культурних явищ, пошук та оформлення етнологічного матеріалу, аналіз результатів.

Основними напрямками етнологічної практики є дослідження місцевих обрядів, автентичного співу; вивчення діяльності місцевих самодіяльних і професійних виконавців та композиторів, опис музичних фестивалів і свят; дослідження спадщини видатних митців, майстрів народних промислів; вивчення концертної діяльності місцевих музичних колективів; репортажі з концертів, відеофільми про рідний край; вивчення народознавчої діяльності навчальних закладів тощо.

По закінченню практики здобувачі впорядковують зібраний матеріал – складають письмовий звіт, додають відео-, аудіо- та CD-записи культурних

явищ, описи занотованих культурних явищ (оригінальних творів місцевих аматорів та професійних композиторів; репертуарні збірки відомих місцевих колективів; фотографії народних обрядів, історичних подій тощо)

Змістовий модуль «Етнопедагогіка» передбачає формування у здобувачів системних уявлень про етнопедагогіку як науку, її місце в системі наукових знань, застосування в дослідженні етнічних і культурних спільнот. Виходячи з спеціалізації майбутніх фахівців, значна частина завдань має виховно-освітню спрямованість, що в подальшому допоможе визначити коло значущих для них проблем в їх навчальній практиці.

Основними завданнями є: сформувати уявлення про предметну область етнопедагогіки, розкрити її роль як загальногуманітарної дисципліни; узгодити знання категоріального апарату етнокультурології з етнопедагогікою та основним принципам класифікації народів; знати найголовніші школи і напрями в етнокультурології та етнопедагогіці; розкрити основні проблеми розвитку сучасної етнокультурології, її методологічні основи і методи дослідженняв етнопедагогіці; сформувати у здобувачів громадянську позицію в наукових дослідженнях, повагу до етнокультурної, етнографічної та етнопедагогічної спадщини народів України та світу.

Згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики здобувачі повинні оволодіти *знаннями*: основних етапів розвитку етнокультурології як науки; основних напрямів і шкіл вітчизняної та зарубіжної етнокультурології й етнопедагогіки в їх історичному становленні; концепцій етнічної самосвідомості і проблем міжетнічних відносин; орієнтуватися в расовому, етнічному і конфесійному складі досліджуваних народів Полтавського етнокультурного регіону; застосовувати поняттєвий апарат етнокультурології; використовувати етнографічні дані в соціальній (культурній) антропології та міждисциплінарних дослідженнях; *вміннями*: аналізувати сучасні уявлення про етнос, визначати етнічну самосвідомість і міжетнічні процеси; співвідносити тенденції розвитку етнокультурології з загальноісторичними, культурними і

загальнонауковими тенденціями; застосовувати методи етнокультурології й етнопедagogіки у практиці, професійної діяльності.

Вимоги до звіту про практику, захист звіту, критерії оцінювання.

Підсумкова оцінка роботи кожного здобувача є комплексною і враховує всі сторони його діяльності за період етнокультурної практики в установах культури та закладах освіти. Оцінюючи роботу, керівник-методист бере до уваги такі аспекти:

– знання програмного матеріалу базових навчальних дисциплін та вміння відповідно будувати власну просвітницьку й культурно-дозвіллеву діяльність;

– самостійність, творчий підхід до підготовки заходів з урахуванням новітніх досягнень етнокультурології як науки;

– науково-теоретичний і методичний рівень проведення заходів, володіння основними методами науково-дослідницької діяльності та прийомами їх організації;

– повнота реалізації виховного потенціалу етнокультурного матеріалу під час проведення заходів і занять;

– сформованість комунікативних умінь і навичок, здатність керувати аудиторією, організувати її пізнавальну активність;

– рівень мовленнєвої культури практиканта;

– різноманітність змісту, напрямів і форм етнокультурної діяльності та вміння організувати й проводити роботу з урахуванням вікового цензу аудиторії;

– якість оформлення і своєчасність подання звітної документації про підсумки навчальної практики.

Керівник практики враховує готовність майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності у відповідності до вимог професійної етики і культури поведінки у процесі діяльності за фахом; дотримання виробничої та навчальної дисципліни. У разі порушень вимог, що висуваються до професійної сформованості особистості практиканта, він має право застосовувати штрафні

санкції – зняти бали; до таких порушень може бути віднесено відсутність на настановній та підсумковій конференціях, відсутність на практиці з неповажної причини, відсутність конспектів і записів, невчасне подання звітної документації, низький рівень мовленнєвого спілкування з аудиторією та колегами, агресивність тощо.

На формульовальному етапі дослідницької роботи, у відповідності з метою дослідження і його завданнями, теоретичними результатами і даними констатувального експерименту було сплановано системну перевірку ефективності пропонованої етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик та визначено такі завдання:

- провести апробацію технологічних складників готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності експериментальної групи усіх спеціальностей гуманітарної галузі;

- здійснити у відповідності з розробленою моделлю технології поетапний та цілеспрямований розвиток готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності;

- експериментально з'ясувати ефективність етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у обраних ЗВО і установах культури;

- за результатами заключного оцінювання провести порівняльний аналіз отриманих на початковому й на заключному етапах експерименту оцінок шляхом підрахунку кількісних і якісних даних та визначення їх достовірності засобом t-критерію Ст'юдента у відповідності до рекомендацій, наведених ученими.

Також розроблено й апробовано програму спецсемінару для викладачів гуманітарних, соціально-психологічних і педагогічних дисциплін з урахуванням їхніх теоретичних знань з проблеми дослідження й відповідних компетентностей здобувачів вищої освіти: усього було задіяно як експертів 7 викладачів. Таким чином, було забезпечено реалізацію змістових і

практичних аспектів дисертації; зворотний зв'язок зі здобувачами відбувався засобами методів діагностики, що дозволило коригувати спрямованість відповідних організаційних заходів (Кравченко, 1996).

У експериментальній роботі з майбутніми фахівцями в ході навчальних практик використовується метод експертної оцінки. У педагогіці під цим методом розуміють оцінку тих чи інших сторін діяльності особистості компетентними суддями (експертами). Відбір групи з 7-ми експертів у рамках дослідження відповідав таким вимогам: наукова кваліфікованість, об'єктивність, креативність, позитивне ставлення до участі в експертизі, аналітичність, широта мислення, самокритичність, досвід викладання дисциплін етнокультурного спрямування. Метод експертної оцінки сприяв авторам-дослідникам та залученим до експерименту експертам усвідомити або уточнити стан готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності на кожному з етапів реалізації пропонованої технології; експертну групу викладачів у рамках дослідження доповнили керівники практики, які могли компетентно оцінити результати розвитку такої готовності майбутніх фахівців, спостерігаючи практичну реалізацію її компонентів.

Проходження навчальної практики здійснювали на основі програми та індивідуального плану роботи, який здобувачем складався особисто та затверджувався керівником від кафедри вищого навчального закладу; керівник практики як експерт здійснював контроль за підготовкою та проведенням здобувачами вищої освіти експериментальної групи заходів, надавав їм необхідні консультації; вивчав рівень підготовки кожного практиканта, його ставлення до етнокультурної діяльності, організаторські здібності, вміння навчати й виховувати, методичні навички, визначав рівень відповідної готовності майбутнього фахівця.

Безпосередній керівник на базі практики як експерт здійснював супровід відповідно до програми практики та індивідуального плану її проходження, при

цьому вів роботу, спрямовану на формування навичок і вмінь, необхідних для успішного виконання поставлених експериментальних завдань; залучав здобувачів вищої освіти до проведення заходів з управління роботою закладу, надавав їм допомогу в практичній етнокультурній роботі; навчав організації та проведенню виховної роботи, методам виховання, формам і методам діяльності в колективах; вів щоденний облік та давав оцінку виконаної роботи, контролював дотримання графіків та ведення щоденників тощо.

Під час навчальної практики кожний здобувач вищої освіти вів щоденник, що заповнювався ним особисто, крім розділу відгуку осіб, які відповідали за її проходження, а для майбутніх фахівців експериментальних груп були ще й експертами. У щоденник записували проведені заходи та заняття, виконані завдання, перелік матеріалів, які були отримані здобувачами безпосередньо; труднощі та недоліки, іншу інформацію, що впливала на якість проходження практики, у тому числі й показники динаміки готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності (Лукіна, 2006).

Для експертів корисним стало *узагальнення незалежних характеристик* – метод, який передбачав обмін думками всіх причетних до розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності про індивідуальні якості особистості кожного майбутнього фахівця. Відомо, що однозначної думки про людину в її оточення не буває; негативна оцінка, як і схвальний відгук, не завжди є об'єктивною оцінкою особистості, але чим більше експертів оцінюють особистість, тим точніший загальний результат її оцінки. Характеристики могли бути офіційні та неофіційні, письмові та усні; процес аналізу було спрямовано:

- на виявлення тих особливостей, які відзначаються в більшості характеристик і тому є більш імовірними, об'єктивно визначеними;

- на визначення й подальшу перевірку особливостей діяльності, що мають суттєве значення для проходження фахової підготовки;

– на оцінку притаманних особистості інтересів, захоплень, здобутків у будь-якій сфері діяльності, упущень і нереалізованих можливостей;

– на виявлення особливостей розвитку, кола друзів, групи, з якою майбутній фахівець ідентифікує тощо.

Отже, технологічний алгоритм формувального експерименту з проблеми дослідження був таким:

– майбутні фахівці ЕГ 1-х курсів проходять вступне діагностування; на 2 і 3 курсах навчання опановують етнокультурний зміст навчальних дисциплін загальнопрофесійного блоку підготовки та етнопедagogічних дисциплін за вибором («Етнологія»; «Етнологія і фольклор України»; «Етнокультурологія»; «Етнологічна культура»; «Педагогіка вищої школи»; «Основи наукової діяльності в гуманітарній галузі»), наприкінці кожного курсу виконують підсумкові контрольні роботи; у підсумковому оцінюванні враховуються оцінки навчальних досягнень за всі визначені дисципліни як експертні оцінки викладачів, а також аналітичні здібності та самоосвіта (усього – 3 показники);

– майбутні фахівці ЕГ третіх курсів реалізують елективну навчальну дисципліну «Етнопедagogіка українського народу»; враховуються оцінки за модульні контрольні роботи (усього – 3 показники). Цю дисципліну в дослідженні представляємо додатково, оскільки під час її проходження увиразнюються завдання літньої етнологічної навчальної практики.

Практична підготовка як одна з форм організації освітнього процесу для майбутніх фахівців гуманітарної галузі (культурологів, істориків, релігієзнавців, філософів, філологів) є обов'язковим компонентом освітньо-професійних програм. Вона здійснюється в різних напрямках відповідно освітнього рівня (бакалавр, магістр, доктор філософії) та специфіки кваліфікацій за кожною спеціальністю. Водночас етнокультурний зміст діяльності фахівців є спільним для всієї галузі; поділяється він на народознавчий і народнопедagogічний компоненти, що відображено в програмах навчальних і виробничих практик; охарактеризуємо народознавчий аспект змісту і завдань етнокультурної діяльності майбутніх гуманітаріїв.

За давніми педагогічними традиціями українці на основі віри та світогляду осмислювали буття та, виходячи з глибинного розуміння світу, визначали свої права та обов'язки відповідно дітей, сімей, роду; вибудовували порядок, правила та норми власної поведінки, родових та суспільних взаємин, ставлення до роду, природи взагалі. Усе це загалом відображене в народних обрядах, звичаях та повір'ях як найдавніших явищах, що мають непересічне й вічне народнопедагогічне значення. З прадавніх часів, передаючись від покоління до покоління, обрядовість та звичаєвість поступово набувають стабільності, фактично стають законом родового й суспільного життя людей. Отож, осягаючи істинне знання, що є нормою повсякденного життя, звичаєвість та обрядовість стають легкодоступними й зрозумілими кожному на рівні щоденного сприйняття; найчастіше вони також є такими, що заперечують відхилення від моральних норм. Сукупність звичаєвих норм і правил постає для кожної людини як форма обов'язкового, доконче необхідного; навіть заборони (звичаєві табу) ґрунтуються на відповідних народних цінностях, не принижують, а спрямовують людину до духовного розвитку. Звичаєві норми і правила регулюють весь уклад життя; завдяки їм усувається найменші відхилення у відносинах. Наші далекі предки свято вірили у звичаї, добре розумілися на символічних діях (обрядах). Проведення кожної обрядової дії не могло бути довільним, воно завжди відповідало певним періодичним змінам: у природі, житті роду та окремої людини, суспільстві. Так, майбутні фахівців мають усвідомлювати, що родинні обряди (не лише українців, а й представників інших етносів) проводяться в час вікових чи соціальних змін у житті окремої людини, сім'ї, роду, народу загалом; ці обставини зумовлюють те, що обряд, з одного боку, інсценізує минуле, а з іншого – програмує майбутнє, поєднуючи триєдине буття світів пращурів, сучасників і нащадків (Воропай, 1991).

Дослідження вчених із народної психології свідчать, що засоби народнопедагогічного впливу на психіку дитини з перших днів її існування надзвичайно ефективні. Завдяки таким дослідженням, зокрема, теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперина можливо зрозуміти механізми

виникнення і розвитку етнічних відмінностей психіки, однак поза увагою залишається те, що діяльність дитини з віком розвивається, поступово ускладнюється її структура. Врахувавши цей момент, засобом використання базової методологічної схеми етнопсихологи показують, як можна зрозуміти та дотриматися цілісності системи етнопедагогічних впливів, коли, наприклад, на початковому етапі життя діяльність дитини ще має неопосередкований характер, а вплив на неї здійснюється через матір і зводиться до вироблених у кожній народній культурі специфічних та обов'язкових рекомендацій для вагітних жінок, які регулюють їхнє харчування, працю, форми відносин з довіллям і близькими (Гальперин, 1965; Куранова, 2012).

Українці здавна були переконаними, що для новонародженої дитини всі обрядові дійства мали надзвичайно важливе значення, тому їх суворо дотримувалися в українських родинах; в обрядах і магічних діях існувала орієнтація на здоров'я матері та дитини, на неодмінну працьовитість цієї дитини як майбутнього господаря або господині. Ці риси характеру проголошувалися бабою-повитухою з прийняттям дитини на світ. Існувало повір'я, що виконані в перший день народження дитини магічні дії впливатимуть на її подальше життя, на її хист, її долю і талант (Кравець, 1995). Інший важливий народнопедагогічний аспект – ім'я дитини; із сивої давнини вибір імені здійснювався всім родом, для новонародженого мав надзвичайно важливе значення; вважали, що ім'я, з одного боку, пов'язане з астральним середовищем, а з іншого – з живою мовою роду (народу), зі словом, а слово (молитва) теоретично має стати дією, діяльністю. Тож обряд наречення дитини вважався дією найвищого рівня святості (Ващенко, 1994). Живу мову роду вважали стихійним відображенням буття цього середовища у звукових образах та символах, тому рідну мову тлумачать алгоритмом буття роду. Водночас українці були переконаними, що чужорідна мова, чужорідне ім'я можуть негативно позначитися на долі людини, і всього роду, так само втрата рідної мови та родових імен були дуже небажані, бо впливали на зміну життєвих алгоритмів. Ось чому імена предків та їхня мова мають бути священними для нащадків, також це було пов'язане з особливим станом світу і людини, коли

можливо вести діалог з Богом у формі молитви (Ващенко, 1994; Стельмахович, 1985). Г. Лозко пише, що в усіх індоєвропейських народів «слово» і «дія» первісно були синонімами, тобто Слово (молитва) теоретично має здатність стати дією, дійсністю. Для цього треба тільки практично увійти в той стан, який створює можливість для такого спілкування з Богом. Наші пращури знали, коли і де це можливо, бо мали досить точний астрономічний календар, за яким встановлювали час молитов. Саме поєднання слова й часу давало чудодійні результати магії (Лозко, 2011).

При народженні дитини рекомендували уважно спостерігати довкілля: які звуки вловлює слух, звідки вони долинають (з якої сторони світу, з лісу, річки, поля тощо), дивитися, під якими зорями (сузір'ями) народилася дитина, а також враховувати багато інших прикмет, які були важливим засобом розуміння (передбачення, пророкування) не просто майбутньої долі, але в першу чергу, з'ясування її внутрішньої сутності (того, що становить її «воймя»), тобто сам процес називання іменем. При такому підході до вибору імен забезпечувався духовний комфорт людини та її імені, такий стан, коли її ім'я не суперечило особистісним характеристикам. Тож для майбутнього успішного розвитку дитини, за народними традиціями, ім'я мало особливе значення. У зазначеному контексті етнокультурної діяльності майбутні фахівці гуманітарної галузі можуть виконати *низку науково-дослідних практичних завдань*:

- проаналізувати інформацію з питань вибору імені (що мало вплив, хто обрав, чи комфортні суб'єктам досліджень їхні імена тощо);
- якщо мовою суб'єкти досліджень здійснюють молитву; чи моляться взагалі; чи навчають молитві своїх дітей (якщо це дорослі).

Важливим для майбутніх гуманітаріїв буде також знати, що народною педагогікою вироблені потужні засоби, зокрема – народна творчість (фольклор), які є рушіями розвитку пізнавальних потреб особистості, її мислення, мовлення, художніх смаків. Художні етнопедагогічні засоби фольклору впливають на розвиток культури особистості одночасно на кількох рівнях: раціональному, емоційно-чуттєвому та художньому, де провідне значення має естетичний чинник.

При цьому варто звернути увагу на такі особливості, помічені психологами: коли мати грається з малям, розважає його забавлянками, утішками, пестушками, співає йому пісень, то вона виконує важливі функції, передає дитині найглибінніші людські почуття та чесноти, виплекані творчою жіночою поетичною душею, устелюючи ними психологічний ґрунт, на якому вирощує дитя (Лозко, 2011). Підтекст материнського фольклору є своєрідним діалогом матері з космосом, з вищими силами природи, з веденням магічної гри-містерії, засобами якої мати оберігає дитину. Таким чином, етнологи вважають чинником активізації почуття дитини, сприяння формуванню її свідомості: через багато разів повторені наспіви, вислови вона легко засвоює мову, методику, емоційний світ фольклору, захоплюючись його персонажами й життєво-буденними картинами, в яких відображений навколишній світ, сукупність морально-етичних правил та естетичних уподобань, за якими живуть батьки й інші представники роду. Педагогами виявлено, що колискова є засобом уникнення всього того, що може загрожувати якості художнього смаку дитини в майбутньому; пояснюється це тим, що перші враження міцно закарбовуються у рефлекторних зв'язках кори півкуль головного мозку, на якому ще нічого не написано, і залишаються у свідомості особистості на все життя; важливо не пропустити цього часу в ранньому дитячому віці (Стельмахович, 1985).

Накопичений досвід народної педагогіки досить цінний щодо розвитку моторики дитини; за переконанням дослідників різнобічний розвиток дитини під впливом етнопедагогічних зусиль є надійним фундаментом її подальшого психічного розвитку. В українській народній педагогіці існує велика кількість різних віршованих мініатюр (забавлянок, примовок, утішок, пестушок), якими супроводжуються різноманітні спільні рухи матері або батька, бабусі, дідуся й дитини з метою її фізичного розвитку: масаж-погладження, постукування, розробка м'язів спини, шії, різні рухи рук, ніг та інші ігрові взаємодії.

Народна педагогіка використовує різнопланові мовні засоби, що мають властивості легкого й доступного малюкові засвоєння рідної мови. Для повторення власних звуків самою дитиною вироблене багатство фольклорних

форм розвитку звукової культури мовлення, які відповідають звичаям народної педагогіки, засобами яких батьки реалізують вимоги наукової педагогіки та розвивають мовлення своїх дітей. З цього питання завданнями етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі можуть бути:

– збір забавлянок, утішок, пестушок, дитячих пісеньок, які використовувала мама чи бабуся (для дітей різного віку або дорослих);

– систематизація ігрових взаємодій батьків з дітьми (масажів, постукування, підтанцювання, прогладжування тощо).

У вихованні дітей різного віку відомо, що українські сім'ї підсвідомо використовували ідею калокагатії – гармонійного розвитку сукупності тілесних, душевних і розумових сил дитини. У народі вважали, що батьки мають виховувати кожну дитину всебічно: змалку вона мала оволодівати всіма необхідними для життя знаннями і вміннями; приказка «з нього будуть люди» означала, що людина з дитинства володіє різними позитивними якостями. Батьки постійно дбали про гармонійний розвиток природних сил дитини, вважали за обов'язок виховувати дитину змалечку фізично здоровою, розумною, працьовитою, щасливою, людяною, такою, що не цурається роду, знає рідну мову, звичаї, батьківські заповіді, відчуває культуру, вірить у Бога.

Майбутнім фахівцям гуманітарної галузі необхідно усвідомлювати, що ідеалом української народної педагогіки були сім'ї, де взаємини склалися на основі рівноправності чоловіка та жінки, трудового співробітництва, взаємодопомоги та взаємоповаги у вихованні дітей, тому найголовнішим обов'язком батька і матері вважали таке прагнення: щоб вони вирости здоровими, поважали родину, набули певних знань, стали людяними. Українським дітям подобалося жити з добрими батьками та відчувати себе щасливими у дружніх сім'ях; в етнопсихологічних дослідженнях учені звертають увагу на необхідність батькам підбадьорювати дитину добрими словами, підтримкою, співчуттям, це піднімає її настрій, позитивно впливає на результати діяльності та сприяє розвитку мислення (Лозко, 2011).

Згідно з традиціями народної педагогіки, повага і любов батьків до дітей завжди викликали взаємність, турботливе піклування дітей про старших; коли діти відчували, що ними опікуються, то краще почували себе, були психологічно захищеними. Батьки, члени сім'ї багато сил, енергії, серця й душі витрачали при зростанні дитини, вірили: якщо вкласти всю душу, то дитина виросте хорошою, розумною і матиме хист до ремесел, промислів, до наук і господарської діяльності; дитинство вважали найважливішим періодом життя особистості (Кравець, 1995).

Великого значення надавали в народі господарським справам; традиційно діти навчалися того, що вміли батьки. Оскільки господарство було натуральним, то багато справ робили своїми руками, тому дівчина п'яти років вже пробувала вишивати голкою, пізніше – за верстаком ткала, навчалася також шити одяг та прясти; хлопець умів вирізати веретено, ложку, миску, плести вироби з лози, опановував найпростіші столярні роботи тощо. Коли дівчина виходила заміж, то люди з села сходилися й дивилися на придане – яка з неї рукодільниця, а молодий під хатою на призьбі виставляв на показ усе домашнє приладдя, виготовлене ним для своєї сім'ї (ціп, граблі, сапи, заступи, терницю, мотовило, кошики, цебра, діжки, знаряддя для бджільництва, рибальства тощо); показував також, яких виростив та вигодував бичка, теличку чи корову, лоша чи коня, овець тощо (Воропай, 1991). Цю інформацію використовуємо для формулювання *завдань навчальних практик майбутніх фахівців гуманітарної галузі*:

– дослідити, які звичаї господарського навчання дітей різних статей збереглися в сучасних сім'ях відповідно етнокультурних традицій;

– з'ясувати, як давня господарська обрядовість відображена в сучасних весільних обрядах досліджуваної території.

До вагомих народнопедагогічних аспектів відносимо те, що для становлення дитини як повноцінної людини в сім'ї значної уваги надавали здоров'ю і фізичному вихованню; оскільки здоров'я залежить від узгодженої діяльності всіх органів, то тіло дитини мало бути не просто чисте, а викупане в різних купелях з травами, медом, молоком. Діти цілими днями виконували посильну роботу на

свіжому повітрі, забавлялися; у вихованні хлопців увагу звертали на розвиток та формування таких рис характеру, як мужність, моторність, обов'язковість, кмітливість, у дівчат – цнотливість, скромність, охайність; для всіх дітей обов'язковою була працьовитість.

Невід'ємним компонентом родинної педагогіки було розумове виховання. Від батьків діти поступово опановували систему народних знань про світ; рівень тих знань зростав у відповідності до рівня духовності особи з її фізичним зростанням та духовним поступом отримували поступово більш складні завдання; за народними поглядами дитину спочатку необхідно було підготувати духовно до сприйняття знань, а відтак ускладнювати інформацію про світ, природу, відносини людей, суспільство (Лозко, 2011; Стельмахович, Любар, & Федоренко, 1998).

Особливого комплексного значення в народнопедагогічному сенсі надавали обрядовій діяльності. Народна педагогічна традиція дозволяла дитині розвивати свої пізнавальні потреби через самовираження, самореалізацію, творчу активність, адже народна мудрість містить накопичені різноманітні засоби і способи обрядової діяльності, виражені у відповідних методах: для дітей і підлітків рядження, вертеп, драматизація, підготовка костюмів, продумування образів, вивчення та набуття навичок майстерного виконання колядок, щедрівок, імпровізація та перевтілення – прийоми самовираження та творчого розквіту особистості. Обряд, у якому дитина брала участь, викликав у неї підвищений інтерес, тому що він наділений особливою яскравістю, привабливістю, піднімає настрій, дає змогу отримати емоційне задоволення. Традиції «Святої вечері», обмін кутею, рядження, колядування, уславлення господарів, проникнення змістом символів зірки, ікони, куті, Дідуха, народної колядки і щедрівки, «водіння кози» дозволяли призвичаїтися до виконання завдань обрядового свята, поважати родину, зберігати пам'ять про родовід, основою якого є звеличення Матері і Дитини. Отже, тут не тільки розвиваються творчо-пізнавальні потреби, діють позитивні емоції, а йдеться і про те, що родинна педагогіка як складник

етнопедagogіки дбає про формування духовності та творчих якостей дитини (Ващенко, 1994).

У зазначеному контексті до завдань етнокультурної діяльності майбутніх фахівців-гуманітаріїв відносимо:

– систематизацію обрядових дій, які впливають на розвиток пізнавальних потреб дітей і молоді різного віку;

– аналіз методів і засобів родинної педагогіки, ефективних у процесі обрядової діяльності сучасності.

Отже, народнопедагогічний аспект змісту етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі має потенціал широкої реалізації у процесі їхніх навчальних практик, стимулює вивчення майбутніми істориками, філологами, філософами, релігієзнавцями, культурологами основ народного виховання дітей різного віку, родинної педагогіки, народної деонтології, дитинознавства, інших важливих народнопедагогічних напрямів. Пропоновані в цьому дослідженні завдання навчальних практик мають науково-дослідний характер та сприятимуть усвідомленню майбутніми фахівцями-гуманітаріями специфіки власної етнокультурної діяльності в обраній професії (Тараненко, 2018).

Таким чином, визначені експертами оцінки (у балах і в рівнях, стосовно кожного з показників відповідних критеріїв готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик) трансформуються в середньостатистичні підсумкові оцінки та вважаються підставою для з'ясування наявності загальних рівнів такої готовності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки.

3.2. Підсумкове узагальнення результатів експерименту

Підсумкове експериментальне дослідження уможливило за допомогою набору методик, які були застосовані у ході вхідного діагностування, перевірку ефективності впроваджуваної етнокультурної діяльності майбутніх фахівців

гуманітарної галузі у процесі навчальних практик. Метою підсумкового порівняння стало співставлення результатів вхідного діагностування із даними формувального експерименту.

На цьому етапі експериментальної роботи було виявлено динаміку показників розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик та ефективності розробленої моделі технології за обраними критеріями і рівнями. З цією метою відбувалося порівняння емпіричних даних, отриманих на констатувальному етапі дослідження, із результатами формувального етапу в експериментальній та контрольній групах; у підсумку спостережених змін було зроблено висновок про ефективність запропонованої технології, який проілюструємо відповідними аргументами.

Перевірку результативності етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик контрольної та експериментальної груп за кожним із критеріїв і показників (визначені в підрозділі 2.1 роботи) проводили шляхом узагальнення комплексу оцінок індивідуальних бланків оцінювання, у яких враховано поетапно показники усіх критеріїв у формі оцінок за дисципліни, експертних оцінок за навчальну практику та оцінки за презентацію її результатів на підсумковій конференції.

Порівняння результатів вхідного діагностування відбувалося за середнім арифметичним значень балів у кожній із груп (ЕГ та КГ). Обчислення здійснювали за формулою 3.1:

$$S_k = \frac{S_1 + S_2 + \dots + S_N}{N} \quad (3.1)$$

де, S_l – сума набраних балів кожним здобувачем вищої освіти за k -компонентом; k – показник готовності майбутніх фахівців ЕГ і КГ; N – кількість здобувачів вищої освіти у групі; S_k – загальне середнє арифметичне значення оцінки конкретного показника за кожним із критеріїв готовності майбутніх фахівців до етнокультурної діяльності.

З'ясовано, що в усіх групах спостережено стабільний приріст когнітивно-гносичних показників: у КГ він є незначним – 1,5; у ЕГ відбулося зростання на 29,8 відсотків.

У підсумку використання формувальних методик та виконання завдань навчальної практики було отримано такі результати (таблиці 3.1 і 3.2):

Таблиця 3.1

Результати визначення середнього арифметичного значення набраних балів (%) у групах КГ та ЕГ за показниками емоційно-ціннісного критерію

Показники емоційно-ціннісного критерію	КГ (90 осіб)			ЕГ (93 особи)		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Усвідомлення значущості етнокультурної діяльності в галузі	32,3	34,0	1,7	31,7	58,2	26,5
Сформованість ідентичності	7,0	9,0	2,0	6,8	25,7	18,9
Інноваційна спрямованість особистості	25,0	30,4	5,4	24,9	46,3	21,4

Таблиця 3.2

Результати визначення середнього арифметичного значення набраних балів (%) у групах КГ та ЕГ за показниками когнітивно-гносеологічного критерію

Показники когнітивно-гносеологічного критерію	КГ (90 осіб)			ЕГ (93 особи)		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Знання з базових навчальних дисциплін	32,1	34,2	2,1	31,6	58,2	26,6
Аналітичні здібності	7,1	8,9	2,1	6,8	25,8	19,0
Прагнення до самоосвіти	25,1	30,3	5,2	24,8	46,5	21,7

Стосовно когнітивно-гносеологічного критерію: якщо на початку експерименту члени ЕГ в переважній більшості прагнули до опанування інтегрованого змісту навчальних дисциплін через новизну наукових підходів, то на завершення дослідження в експериментальній групі ними керувало свідоме прагнення самовдосконалення. Серед усних відповідей, зафіксованих експертами в інтерв'ю, зустрічалися такі, наприклад, як «навчальні дисципліни впливають на зміну знань про етнічну культуру регіону», «така підготовка дійсно сприяє розвитку готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності», «усвідомлюю необхідність етнокультурної підготовки для подальшої професійної діяльності в галузі» тощо.

Зростанню зацікавленості проблемою, на думку майбутніх фахівців ЕГ, сприяло використання викладачами різних методичних засобів: демонстрацій, інтерактивних методів навчання, проблемного викладу матеріалу, стимулювання самостійної діяльності, що застосовувалися впродовж усього періоду впровадження етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик; значний приріст якісних ознак такого розвитку спостережено у слухачів групи ЕГ (порівняно з КГ) за показниками поведінково-корекційного та емоційно-ціннісного критеріїв: в ЕГ – відповідно 19,0 % та 20,8%; у КГ – 2,0% та 1,5%. Члени КГ виявили обізнаність із окремими питаннями формування етнокультурної готовності, які відносяться до змісту завдань практики, однак вони мали утруднення з інноваційними завданнями та методами гуманітарної діяльності й організації роботи з різновіковими групами населення й учнями освітніх закладів.

Аналіз даних, отриманих після виконання завдань навчальної практики, дав підстави стверджувати, що майбутні фахівці, які набували досвіду за експериментальною технологією, мали набагато вищі оцінки за показники готовності до етнокультурної діяльності, ніж ті, які працювали в контрольній групі. За результатами узагальнення комплексу оцінок експертів за сукупністю емоційно-ціннісних показників готовності майбутніх фахівців гуманітарної

галузі до етнокультурної діяльності відповідно трьох визначених логічних рівнів позитивний приріст даних у групах є таким: за показником усвідомлення значущості етнокультурної діяльності в галузі (КГ – 1,7; ЕГ – 26,5); за показником сформованості ідентичності (КГ – 2,0; ЕГ – 18,9); за показником інноваційної спрямованості особистості (КГ – 5,4; ЕГ – 21,4), тоді як до експерименту різниця у показниках обох груп була незначною. Наприклад, до експерименту за показником усвідомлення значущості етнокультурної діяльності в галузі різниця становила 0,3 бали (після експерименту – 24,8 на користь ЕГ); за показником сформованості ідентичності – 0,2 бали (після експерименту – 16,9 з перевагою ЕГ) тощо.

Високі показники в експериментальній групі були отримані в результаті активного опанування інтегрованого змісту, методів і форм навчальної діяльності для систематизації знань із обраних дисциплін етнокультурологічного змісту, застосування набутих теоретичних знань у реальних умовах проходження навчальної практики, підготовки її результативних матеріалів.

Показовим для дослідження стало те, що здобувачі експериментальної групи змогли вдало представити перед аудиторією свої матеріали, чітко й вичерпно відповісти на поставлені запитання та отримати 68% оцінок «відмінно»; у цьому контексті ефективним стало цілеспрямоване поєднання вибору баз практик для набуття навичок, цінностей і досвіду майбутньої етнокультурної діяльності в гуманітарній галузі.

Щодо особистісного ставлення до розвитку етнологічної культури з усіх компонентів пропонованої педагогічної технології майбутні фахівці ЕГ відповіли: на питання «Що задовольняло Вас у обраному підході до професійної підготовки?» отримали відповіді: «Набуття систематизованих етнокультурологічних та етнопедагогічних знань» (40% учасників експерименту), «Постійний зв'язок теорії з практикою» (60% респондентів), «Створення доброзичливої атмосфери співпраці з експериментаторами» (65%

респондентів), «Застосування різнопланових завдань та використання методів дослідницької діяльності» (48% опитаних), «Виконання творчих методичних завдань, що стимулювало активне мислення» (45% опитаних) тощо.

Зведені результати наскрізного діагностування показників відповідно критеріїв готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності по групах відображено в таблицях 3.3. та 3.4.

Таблиця 3.3

Результати формування готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності експериментальної групи (93 особи)

Дані відповідно критеріїв	Емоційно-ціннісний (у %)		Когнітивно-гносеологічний (у %)		Поведінково-корекційний (у %)	
	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.
Рівень:						
Високий	12,7	39,5	23,4	37,2	19,2	32,1
Середній	58,3	48,8	51,2	53,4	66,0	60,0
Низький	28,6	11,7	25,6	9,6	14,8	7,9

Таблиця 3.4

Результати формування готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності контрольної групи (90 осіб)

Дані відповідно критеріїв	Емоційно-ціннісний (у %)		Когнітивно-гносеологічний (у %)		Поведінково-корекційний (у %)	
	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.
Рівень:						
Високий	11,2	14,4	22,2	21,1	16,7	24,4
Середній	64,4	70,3	54,3	61,2	68,9	56,7
Низький	24,3	15,6	23,5	17,6	14,3	18,8

Обробка даних таблиць 3.3 і 3.4 з допомогою методики Д. Новикова (Новиков, 2004) уможливила висновок: якісні показники рівнів сформованості готовності у майбутніх фахівців експериментальної групи в порівнянні з контрольною групою підтверджують кількісні показники в

середньостатистичних балах та свідчать про загальний приріст: у експериментальній групі + 28,6%; у контрольній групі від + 0,3 до 5,9%.

Таким чином, отримані в ході дослідження дані свідчать про ефективність пропонованої технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик, оскільки відзначено позитивні зміни за всіма критеріями сформованості готовності членів експериментальної групи, у якій цю технологію впроваджували (табл. 3.5).

У таблицях 3.6, 3.7 та 3.8 відображено порівняння даних проведеного вхідного й підсумкового діагностування відповідно складових етнокультурної діяльності до та після експерименту; узагальнено за рівнями – у таблиці 3.9.

Таблиця 3.5

Результати експериментальної перевірки моделі технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик (*приріст оцінок у %*)

Критерії та показники сформованості готовності майбутніх фахівців до етнокультурної діяльності	Групи					
	ЕГ (93 особи)			КГ (90 осіб)		
	Рівні					
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
Когнітивно-гносеологічний критерій						
Знання з базових навчальних дисциплін	+22,7	+9,3	-32,0	+1,5	+22,9	-24,3
Аналітичні здібності	+20,6	-2,9	-18,3	+2,7	+15,5	-17,2
Інноваційна спрямованість особистості	+31,4	-16,4	-14,2	+2,4	+1,9	-3,3

Емоційно-ціннісний критерій						
Усвідомлення значущості етнокультурної діяльності в галузі	+20,2	+21,8	-40,1	+56,6	+6,2	-12,7
Сформованість ідентичності	+30,2	+18,5	-38,3	+6,8	+2,8	-9,8
Прагнення до самоосвіти	+31,3	-16,8	-15,0	+3,8	+20,5	-6,8
Поведінково-корекційний						
Володіння методиками	+26,1	+9,8	-34,0	+11,2	+4,0	-12,2
Формування досвіду	+30,9	+3,7	-37,7	+21,3	+8,2	-20,6
Рефлексія	+28,5	-2,8	-25,5	+10,3	-5,6	-17,6

Таблиця 3.6

Результати діагностування рівнів сформованості складових готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності у контрольній групі – 90 осіб (%)

Складові етнокультурної діяльності	Рівні сформованості готовності					
	Високий		Середній		Низький	
	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.
Етнологічна	30,3	36,4	68,2	62,1	1,5	1,5
Етнокультурологічна	1,5	5,3	30,3	34,8	68,2	59,9
Етнопедagogічна	18,9	22,7	32,6	34,1	48,5	43,2

Таблиця 3.7

Результати діагностування рівнів сформованості складових готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності у експериментальній групі – 93 особи (%)

Складові етнокультурної діяльності	Рівні сформованості готовності					
	Високий		Середній		Низький	
	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.
Етнологічна	27,9	52,9	70,0	54,3	2,1	1,4
Етнокультурологічна	–	23,6	23,6	62,8	76,4	13,6
Етнопедagogічна	16,4	29,3	30,0	59,3	53,6	11,4

Результати підсумкового діагностування стану готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності у ЕГ та КГ (% , 183 особи)

Критерії сформованості	Рівні сформованості											
	Високий				Середній				Низький			
	до експер.		після експер.		до експер.		після експер.		до експер.		після експер.	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Когнітивно-гносеологічний	–	1,5	23,6	5,3	23,6	30,3	62,8	34,8	76,4	68,2	13,6	59,9
Емоційно-ціннісний	27,9	30,3	52,9	36,4	70,0	68,2	54,3	62,1	2,1	1,5	1,4	1,5
Поведінково-корекційний	16,4	18,9	29,3	22,7	30,0	32,6	59,3	34,1	53,6	48,5	11,4	43,2

Таблиця 3.9

Узагальнена динаміка рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності (у % та кількості осіб)

Групи	ЕГ (93 особи)		КГ (90 осіб)	
	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент	Констатувальний експеримент	Контрольний експеримент
Високий	11/10	37/35	12/11	21/19
Середній	47/43	54/50	48/43	53/48
низький	42/40	9/8	40/36	26/23

Достовірність обчислених кількісних і якісних показників ефективності технології розвитку загальнопедагогічної культури майбутніх фахівців гуманітарної галузі визначалася нами засобом статистичного t-критерію Ст'юдента. Спочатку перевіряли допоміжну статистичну гіпотезу H_{01} : різниця між результатами в експериментальній і контрольній групах на підсумковому та контрольному етапах дослідження – істотна.

Перевірку допоміжних статистичних гіпотез проводили за формулою:

$$t = \frac{(M_1 - M_2)}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{N_1} + \frac{\sigma_2^2}{N_2}}} \quad (3.2)$$

де, M_1, M_2 – середнє значення змінної за однією вибіркою даних; σ_1, σ_2 – середнє квадратичне відхилення; N_1, N_2 – обсяг вибірки.

$$t = \frac{(M_1 - M_2)}{\sqrt{\frac{D}{N_1} + \frac{D}{N_2}}}$$

Враховуючи, що $D = \sigma^2$, де, D вибіркова дисперсія, отримали результати:

Таблиця 3.10

Результати визначення достовірності зміни критеріїв і показників готовності майбутніх фахівців до і після експерименту засобом t-критерію Ст'юдента (у контрольній групі)

	Критерії і показники								
	Когнітивно-гносеологічний			Емоційно-ціннісний			Поведінково-корекційний		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Середнє арифметичне	25,1	31,3	6,2	7,0	9,05	2,0	23,9	29,6	5,7
Дисперсія	179,3	140,4		15,0	12,1		204,33	126,8	
t-критерій	$t_1 = 2,23$			$t_2 = 2,51$			$t_3 = 2,04$		

$$t_1 = \frac{(25,2 - 31,3)}{\sqrt{\frac{179,2}{90} + \frac{140,4}{90}}} = 2,23$$

$$t_2 = \frac{(7,0 - 9,06)}{\sqrt{\frac{15,0}{90} + \frac{12,1}{90}}} = 2,51$$

$$t_3 = \frac{(23,9 - 29,6)}{\sqrt{\frac{204,33}{90} + \frac{126,8}{90}}} = 2,04$$

Порівняння значень параметрів за критеріями 1, 2, 3 до і після експерименту за допомогою t-критерію Ст'юдента в контрольній групі дозволяє зробити такі висновки: для критерію 1 – $t_1 = 2,23$, для критеріїв 2 – $t_2 = 2,51$, для критерію 3 – $t_3 = 2,04$; $t_k = 1,99$, при $p < 0,05$. Оскільки $t_i > t_k$, $i = \overline{1,3}$ за критеріями 1, 2, 3, то можливо говорити про наявність незначних змін у контрольній групі досліджуваних майбутніх фахівців гуманітарної галузі.

Результати визначення достовірності зміни критеріїв і показників готовності майбутніх фахівців до і після експерименту засобами t-критерію Ст'юдента (в експериментальній групі)

	Критерії і показники								
	Когнітивно-гносеологічний			Емоційно-ціннісний			Поведінково-корекційний		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Середнє арифметичне	24,8	36,5	11,7	6,8	11,98	5,1	23,8	34,6	10,8
Дисперсія	117,3	89,01		12,2	6,02		151,45	144,1	
t-критерій	$t_1 = 5,51$			$t_2 = 8,25$			$t_3 = 4,28$		

$$t_1 = \frac{(24,8 - 36,5)}{\sqrt{\frac{117,7}{94} + \frac{89,01}{94}}} = 5,51$$

$$t_2 = \frac{(6,8 - 11,98)}{\sqrt{\frac{12,2}{94} + \frac{6,02}{94}}} = 8,25$$

$$t_3 = \frac{(23,8 - 34,6)}{\sqrt{\frac{151,45}{94} + \frac{144,1}{94}}} = 4,28$$

Порівняння значень параметрів за критеріями 1, 2, 3 до і після експерименту засобом t-критерію Ст'юдента в експериментальній групі дозволило зробити такі висновки: для критерію 1 – $t_1 = 5,51$, для критерію 2 – $t_2 = 8,25$, для критерію 3 – $t_3 = 4,28$; $t_{\kappa} = 3,4$, при $p < 0,001$. Оскільки $t_i > t_{\kappa}$, $i = \overline{1,3}$ за критеріями 1, 2, 3, то можна твердити про наявність істотних змін у експериментальній групі. Отже, різниця між результатами в експериментальній і контрольній групах майбутніх фахівців гуманітарної галузі на констатувальному та підсумковому етапах дослідження – істотна.

Знаходимо значення t-критерію Ст'юдента для порівняння даних контрольної та експериментальної груп майбутніх фахівців гуманітарної галузі, отриманих у результаті дослідження (табл. 3.12).

Порівняння значень критеріїв і показників готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності у контрольній і експериментальній групах засобом t-критерію Ст'юдента (до експерименту)

	Критерії і показники								
	Когнітивно-гносеологічний			Емоційно-ціннісний			Поведінково-корекційний		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Середнє арифметичне	24,8	25,1	0,3	6,8	7,0	0,2	23,8	23,9	0,1
Дисперсія	117,7	179,3		12,2	15,0		151,45	204,33	
t-критерій	$t_1 = 0,093$			$t_2 = 0,225$			$t_3 = 0,036$		

$$t_1 = \frac{(24,8 - 25,1)}{\sqrt{\frac{117,7}{94} + \frac{25,1}{90}}} = 0,093$$

$$t_2 = \frac{(6,8 - 7,0)}{\sqrt{\frac{12,2}{94} + \frac{15,0}{90}}} = 0,225$$

$$t_3 = \frac{(23,8 - 23,9)}{\sqrt{\frac{151,45}{94} + \frac{204,33}{90}}} = 0,036$$

У результаті обчислень встановлено, що для критерію 1 – $t_1 = 0,093$, для критерію 2 – $t_2 = 0,225$, для критерію 3 – $t_3 = 0,036$. За таблицями критичних значень Ст'юдента $t_k = 1,99$ при $p < 0,05$. Оскільки $t_i < t_k$, $i = \overline{1,3}$, то це означає, що різниця між результатами в контрольній групі на констатувальному та підсумковому етапах дослідження неістотна, тому маємо підстави вважати однаковими генеральні середні значення двох вибірок і використовувати ці вибірки в якості контрольних у нашому дослідженні.

Перевіряємо статистичну гіпотезу H_{02} : різниця між результатами у досліджуваних групах по завершенні дослідження – істотна (табл. 3.13).

Порівняння значень критеріїв і показників готовності майбутніх фахівців до етнокультурної діяльності у контрольній і експериментальній групах засобами t-критерію Ст'юдента (після експерименту)

	Критерії і показники								
	Когнітивно-гносеологічний			Емоційно-ціннісний			Поведінково-корекційний		
	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст	до експер.	після експер.	приріст
Середнє арифметичне	36,5	31,3	5,2	11,98	9,05	2,93	34,6	29,6	5,03
Дисперсія	89,01	140,4		6,02	12,1		144,1	126,8	
t-критерій	$t_1 = 2,28$			$t_2 = 4,52$			$t_3 = 2,05$		

$$t_1 = \frac{(36,5 - 31,3)}{\sqrt{\frac{89,01}{94} + \frac{140,4}{90}}} = 2,28$$

$$t_2 = \frac{(11,98 - 9,05)}{\sqrt{\frac{6,02}{94} + \frac{12,1}{90}}} = 4,52$$

$$t_3 = \frac{(24,6 - 29,6)}{\sqrt{\frac{144,1}{94} + \frac{126,8}{90}}} = 2,05$$

Як підсумок встановлено, що для критерію 1 – $t_1 = 2,28$, для критерію 2 – $t_2 = 4,52$, для критерію 3 – $t_3 = 2,03$. За таблицями критичних значень Ст'юдента $t_{\kappa} = 1,99$, при $p < 0,05$, оскільки $t_i > t_{\kappa}$, $i = \overline{1,3}$, а це значить, що різниця між результатами в контрольній та експериментальній групах майбутніх фахівців на підсумковому та контрольному етапах дослідження – істотна.

Таким чином, допоміжні статистичні гіпотези H_{01} і H_{02} приймаються, що підтверджує вірогідність сформульованої мети дослідження щодо ефективності теоретично обґрунтованої етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик. Повторна перевірка даних засобами критерію $T_{\text{емп}}$ Вілкоксона-Манна-Уїтні підтвердила отримані дані з високим ступенем достовірності.

Висновки до третього розділу

У розділі розкрито завдання і хід експериментальної роботи, репрезентовано дані підсумкового аналізу результатів та рекомендації щодо реалізації пропонованої технології в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Експериментальне дослідження дієвості етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик проведено впродовж 2019-2021 рр. з урахуванням трьох узаємозалежних етапів (констатувального, формувального, підсумкового); експериментальною базою обрано Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка та Кременчуцьку гуманітарно-технологічну академію імені А. С. Макаренка (експериментальна група (ЕГ) – 93 особи; контрольна група (КГ) – 90 осіб); в ЕГ впроваджено дослідницьку модель технології, в КГ процес підготовки проходив традиційно, за передбаченими в спеціальностях гуманітарної галузі освіти (031 Релігієзнавство, 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія) освітніми компонентами і авторською програмою навчальної (літньої) етнологічної практики. В ЕГ наприкінці третього курсу (навчання на бакалавраті) було проведено констатувальні зрізи; результати тестування, анкетування, контрольних робіт, оцінки за інтегровані завдання навчальних дисциплін відповідно змісту, дисципліну за вибором «Етнопедагогічна культура», експертні оцінки за навчальну практику зафіксовано в розрахункових таблицях.

У ході формувального експерименту здобувачі вищої освіти 1-3-х курсів підготовки опанували навчальні дисципліни «Етнологія», «Етнокультурологія», «Етнологія і фольклор України», «Філософські та соціологічні основи професійної діяльності», дисципліну за вибором «Етнопедагогічна культура»; а також на третьому курсі – «Методологія та організація наукових досліджень». Ефективність розробленої технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик було поглиблено засобами навчальної практики, проведеної на відповідних базах Полтавського етнокультурного регіону.

Спостереження за поведінкою майбутніх фахівців, проведення етнографічних, народознавчих, етнопедagogічних, етнокультурологічних заходів і занять, з'ясування думки представників громад, навчальних закладів про них як про вихователів, організаторів соціуму, активних діячів дало змогу зробити висновок про доцільність технології. Для проведення діагностики досягнень майбутніх фахівців ЕГ використовували додаткові дослідницькі методи: самоаналіз і взаємоаналіз здобувачами власних та відвіданих у колег заходів; моделювання; ділові ігри з підготовки необхідної для проведення заходів документації; створення портфолію матеріалів для заходів етнокультурного змісту, забезпечення консультування з актуальних питань, запобігання недолікам та невдачам тощо.

Достовірність підсумкових результатів експериментальної перевірки моделі технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик відповідно обраних критеріїв, показників та рівнів сформованості такої готовності було перевірено засобом t-критерію Ст'юдента та підкріплено методикою Віллоксона-Манна-Уїтні (відповідно обсягу вибірових груп).

Отже, обробка комплексу статистичних даних уможливила висновок, що якісні показники рівнів готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності ЕГ порівняно з КГ підтверджують кількісні показники та свідчать про загальний якісний приріст: у експериментальній групі +27,7%, у контрольній групі +5,8%. Відносно компонентів етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі підтверджено позитивний приріст: у експериментальній групі від +22,1% до +34,5%, а у контрольній групі від +0,6% до +6,9%. Таким чином, отримані в ході дослідження дані свідчать про ефективність пропонованої технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик, оскільки спостережено позитивні зміни за всіма критеріями досліджуваної якості.

Надано рекомендації за результатами експериментальної роботи з проблеми дослідження:

– *здобувачам вищої гуманітарної освіти*: систематично зорієнтовуватися на етнокультурну діяльність у обраній галузі та спеціальності, оскільки фахові позиції гуманітаріїв часто не мають чіткого розмежування, є зорієнтованими на цілісний соціокультурний простір етнокультурного регіону, закладів культури й освіти в ньому; дбати про власну етнологічну й етнокультурологічну освіту, яка є надійною основою усвідомлення цінностей і ментальних основ народів, що населяють обраний для життя і фахової самореалізації регіон; набувати досвіду неперервної самоосвіти й рефлексії у важливих питаннях міжетнічного спілкування; постійно дбати про поглиблення відчуття ідентичності, усвідомлення причетності до справ нації, прагнення до джерел власного народу і поваги до представників інших етносів;

– *адміністрації, викладачам та керівникам навчальних практик закладів вищої освіти*, в яких проводять підготовку фахівців гуманітарної галузі: відновити або істотно вдосконалити підходи до етнокультурних навчальних практик здобувачів усіх гуманітарних спеціальностей, позбавитися від формальної організації таких практик; налагодити зв'язки співробітництва й співтворчості з регіонально значущими й територіально-локальними базами практик, постійно дбати про з'ясування думки громадськості щодо готовності майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокультурної діяльності в обраній професії; забезпечувати майбутнім фахівцям можливості вибору бази навчальної практики відповідно особистісних запитів, потреб і пріоритетів.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено нове вирішення наукового завдання, яке полягало в обґрунтуванні педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик та її експериментальній перевірці в освітньому процесі професійної підготовки. Результати здійсненого пошуку й педагогічний експеримент засвідчили ефективність і доцільність упровадження пропонованої моделі педагогічної технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик, підтвердили досягнення мети дослідження й уможливили такі висновки.

1. У ході характеристики комплексу літературних джерел (філософських, філософсько-освітніх, педагогічних, культурологічних, мистецтвознавчих, етнологічних тощо) і нормативно-практичних матеріалів (законів України та підзаконних актів, стандартів підготовки фахівців гуманітарної галузі, освітньо-професійних і освітньо-наукових програм для здобувачів різних рівнів гуманітарної освіти, наскрізних і робочих програм практик для всіх спеціальностей гуманітарної галузі й ін.) з'ясовано необхідність удосконалення практичного компонента етнокультурної діяльності здобувачів гуманітарної вищої освіти з огляду на запити суспільства в умовах руху до входження в культурний, освітній та науковий контекст Європи і світової демократичної цивілізації, ускладнених обставинами воєнного стану та агресії сусідньої держави проти українського народу. Це викликає потребу істотного оновлення етнокультурних основ підготовки фахівців, особливо – практичного компонента відповідної діяльності.

2. З'ясовано на засадах технологічного підходу провідні складники змісту освіти майбутніх фахівців гуманітарної галузі: етнологічний – виникнення, формування і сучасний стан українського етносу, система взаємозв'язків з іншими народами; етнографічний – районування України; громада і

громадський побут; світоглядні уявлення та вірування українців; етнокультурологічний – порівняльно-історичний аналіз етнокультурних явищ у діалозі минулого й сучасного. Цим складникам синтетично відповідають види практичної діяльності – українознавча, народнопедагогічна, фольклорно-аналітична, експертна.

3. Обґрунтовано на основі методологічного інструментарію наукових підходів (компетентнісного, технологічного, особистісного, діяльнісного, контекстного) педагогічну технологію етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури у єдності концептуально-змістового (ідеї оптимальності, алгоритмічності, надійності, діагностувальності; навчальні дисципліни «Етнологія», «Етнологія і фольклор України», «Етнокультурологія»); операційно-функціонального (завдання навчальних практик; особливості баз практик у Полтавському регіоні – загальнорегіональних, територіально-локальних, специфічних соціокультурних методів і засобів практичної діяльності в закладах культури та освіти); моніторингово-діагностувального (критерії та рівні готовності майбутніх гуманітаріїв до практичної професійної діяльності; методи оцінки та контролю якості практичної підготовки здобувачів) блоків. Пропоновану технологію експериментально перевірено в низці освітніх закладів України та визначено її ефективність.

4. Розроблено методичний супровід технології етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик у закладах освіти і культури, який полягає в: системній інтеграції змісту навчальних дисциплін «Етнологія», «Етнокультурологія», «Етнологія і фольклор України»; розробці програм дисципліни за вибором «Етнопедагогічна культура» і навчальної етнологічної практики для фахівців гуманітарної галузі (істориків, релігієзнавців, філософів, культурологів, філологів) та їхньої реалізації в загальному професійному контексті; обґрунтуванні рекомендацій із використання пропонованих методичних матеріалів на різних базах практик у регіоні.

Рекомендації, зокрема, запропоновано: адміністраціям закладів культури й освіти, які надають свої бази для відповідних практик; викладачам гуманітарних спеціальностей та відповідних шкільних предметів; здобувачам освіти вищих і фахових закладів, керівникам цих закладів освіти.

Дослідження не претендує на вичерпаність обраної проблеми; до її перспективних напрямів належать: з'ясування особливостей етнологічного й етнокультурологічного аспектів фахової підготовки в кожній конкретно спеціальності гуманітарної галузі; повернення обов'язкового статусу й оновлення змісту навчальних практик з етнологічним компонентом до навчальних планів усіх спеціальностей гуманітарної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія. К. : Либідь, 1998. 558 с.
2. Амонашвили Ш. А. Размышление о гуманной педагогике. М. : Издательский дом Шалвы Амонашвили, 1996. 494 с.
3. Андрущенко В. Роздуми про освіту. К.: Знання України, 2008. 819 с.
4. Андрущенко В. Вища освіта у пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу. *Філософія освіти*. Київ : Майстер-клас, 2005. № 2. С. 6–19.
5. Арцишевська М. Р., Арцишевський Р. А. Інтеграція змісту освіти : монографія ; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Наук.-метод. центр світоглядної освіти молоді. Луцьк : Вежа, 2007. 311 с.
6. Байдацька Н. М. Моніторинг якості знань студентів як соціально-педагогічна проблема. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. [ред. кол.: І. А. Зязюн та ін.]. Київ ; Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2005. Вип. 7. С. 238–241.
7. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Вид. 2-ге, доповн. Житомир : ПП «Рута», Вид. «Волинь», 2008. 232 с.
8. Безена І. М. Сучасні механізми реалізації державної етнокультурної політики в регіонах України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Державне управління. 2020. Том 31 (70) № 2. С. 43-49.
9. Березюк Олена Станіславівна. Методичні засади формування етнокультурної компетентності особистості. *Освітологічний дискурс*, 2015, № 3 (11). С. 13–21.
10. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. 192 с.

11. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии. М.: ИПО МО Россия, 1995. 336 с.
12. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К. : Либідь, 2003. 344 с.
13. Бобрицька В. Аксіологічний дискурс ідеї університетської освіти у контексті процесів глобалізації та євроінтеграції. *Людські цінності і толерантність у сучасному світі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Київський ун-т імені Б. Грінченка, 2011. С. 56–60.
14. Богданова І. М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект: монографія. Одеса : «ТЕС», 1999. 146 с.
15. Бойчук І. Д. Моніторинг якості освіти як складова підготовки сучасного фахівця. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2014. № 45. С. 44–49.
16. Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания : учеб. пособ. для студентов педвузов и слушателей ИПК. М. ; Ростов н/Д. : Учитель, 1999. 560 с.
17. Бричок С. Б. Психолого-педагогічна діагностика як провідний компонент діяльності вчителя. *Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 2. Рівне. 2015. С. 134–142.
18. Будник О. Б. Етнокультурна спрямованість виховання у вищій школі в контексті Болонського процесу. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*. 2011. Т. 13, № 3 (49). С. 54–61.
19. Бузова О. Д. Удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів музики засобами поліхудожнього виховання : монографія. Бердянськ : БДПУ, 2012. 168 с.
20. Бутиліна О. В., Кудринська А. І. Навчальна практика як чинник професіоналізації студентів. *Вісник ХНУВС*. 2015. № 1. С. 182–190.

21. Васянович Г. П., Дегтярьова Г. С., Клос Є. П. Дидактичні аспекти культурологічної підготовки спеціаліста у вищій школі. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1998. № 5. С. 214–222.

22. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для виховників учителів і укр. родин. 2-ге вид. Брюссель ; Торонто ; Нью Йорк ; Лондон ; Мюнхен : Центр. упр. спілки укр. молоді, 1987. 208 с.

23. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 190 с.

24. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М., 1991. 207 с.

25. Винничук Р. Аксіологічний вимір професійної підготовки магістрів гуманітарної галузі: методологія, теорія, практика : монографія. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 244 с.

26. Винничук Р. В. Концепція підготовки фахівців гуманітарної галузі на аксіологічних засадах. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта* ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2018а. Вип. 3. С. 9–15.

27. Винничук Р. Констатувальне дослідження аксіологічних засад підготовки магістрів гуманітарної галузі в університетах. *Педагогічні науки*. 2022а. № 80. С. 106–113. DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278229>. URL: <http://dSPACE.pnpu.edu.ua/handle/123456789/22324> або URL: <http://pednauki.pnpu.edu.ua/article/view/278229>

28. Винничук Р. Психолого-педагогічний та філософсько-освітній дискурс проблеми підготовки магістрів гуманітарної галузі на аксіологічних засадах. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта* : наук. журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2022b. Вип. 11. С. 83–91. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.11.275543>. URL: <http://ucrepnpu.pnpu.edu.ua/article/view/275543>

29. Винничук Р. В. Парадигма університетської професійної освіти: ціннісний вимір фахової компетентності. *Молодий вчений*. 2018b. № 5.3 (57.3). С. 75–79.

30. Винничук Р. В., Кравченко Л. М., Науменко Н. С. Кафедра культурології та методики викладання культурологічних дисциплін. Психолого-педагогічний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка: історична, організаційно-педагогічна і науково-методична ретроспектива : монографія ; за ред. Н. Д. Карапузової. Полтава : Дивосвіт, 2014. С. 264–280.

31. Винничук Р., Кравченко Л., Оніпко В., Плачинда Т., Бухун А. Формування ціннісних орієнтацій магістрів гуманітарної галузі в процесі фахової підготовки. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта* : наук. журнал. Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. 2020. Вип. 7. С. 14–27.

32. Виткалов В. Г. Науково-дослідна діяльність в умовах воєнного часу(або замість передмови). *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрямок «Культурологія»)*. 2022. Вип.40. С. 3–6. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.516>. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/516>.

33. Виткалов В. Г., Куклінська В. В. Фаховий коледж культури та мистецтв і проблеми функціонування галузі. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку (напрямок «Культурологія»)*. 2020. Вип. 35. С. 133–138. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.v35i0.374>. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/374>

34. Виткалов В., Виткалов С. Галузь культури в умовах експерименту : теоретичні нотатки до програми регіональної трансформації. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2022. Вип. 40 (Серія «Культурологія»). С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.541>. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/541>

35. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. Львів : Львівський обласний науковометодичний інститут освіти ; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенко. 1996. 238 с.

36. Вища освіта в Україні і Болонський процес: навч. пос. [за ред. В. Г. Кременя]; автор. кол.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. В. Шинкарук. К. : Освіта, 2004. 384 с.
37. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. В 2 т. Київ : Обереги. 1991. Т. 1. 455 с.
38. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник [вид. друге, доп. й виправл.]. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
39. Гончаренко С. Фундаментальність чи вузький професіоналізм освіти. Дидактика професійної школи : зб. наук. праць [ред. кол.: С. У. Гончаренко]. Хмельниц. нац. ун-т. Вип. І. Хмельницький, 2004. 183 с.
40. Гресь Н. Л. Організаційно-методичні засади виробничої практики майбутніх фахівців обліково-економічного профілю : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти ; Ін-т вищої освіти НАПН України. К., 2010. 20 с.
41. Грибанова О. Є. Дидактичний потенціал соціально-гуманітарних дисциплін у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип 55 (108). С. 512–517.
42. Грозна Н. З. Значення гуманітарної складової у професійній підготовці менеджерів-економістів у ВТНЗ. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2012. № 6. С. 49–50.
43. Гронлунд Н. Е. Оцінювання студентської успішності : практ. посібник. К. : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2005. 312 с.
44. Губерський Л. В., Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз. Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. К. : Знання України, 2002. 580 с.
45. Гуренко О. І. Впровадження технології формування етнокультурної компетентності студентів у практику роботи педуніверситету. Режим доступу: http://bdpu.org/scientific_published/2005/pedagogics_2_2005/28.

46. Дем'яненко Н. М. Самостійна робота магістрантів в умовах модульного навчання: організація і управління. *Вища освіта України*. 2011. № 3. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». Т.1. С. 81–86.

47. Дем'яненко Н. М. Компетентнісно-професійний підхід у підготовці магістрів. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць ; Полтавський держ. пед. ун-т. Полтава, 2009. Вип. 1. С. 48–54.

48. Дем'яненко Н. М. Тьюторство – технологія супроводу особистісно-професійного розвитку студентів: ретровитоки, актуалізація. *Історико-педагогічні студії : науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008. Вип. 2. С. 106–116.

49. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика: монографія [за ред. Н. Г. Ничкало]. Хмельницький : ТУП, 2002. 334 с.

50. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

51. Дригач Т. Г. Гуманітарна спрямованість професійної підготовки майбутніх педагогів фізико-математичного профілю. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. XXXIII. Харків. 2013. С.77–85.

52. Еволюція педагогічної освіти в Україні на етапі націєтворення : монографія [А. В. Сущенко, Т. І. Сущенко, О. О. Фунтікова та ін. ; за заг. ред. О. О. Фунтікової]. Запоріжжя : КПУ, 2008. 392 с.

53. Енциклопедія освіти [Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень]. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

54. Етнокультурні освітні технології. URL: https://stud.com.ua/88196/pedagogika/etnokulturni_osvitni_tehnologiyi (дата звернення: 3.02.2021).

55. Зайченко І. В. Педагогіка. К. : Освіта України, 2008. 528 с.

56. Закон України «Про вищу освіту» (2014). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

57. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2145-19.

58. Засоби діагностування якості підготовки фахівців (пакети тестових завдань, комплексних контрольних робіт) ; кафедра педагогіки і психології вищої школи НПУ імені М. П. Драгоманова [за ред. Н. М. Дем'яненко]. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 224 с.

59. Зязюн І. А. Філософія педагогічного моніторингу. *Педагогічна і психологічна наука в Україні* : зб. наук. праць до 15-річчя АПН України у 5-ти томах. К., 2007. Т. 4. : Педагогіка і психологія вищої школи. С. 153–168.

60. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. К. : МАУП, 2000. 312 с.

61. Игненькамп К. Педагогическая діагностика ; пер. с нем. М. : Педагогика, 1991. 240 с.

62. Історія української педагогіки ; за заг. ред. М. Г. Стельмаховича, О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. Київ : ІЗМН, 1998. 356 с.

63. Кайдановська О. Теоретико-методичні основи образотворчої підготовки архітекторів у вищих навчальних закладах. Автореф. дис. ... д-ра пед. н. 13.00.04. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К. 2015. 42 с.

64. Калошин В., Гоменюк Д. Загальнолюдські цінності в освіті. *Управління школою*. 2019. № 4/6. С. 41–49.

65. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти. (Дис. д-ра пед. наук). Київ, 2008.

66. Качуровський М. О., Наумкіна О. А., Цикін В. О. Синергетика: нове мислення : навч. посіб. ; Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : СумДПУ, 2004. 128 с.

67. Кірсанов В. В. Психолого-педагогічна діагностика : підручник для вищих навч. закладів. КНУКіМ. К. : Альтерпрес, 2002. 510 с.

68. Кларин М. В. Педагогические технологии в учебном процессе анализ зарубежного опыта. М. : Знание, 1986. 80 с.

69. Клепко С. Ф. Цінності буття і цінності освіти. *Філософські обрії*. 2003. №10. С. 260–271.

70. Кондрацька Л. А. Художня епістемологія культури у вимірі педагогіки. Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2002. 408 с.

71. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні old.mon.gov.ua/img/zstored/files/doc_30112012.doc (дата звернення: 24.11.201).
72. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року. *Проект. Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3. С. 11–30.
73. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки. Тернопіль, 1995. 311 с.
74. Кравченко Л. М. 90агностика у системі післядипломного підвищення кваліфікації вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. К., 1996. 224 с.
75. Кравченко П. А. Магістратура у системі рівнів вищої освіти сучасної України. Магістратура: історія становлення, перспективи розвитку. Полтава, 2004. С. 5–9.
76. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К. : Грамота, 2005. 448 с.
77. Кузнецова В. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх вчителів. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04. Луганський держ. пед. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2001. 17 с.
78. Куранова С. Основи психолінгвістики. Київ : Академія, 2012.
79. Курлянд З. Н. Теорія і методика професійної освіти : навч. посіб. [ред. З. Н. Курлянд]. К. : Знання, 2012. 390 с.
80. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект : монографія. Кіровоград : Видав. центр КДПУ, 2001. 338 с.
81. Левицька Л. Я. Психолого-педагогічні аспекти формування характеру української молоді. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість* : Зб. мат. VII Всеукр. наук.-практ. конф.: у 7-ми т. Т. 1. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. С. 93–96.
82. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Политиздат, 1975. 304 с.
83. Лозко Г. Етнологія України : філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект : навч. посіб. К. : АртЕК, 2001. 304 с.

84. Лозко Г. Українське народознавство. Тернопіль : Мандрівець, 2011.
85. Лозова В., Троцько Г. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Харків : ОВС, 2002. 400 с.
86. Лузік Е. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України: проблеми та перспективи. *Філософія освіти*. 2006. № 2(4). С. 267–268.
87. Лук'яненко О., Крепак К. Практичний компонент професійної підготовки фахівців гуманітарної галузі під час вивчення історії музичного мистецтва. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал* ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. Вип. 11. С. 57–65. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.11.275540>.
88. Лук'яненко О., Винничук Р. Традиційні та інноваційні педагогічні технології формування цінностей магістрів гуманітарної галузі у процесі професійної підготовки. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал* / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2022. Вип. 12. С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.12.278993>.
89. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика. К. : Шкільний світ, 2006. 128 с.
90. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти. К. : Магістр, 1996. 256 с.
91. Маєвська Л. М. Модель підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання молодших школярів. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua> (дата звернення: 18.05.2022).
92. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори : статті, лекції, виступи. К. ; Харків : Радянська школа, 1950. 303 с.
93. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. М.: Смысл, 1999. 424 с.
94. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К. : Промінь, 2006. 432 с.

95. Мережко Ю. В., Гмиріна С. В. Формування етнокультурної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва у вищій школі. *Pedagogical and psychological science and education: transformation and development vectors*. 2021. С. 25–41.

96. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 460 с.

97. Модульна технологія навчання [О. П. Мікуляк та ін.]. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2002. 246 с.

98. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт. Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» [за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова]. К. : Таксон, 2014. 144 с.

99. Моніторинг якості освіти : становлення та розвиток в Україні : Рекомендації з освітньої політики [під заг. ред. О. І. Локшиної]. К. : «К.І.С», 2004. 160 с.

100. Наказ Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» від 30 квітня 1993 р. Взято з [http:// zakon2.rada.gov.ua/lavs/show](http://zakon2.rada.gov.ua/lavs/show).

101. Настенко Л. Г. Педагогічні умови культурологічної підготовки майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. н. 13.00.04. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2002. 12 с.

102. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. К. : Шкільний світ, 2001. 16 с.

103. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. К., 2012.

104. Нечай-Велкова В. К. Основні напрями формування етнокультурної компетентності як чинника європеїзації України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 68. т.2. С. 82–85.

105. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія* : наук.-теорет. та інформ. ж-л Академії педагогічних наук України. 2008. № 1. С. 57–69.

106. Нісімчук А. С. Технологія професійної підготовки сучасних фахівців : монографія ; Ін-т пед. технологій. Луцьк : Твердиня, 2010. 390 с.

107. Нісімчук, А. С., Падалка, О. С., & Шпак, О. Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ : Просвіта, 2000. С. 44.

108. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях (типовые случаи). М.: МЗ-Пресс, 2004. 67 с.

109. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие [Е. С. Полат и др.]. М. : Академия, 2000. 272 с.

110. Носаченко Т. Етнокультурне спрямування арт-технологій в сучасній мистецькій освіті. URL: http://ephseir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/5557/Nosachenko%20T_Etnokulturne%20spriamuvannia%20art-tekhnohii.pdf?sequence=1

111. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія. К. : Знання, 2003. 450 с.

112. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді : монографія [ред. Л. Г. Коваль] ; М-во культури і мистецтв України; КДК. К. : [б. в.], 1996. 253 с.

113. Онищенко В. Виховний ідеал у контексті педагогічної аксіології: традиція і новаторство. *Естетика і етика педагогічної дії*. К. ; Полтава, 2013. № Вип. 5. С. 42–53. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2573/1/Onyshchenko.pdf>.

114. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры. М. : Искусство, 1991. 587 с.

115. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін ; за ред. О. А. Дубасенюк: зб. наук.-метод. праць. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 261 с.

116. Осипов Г. М. Методы экспериментальной работы. М. : Наука, 1981. 54 с.
117. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) [за ред. В. Г. Кременя]. Тернопіль : Вид-во ТДПУ, 2004. 147 с.
118. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. К. : Освіта України, 2008. 274 с.
119. Пасенко І. М. Компетентність як основа підготовки фахівців у гуманітарному вищому навчальному закладі. <http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/178380/178402> (дата звернення: 10.04.2021).
120. Педагогіка вищої школи [за ред.: В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, В. І. Лугового]. К. : Педагогічна думка, 2009. 256 с.
121. Педагогічний словник [за ред. М. Д. Ярмаченка]. К. : Педагогічна думка, 2001. 516 с.
122. Петренко Л. Етнопедагогічний складник у структурі підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2022. Вип. 12. С. 96–103. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.12.279015>. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/21178> або URL: <http://ucrepnpu.pnpu.edu.ua/article/view/279015>
123. Петренко Л. Народознавчий аспект у змісті підготовки та етнокультурної діяльності майбутніх фахівців. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2022. Вип. 11. С. 134–141. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.11.275574>. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20626> або URL: <http://ucrepnpu.pnpu.edu.ua/article/view/275574>
124. Петренко Л. М. Актуальні питання української національної системи виховання у науково-педагогічній спадщині Г. Ващенко. *Педагогічні науки*. Зб. наук. праць. 2019. Вип. LXXXVI. С. 54–59. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2019-86-9>. URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/889>

125. Петрик В. М. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України: монографія. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2002. 331 с.

126. Пехота О. М. Особистісно-орієнтована освіта і технології. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*. К., 2000. С. 274–297.

127. Пехота О. М. Технології педагогічної освіти: мета, зміст, особливості застосування у сучасних умовах. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки, 2013. Вип. 1(40). С. 26–31.

128. Підласий І. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ, 2004. С. 64.

129. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (Соціально-філософський аналіз) : дис. ... докт. філос. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 446 с.

130. Позінкевич Р. О. Освіта в системі культури : монографія. Луцьк : Вежа, 2000. 348 с.

131. Постанова Кабінету міністрів України № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/266-2015-p>

132. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой. М. : УРСС, 2000. 310 с.

133. Приходченко К. Характеристика різнобічних якостей освітнього середовища. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. №16(203). Ч.2. С. 23–31.

134. Про внесення змін до наказу міністерства освіти і науки від 01.06.2016 №600. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-vid-01062016-600> (дата звернення: 21.08.2021).

135. Проблеми інтеграції у сучасній професійній освіті : методологія, теорія, практика [Козловська І. М., Кміт Я. М. – ред.] ; Ін-т педагогіки і

психології проф. освіти АПН України ; Львів. наук.-практ. центр. Львів : Сполом, 2004. 244 с.

136. Професійна діагностика. К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2004. 120 с.

137. Радченко Т. А. Полікультурні засади організації навчального процесу в університетах Швейцарії. Автореф. дис. ... канд. пед. н. 13.00.01. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир. 2014. 20 с.

138. Растригіна А. М. Гуманітарні науки в реаліях сучасної освіти України та Ізраїлю. *Наукові записки*. Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Вип. 196. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький. 2021. С. 47–53.

139. Родигіна І. В. Філософські основи компетентнісного підходу в освіті. *Педагогіка і психологія*. 2015. №1. С. 14–20.

140. Романенко М. І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу. Дніпропетровськ: Вид-во «Промінь», 1998. 132 с.

141. Роменець В. А. Психологія творчості. К. : Либідь, 2001. 288 с.

142. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. М.: Издательство АН СССР, 1957. 328 с.

143. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий : в 2 т. М. : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 2. 816 с.

144. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. К. : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

145. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. К. : Міленіум, 2006. 346 с.

146. Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія. Київ : Віпол, 2001.

147. Сідельник Н. В. Формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів історії у процесі фахової підготовки : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». К., 2012. 21 с.

148. Сова М. О. Основи інтеграції художньо-культурологічних знань. Мелітополь : Таврія, 2003. 448 с.
149. Соляр Л. Програма формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Педагогічний дискурс*. Вип. 22, 2017. С. 153–158.
150. Социальная философия: Учебник [Под общ. ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлача]. К.-Харьков: Единорог, 2002. 735 с.
151. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ : Радянська школа, 1985. 312 с.
152. Стельмахович М. Г., Любар О. О., Федоренко Д. Т. *Історія української педагогіки*. Київ : ІЗМН, 1998.
153. Стрельніков В. Етнокультурний компонент діяльності фахівців гуманітарної галузі. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2022. Вип. 11. С. 150–156. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2022.11.275578>. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20628> або URL: <http://ucrepnpu.pnpu.edu.ua/article/view/275578>
154. Стрельніков В., Лебедик Л. Формування ключових і професійних компетенцій майбутніх фахівців готельно-ресторанного і туристичного бізнесу. *Імідж сучасного педагога*. 2021. №3(198). С. 47–52. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-3\(198\)-47-52](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-3(198)-47-52) URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/232379> або URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/16836>
155. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді в координатах педагогічної науки і практики : [Виступ на Загальних зборах Академії педагогічних наук України 7 грудня 2005 р.]. *Шлях освіти*. 2006. №1. С. 2–7.
156. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Шлях освіти*. 1999. №1(11). С. 41–45.
157. Тараненко К. Моніторинг якості професійної підготовки майбутніх бакалаврів філології у процесі вивчення фахових дисциплін : дис. ... канд.

пед. наук. 13.00.04. Класичний приватний університет. Запоріжжя. 2018. 255 с.

158. Тверезовська Н. Т., Сатановська Л. А. Практика студентів у соціальних установах України. Київ : Центр учбової літератури, 2013.

159. Ткачова Н. О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі : монографія. Л.-Х. : «Каравела», 2006. 300 с.

160. Ткачова Н. О., Ткачов С. І. Духовні цінності та громадянське виховання молоді : монографія. Харків: ХГУ «НУА», 2003. 88 с.

161. Утюж І. Соціально-філософська інтерпретація аксіологічних ідей української освіти. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2011. № 44. С. 38–42.

162. Утюж І. Сучасні освітні парадигми: соціально-філософський контекст : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2013. 36 с.

163. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2-х т. Т. 2. М. : Учпедгиз, 1964. 734 с.

164. Фасоля А. Культурологічна парадигма особистісно зорієнтованої освіти: входження особистості у світ культури. *Гуманізм та освіта*. Матеріали міжнарод. наук.-прак. конф. 2010. Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Fasolya.php>

165. Філософія освіти: навч. посіб. [заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської]. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. 329 с.

166. Флиер А. Я. Культурология для культурологов. М. : Академ. проект, 2000. 496 с.

167. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 367 с.

168. Фурман А. Морально-етичні цінності в суспільному вимірі. *Психологія і суспільство*. №1. 2010. С. 94–99.

169. Фурман А. В. Психокультура української ментальності : [наук. вид.]. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 132 с.

170. Цюняк О. Професійна підготовка майбутніх педагогів у контексті етнокультурної парадигми. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 84–86.

171. Чайка В. Аксіологічний компонент структури саморегуляції педагогічної діяльності в системі підготовки майбутнього вчителя. *Вісник Львівського університету*. Сер. пед. 2006. Вип. 21, Ч. 2. С. 16–24.

172. Черепанова С. Філософія освіти XXI століття: пріоритет гуманітарних цінностей. Цінності. Демократія. Освіта [матер. між народ. наук.-практ. конф. (28.06-2.07.2006 р.)] Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка ; Школа освіти і Комунікацій ун-ту м. Йонгчопінг. Полтава-Йонгчопінг, 2007. С.145–155.

173. Чечотка А. Українско-російське пограничье как поле реализации дискурса границы. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності*: матер. Міжнар. наук-практ. конф. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2014. С. 37–39.

174. Чечотка А. Етнологічна (навчальна) практика майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей: 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія. Робоча програма. Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 14 с.

175. Чечотка А. О. Технологічний аспект практичної діяльності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 230–234. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/14278>

176. Чечотка А. Порубіжна ідентичність як об'єкт трансдисциплінарних досліджень. *IX Харківські студентські філософські читання*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2013. С. 96–98.

177. Чечотка А. Порубіжна ідентичність як соціокультурний феномен. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. Національний університет «Острозька академія». Острог, 2013. Вип. 11. С. 270–276.

178. Чечотка А. Традиційні шляхи і засоби народного виховного впливу на особистість в українській етнопедагогіці. *Дидаскал : часопис* : матеріали Всеукр.

наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 291–293.

179. Чечотка А. О. Компетентнісно-технологічні основи етнокультурної підготовки фахівців гуманітарних спеціальностей. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 4 (211). С. 29–34. URL: <http://isp.poipro.pl.ua/article/view/284929>

180. Чечотка А., Чернявська О. Народнопедагогічний аспект етнокультурного змісту навчальних практик майбутніх фахівців гуманітарної галузі. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*. 2022. Вип. 11. С. 117–123. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/20619>

181. Шанскова Т. І. Андрагогічна технологія підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. Вип. 38. С. 292–303. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2015_38_36.

182. Шевнюк О. Л. Культурологія: навч. посіб. К. : Знання-Прес, 2004. 353 с.

183. Шейко В., Богуцький Ю., Германова де Діас Е. Культурологія. Харків: ХДАК, 2011.

184. Шелер М. Положення людини в космосі. Зарубіжна філософія ХХ століття. [за ред. Г. І. Волинки]. К. : Довіра, 1993. С. 146–152.

185. Шелер М. Формы знания и образования. Избранные произведения. М.: Издательство «Гнозис», 1994. 490 с.

186. Шульгіна В., Яковлев О. Інтерпретація теорії культури, мистецтва і освіти в сучасній українській науці (2005-2012 рр.) : наук. вид. К. : НАКККіМ, 2012. 228 с.

187. Якиманская И. С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. М.: Сентябрь, 2000. 176 с.

188. Ясперс К. Смысл и назначение истории. М. : Политиздат, 1991. 528 с.

189. Chendey N., Lebedyk L., Androshchuk I., Chorna K., Strelnikov V. Theoretical foundations of designing the pedagogical process as a special type of group activity. *Métodos e técnicas de pesquisas científicas. CONHECIMENTO & DIVERSIDADE*. 2023. Vol.15, Is.38. P. 496–507. DOI: 10.18316/rcd.v15i38.11097. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001078180400028>
190. Hannan A. Innovating In Higher Education: Contexts For Change In Learning Technology [Electronic resource]. *British Journal of Educational Technology*, 2005. № 36 (6). P. 975–985. Access mode : <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8535.2005.00568.x/abstract>
191. Haug G., C. Tauch Summary and Conclusion. *Towards the European Higher Education Area: Survey of Main Reforms from Bologna to Prague*. 2001. 5 p.
192. Inglehart R. *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. Cambridge University Press. New York, 2005. 464 p.
193. Jaspers K. *Die der univtrstital*. Berlin ; Heidelberg ; N. Y., 1980. 522 p.
194. Knight J., Wit H. *Internationalization of Higher Education. Conceptual Framework. Internationalization of Higher Education in Asia-Pacific Countries*. Amsterdam. European Association for International Education, 1997.
195. Knight P., Trowler P. *Departmental Leadership In Higher Education*. Buckingham, England : Society for Research into Higher Education, 2001. 218 p.
196. Kolb. D. *Experiential learning*. Englewood Cliffs (N.J.). 1984. 40 p.
197. Lipman M. *The reflective model of educational practice. Thinking in Education*. Cambridge, 2003. P. 9–27.
198. Lukyanenko Oleksandr, Dmytrenko Vitaly, and Dmytrenko Vita «Religion and Atheism in Everyday Day Life of the Ukrainian Educators in the 1920s-1930s» *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2023. Vol. 43 : Iss. 9 , Article 4. DOI: 10.55221/2693-2148.2471. URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001093440600003>. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85176016136&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&nlo=1&nlr=20&nls=afprfnm-t&affilName=Poltava+V.G.+Korolenko+National>

+Pedagogical+University&sid=64d97dbb277fbe46fc0fcc81e7c83a17&sot=afnl&sdt=cl
&cluster=scopubyr%2c%222023%22%2ct&sl=74&s=%28AF-
ID%28%22Poltava+V.G.+Korolenko+National+Pedagogical+University%22+6010439
8%29%29&relpos=7&citeCnt=0&searchTerm=

199. Magna Charta Universitatum 2017: Режим доступа: www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum.

200. Miles M. *New Practices, New Pedagogies*. London: Routledge, 2011. 256 p.

201. Palmer P., Zajonc A., Scribner M. *The Heart Of Higher Education*. San Francisco : Jossey-Bass, 2010. 256 p.

202. Thomson P., Sefton-Green Ju. *Researching Creative Learning: Methods and Issues*. London : Routledge, 2010. 224 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список опублікованих праць за темою дослідження**Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації**

1. Чечотка А. О. Технологічний аспект практичної діяльності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 230–234.

2. Чечотка А., Чернявська О. Народнопедагогічний аспект етнокультурного змісту навчальних практик майбутніх фахівців гуманітарної галузі. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*. 2022. Вип. 11. С. 117–123.

3. Чечотка А. О. Компетентісно-технологічні основи етнокультурної підготовки фахівців гуманітарних спеціальностей. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 4 (211). С. 29–34.

Опубліковані праці апробаційного характеру

4. Чечотка А. Порубіжна ідентичність як об'єкт трансдисциплінарних досліджень. *IX Харківські студентські філософські читання*. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2013. С. 96–98.

5. Чечотка А. Порубіжна ідентичність як соціокультурний феномен. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. Національний університет «Острозька академія». Острог, 2013. Вип. 11. С. 270–276.

6. Чечотка А. Украинско-российское пограничье как поле реализации дискурса границы. *Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності: матер.* Міжнар. наук-практ. конф. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». 2014. С. 37–39.

7. Чечотка А. Етнологічна (навчальна) практика майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей: 032 Історія та археологія, 033 Філософія, 034 Культурологія, 035 Філологія. Робоча програма. Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2019. 14 с.

8. Чечотка А. Традиційні шляхи і засоби народного виховного впливу на особистість в українській етнопедагогіці. *Дидаскал : часопис* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю «Трансформації вищої педагогічної освіти: світовий і український контекст», 16–17 лист. 2021 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 22. С. 291–293.

Довідки про впровадження

«ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ»

вул. Діброви, 47, м. Олександрія, Кіровоградська обл., 28000, тел. (05235) 7-07-96,
e-mail: oukult@i.ua, сайт: <https://www.olexkkim.com>, код в ЄДРПОУ 02214691

07 листопада 2023 року № 250

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Чечотки Анастасії Олегівни «Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 011 – науки про освіту

У Олександрійському фаховому коледжі культури і мистецтв упродовж 2019-2020 р.р. впроваджено результати дисертаційної роботи Чечотки А.О. з теми «Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик». До позитивних ознак роботи адміністрацією й викладачами віднесено: методичні матеріали спецкурсу «Етнопедагогічна культура» (народознавчий зміст обрядів, традицій, звичаїв українців, пов'язаних із вихованням дитини, її розвитком та навчанням), їхня доступність для студентів усіх спеціальностей; систему завдань навчальних практик, зорієнтованих на етнокультурну діяльність з представниками різних соціальних та вікових груп, споживачів соціокультурних послуг, призначених для фахового становлення майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності.

Колектив коледжу зазначає, що результати, отримані Чечоткою А.О., позитивно впливають на перебіг навчально-виховного процесу, а її рекомендації можуть бути застосованими у закладах освіти різного фахового спрямування.

Директор коледжу,
Заслужений працівник культури України

Іван БАРАНОВ

Кандидатка педагогічних наук,
завідувачка практики
(виробничої, навчальної)
Олександрійського фахового
коледжу культури і мистецтв

Ольга ЧЕРНЯВСЬКА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОБЛАСНИЙ КОЛЕДЖ
"КРЕМЕНЧУЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ТЕХНОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ІМЕНІ А.С.МАКАРЕНКА" ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
 вул. Валентини Федько, 33, м. Кременчук, Полтавська обл., 39623,
 тел., факс (0536)75-84-70, E-mail: krem_ped_k@ukr.net Код 02125496

від 20.11.2023 № 13-20/817

На № _____ від _____ 2023

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Чечотки Анастасії Олегівни «Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик» на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Результати дисертаційної роботи Чечотки А.О. «Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик» впроваджено та реалізовано в науковій і освітній діяльності Обласного коледжу «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А.С. Макаренка» Полтавської обласної ради в таких аспектах:

- Викладачами кафедри початкової освіти, гуманітарних дисциплін та інформатики схвалено зміст і методичні матеріали дисципліни за вибором «Етнопедагогічна культура», зокрема, в підготовці бакалаврів зі спеціальності 014.01 Середня освіта «Українська мова і література».
- Керівниками навчальних практик, які визначили ефективною технологію організації навчальної практики з елементами етнокультурної діяльності майбутніх учителів у загальноосвітній школі та позашкільних закладах.

Результати, отримані завдяки впровадженню авторських положень і рекомендацій Чечотки А.О., позитивно вплинули на якість освітнього процесу та можуть бути рекомендованими до масової реалізації в закладах вищої освіти.

Директор коледжу

Леся КРУПНА

Леся КРУПНА

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ
ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ОПІШНЯНСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ ХУДОЖНІЙ ЛІЦЕЙ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

20.11 2023 р.

№ 69

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Чечотки Анастасії Олегівни «Педагогічна технологія
етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у
процесі навчальних практик»
на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії
за спеціальністю 011 – науки про освіту**

Матеріали дисертаційної праці Чечотки А.О. «Педагогічна технологія етнокультурної діяльності майбутніх фахівців гуманітарної галузі у процесі навчальних практик» впроваджено в роботі Опішнянського державного художнього ліцею імені Василя Кричевського в таких аспектах:

– проведено етнологічну навчальну практику здобувачів вищої освіти спеціальностей 034 Культурологія, 031 Релігієзнавство, 035 Філологія Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, що уможливило участь викладачів ліцею і учнів у низці етнографічних експедицій по рідному краю та сприяло розвитку краєзнавчої науково-дослідницької діяльності школярів;

– визначення ліцею як територіально-локальної бази етнологічної навчальної практики здобувачів вищої освіти гуманітарної галузі стало вагомою репутаційною перевагою закладу в Полтавському культурологічному регіоні та в країні загалом, підкреслило його унікальність.

Педагогічний колектив ліцею схвалює результати дослідження А. Чечотки та рекомендує їх до використання у освітніх закладах художнього спрямування, фахових коледжах культури і мистецтв, у системі національного виховання України загалом.

*Директор,
доктор історичних наук,
заслужений працівник культури України*

Л.М.Овчаренко

**Зміст навчальної дисципліни «Етнологія»
для фахівців гуманітарних дисциплін**

Модуль I

Тема 1. Місце етнології в системі гуманітарних наук

Походження назви науки, введення терміну «етнологія» в науковий обіг. Виникнення перших етнологічних об'єднань. Становлення української етнографії.

Визначення предмету етнології як самостійної науки. Дискусії з цього приводу. Роль і місце в системі наук. Підходи як до: окремої галузі історії, допоміжної історичної дисципліни, самостійної історичної науки, галузі гуманітарних знань, суспільствознавчої науки, географічної науки та самостійної гуманітарної науки. Об'єкт етнології.

Науково-пізнавальне та практичне значення етнології.

Тема 2. Джерела етнології, її зв'язок з суміжними дисциплінами

Використання даних польових етнографічних матеріалів. Визначення проблематики, тематики, району і термінів роботи, розробки анкет, визначення кількості одиниць обстеження, прийоми короткотермінових експедицій, їх сильні та слабкі сторони.

Виникнення етнографічних музеїв. Створення таких музеїв в Україні. Використання колекцій історичних, краєзнавчих, історико-краєзнавчих та спеціалізованих етнографічних музеїв.

Вивчення письмових матеріалів: клинописні написи, храмові та монастирські звіти, літописи, історичні хроніки, юридичні документи, описи майна, географічні описи, записи очевидців і мандрівників, звіти капітанів, купців, місіонерів, спогади, листи тощо.

Використання зображувальних матеріалів: малюнків, фресок, іконографії, скульптури, планів і карт різних історичних епох і т.д.

Значення гуманітарних і природничих дисциплін для етнології: історії, археології, антропології, географії, фольклористики, лінгвістики та інших наук. Зв'язок етнології з суміжними дисциплінами.

Тема 3. Методика і методи етнологічних досліджень

Застосування комплексного підходу до предмета дослідження, використання джерел і даних, одержаних суміжними дисциплінами.

Методика збору польових етнографічних досліджень. Спостереження. Опитування: усне, письмове, інтерв'ю. Методика фіксації польових етнографічних матеріалів. Підготовка етнографічних матеріалів до фондування.

Методи етнологічних досліджень. Порівняльно-історичний метод: історико-генетичні порівняння, історико-типологічні порівняння, історико-дифузійні порівняння. Метод типологічного аналізу: класифікація, типологізація, періодизація. Метод комплексного аналізу. Метод компонентного (системного) аналізу. Реконструктивний метод.

Тема 4. Історія етнологічної думки. Школи та напрями

Період нагромадження етнологічних знань: стародавні та античні часи, епоха середньовіччя та нового часу. Міфологічна школа. Заснування класичної міфологічної школи в українському народознавстві, її послідовники. Еволюціоністська школа. Позитивістське спрямування еволюціонізму. Напрями еволюціонізму: географічний, культурно-історичний, соціологічний, біологічний; їх представники.

Дифузійністська школа, її напрямки: антропогеографічний, культурної морфології. Теорія культурних кіл, її напрямки: культурно-історичний («віденська школа»), теорія культурних ареалів.

Структуралістська школа.

Функціоналістська школа. Концепція Броніслава Малиновського.

Психологічна школа. Психоаналітична теорія. Концепція Гези Рохейма та Карла Густава Юнга. Течії психоаналітичних концепцій: неофрейдизм, американська етнопсихологічна школа, «культура і особа».

Проблеми етносу в сучасній науці. Дуалістична теорія етносу
Ю. Бромлея. Інформаційна теорія. Системно-статистична чи компонентна
теорія.

Примордіалізм. Природний напрямок, еволюційно-історичний напрямок.

Інструменталізм.

Конструктивізм.

Модуль II

Тема 5. Основні поняття етнології

Виникнення потреби чітко окреслити зміст основних понять і термінів
етнології.

Народ. Походження терміну.

Етнос. Дискусії з проблем етносу: соціально-історичні утворення,
біологічні спільноти, соціобіологічні утворення.

Нація. Марксистська концепція. Державно-політичний підхід до поняття
«нації». Бауєрівська концепція. Етноцистська концепція.

Культура. Історія культури. Національна культура. Матеріальна культура.
Духовна культура.

Побут.

Етногенез. Концепції етногенезу: соціально-історична, біосоціальна,
соціально-біологічна.

Етнічні процеси. Етнооб'єднавчі процеси: етнічна консолідація, етнічна
асиміляція, міжетнічна інтеграція. Етнорозмежувальні процеси: етнічна
парціація, етнічна сепарація, етнічна дисперсизація.

Поняття етнічної і національної групи (меншини). Націоналізм.

Тема 6. Класифікація етносів

Принципи класифікації етносів.

Релігійна класифікація. Племінні та політеїстичні релігії: тотемізм, магія,
фетишизм, анімізм. Етнічні (національні) релігії: іудаїзм, джайнізм, сикхізм,
конфуціанство, даосизм, синтоїзм. Світові релігії: буддизм, християнство,
католицизм, протестантизм, кальвінізм, лютеранство, іслам.

Раси і расова класифікація. Поняття раси. Негроїдна (африканська) велика раса. Австролоїдна (океанська) велика раса. Європеїдна (євразійська) велика раса. Монголоїдна (азіатсько-американська) велика раса. Контактні раси. Перехідні раси. Змішані раси. Східний (американсько-азіатський) расовий стовбур. Західний (євро-африканський) расовий стовбур.

Етнолінгвістична класифікація. Припинципи генеалогічної класифікації мов.

Господарсько-культурна класифікація. Принципи класифікації. Привласнюючі господарсько-культурні типи. Виробляючі господарсько-культурні типи, засовані на ручному мотично-палочному землеробстві. Виробляючі господарсько-культурні типи, засновані на орному комплексному землеробсько-скотарському господарстві. Виробляючі господарсько-культурні типи, засновані на рухливих формах скотарства.

Історико-етнографічна класифікація: принципи виділення історико-етнографічних провінцій.

Історико-етнографічна класифікація: принципи виділення історико-етнографічних провінцій.

Тема 7. Походження етносів

Методи дослідження етногенезу. Ранній етап етногенезу. Антропогенез. Дослідження процесу расогенезу.

Концепція етногенезу Л. Гумільова.

Тема 8. Мозаїчність етносів

Природа мозаїчності етносів.

Етнографічні зони (історико-географічні регіони). Субетноси. Етнографічні групи. Етнографічні райони (локально-територіальні групи). Етнографічні окружності (територіально-популяційні групи).

Значення мозаїчності етносів.

Тема 9. Основи етнічної психології

Сутність етнічної ідентичності. Рівні ідентичності: особисто-психологічний, соціально-психологічний. Види ідентичності: свідомо та

безсвідома, повна та часткова, безпосередня та опосередкована. Типи ідентичності: нормальна ідентичність, етноцентрична ідентичність, етнодомінуюча ідентичність, етнічний фанатизм, етнічна ідеферентність, етніонігілізм, амбивалентна етнічність.

Основи етнічної ідентичності.

Структура психології етносу. Етнічний характер. Етнічний темперамент. Етнічні традиції та звичаї. Етнічні інтереси. Етнічна свідомість. Етнічні почуття. Етнічний смак.

Інкультурація.

Тема 10. Міжетнічні комунікації

Етнічні контакти та їх результати. Сучасні етнічні процеси. Концепція культурного шоку.

Теорія етнокультурної взаємодії. Концепція культурного шоку.

Теорія етнокультурної взаємодії. Концепції акультурації та мобілізації (культурне направлення). Концепції інтегрованості і внутрішнього колоніалізму (структурне направлення).

Етнічні процеси в сучасному світі. Етнічні процеси в Латинській Америці. Етнічні процеси в Африці. Етнічні процеси в Азії, США та Західній Європі.

Тема 11. Природа етнічних конфліктів та способи їх вирішення

Специфіка етнічних конфліктів та їх причини. Поняття «міжетнічна напруга». Причини етнічних конфліктів.

Динаміка і типологія етнічних конфліктів. Категорії етнічних конфліктів: конфлікти стереотипів, конфлікти ідей, конфлікти дій.

Форми та способи регулювання етнічних конфліктів. Специфіка регулювання конфліктів на різних стадіях їх розвитку: латентний період, прояв конфлікту, активний розвиток конфлікту, наслідки конфлікту.

Тема 12. Етнічність українців

Найменування України та українців.

Трансформація назви «Україна».

Етнічна та національна культура. Система традицій. Етнічні стереотипи.
Національна самосвідомість.

Козацтво. Побутовий та ідеологічні рівні «козацької» етнічної самосвідомості.

Національна, етнічна і етнорегіональна (крайова) самосвідомість.

Тема 13. Історичні метаморфози українського менталітету

Про безшляхетність (безелітність) українства. Два розуміння терміну «шляхетність». Зникнення за часів унії української владної еліти. Вироблення нової ментальної риси – інтелігентності, як механізму етнічного самозбереження, самозахисту.

Козацькість – істотно якісна відзнака української ментальності.

Про бездержавність українства. Причини бездержавності.

Роз'єднаність – ментальна риса українства.

**Додаткові теоретичні завдання для етнокультурних практик
здобувачів вищої гуманітарної освіти**

- Українізація Московії у XVII-XVIII ст.
- Русифікація України і український культурний процес у XIX ст.
- Українська стихія в російській культурі.
- Культ пращурів в обрядах українців.
- Етнолінгвістична класифікація.
- Культурологічний контекст буття етнонаціональних спільнот .
- Етногенез: зміст і формоутворення.
- Досвід людського буття як культурологічна реальність.
- Соціокультурна рефлексія етнонаціонального буття України.
- Проблеми і напрями дослідження традиційного світогляду українців.
- Етносоціальна культура.
- Життєвий досвід та самосвідомість у ментальності народу України.
- Етнічні процеси Києво-Руської доби: сучасні теорії.
- Огляд етнологічної проблематики за матеріалами міжнародної програми підготовки 7-го Конгресу SIET.
- Етнокультурні вартості національної ідентичності.
- Консолідуюча роль титульної нації в умовах державотворення.
- Деякі аспекти етнології насильства (до скасування смертної кари в Україні).
- Розвиток етнонаціональної свідомості українців кінця XIX – 20-х років XX ст.
- Національна самосвідомість українців у минулому та майбутньому.
- Назви «Русь» та «Україна» на тлі літописної крайової етнімії середньовіччя України.
- Етнічна проблематика в старій історіографії.
- Космогонічна символіка та іноетичні елементи і формуванні основ національної ідентичності.

Етнічні основи національної ідентичності.

Дослідження етнічної самосвідомості громадян України.

Генетична природа української хати.

Магічні елементи народного світогляду українців.

Хата в традиційній обрядовості українців.

Виявлення культу предків у традиційному будівництві та в будівельній обрядовості.

Деревообробні промисли у системі традиційно-побутової культури галичан.

Наукова спадщина М.Ф.Сумцова в контексті сучасної етнології.

Особливості вишитих рушників Поділля повоєнного періоду.

Розвиток народних промислів Тернопільщини у 20-х – 40-х роках ХХ ст.

Етнокультурні традиції української церкви та проблеми відтворення православних храмів Києва.

Сучасна культурна антропологія у США.

Проблеми визначення поняття «етнос» в сучасній вітчизняній історіографії.

Етнічна девіація в Україні і формування міжнаціональної консолідації.

Дискусії щодо етногенезу(націогенезу) українців в українській історичній та етнологічній науці 1920-х років.

Пошуки толерантного співіснування етносів у Другій Речі Посполитій(на прикладі діяльності Волинського українського об'єднання).

Соціальна характеристика емігрантів із Західної України (1919-1939 рр.).

Динаміка змін національного складу населення західноукраїнських областей у 1945-1959 рр.

Питання створення етнологічного центру у Львові в листуванні Ф. Вовка з В. Гнатюком.

Питання української етнографії в епістолярній спадщині Ф. Вовка (Волкова).

«Повернення до етнічності» – фактор міжнаціональної напруги.

Полісемантичність терміну «етнічні процеси» в етнології.

Поминальні мотиви в традиційній будівельній обрядовості українців.

Культурно-духовний акцент у вивченні народних традицій дерев'яного житлового будівництва в українських Карпатах як потреба часу: здобутки, проблеми.

Будівельні обряди та звичаї Степової України: матеріали до семіотичної характеристики української хати.

Обжинковий вінок у контексті традиційної жнивварської обрядовості українців: генеза символу.

Рушник у традиційній культурі українців.

Уявлення про уроки (уроки) в традиційній культурі слов'ян.

Свято Юрія: контамінація і синтез у календарній обрядовості.

Свічки у святах громадських об'єднань на Західному Поліссі (початок ХІХ – перша половина ХХ ст.).

Семіотика рослин у родильній обрядовості.

Традиційні способи перепровадження померлого на кладовище в похоронній обрядовості українців Карпат.

Міжетнічні взаємини в українській усній словесності як народознавча проблема.

Еволюція соціальних типів поселень Південно-Західної Волині в кінці ХІХ – початку ХХ ст.

Народне вбрання подолянки в першій половині ХХ ст.

Аспекти сучасного вивчення народних промислів України.

Харчові регламентації на Поділлі в системі традиційної культури українців.

Елементи традиційної української культури в міському побуті в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Деякі аспекти правового життя українського єврейства у ХІХ ст. (за етнографічними матеріалами П. Чубинського).

Рівень національної свідомості поляків України крізь призму володіння рідною мовою.

Організація церковно-релігійного життя волинських німців-лютеран у XIX-XX ст.

Гагаузи – один народ у двох державах.

Уявлення «народження-доля» в традиційній культурі болгар.

Поховальний обряд кримських татар.

Організація української освіти в Аргентині.

Специфіка етнічного розвитку циган України.

Питання українсько-польських відносин на Холмщині і Підляшші на початку XX ст. у висвітленні української преси Галичини.

Програма вивчення національних меншостей України(кінець 20-х – початку 30-х рр. XX ст.) та результати її здійснення.

Формування етнічного складу населення півдня Донецької області.

Національні меншини на Закарпатті: здобутки і проблеми розвитку.

Політика польської адміністрації щодо національних меншин на Волині у міжвоєнних період.

Єврейська національно-персональна автономія в період Директорії УНР(грудень 1918 – листопад 1919 рр.).

Етнічні меншини Волині (кінець 30-х – 90-і роки XX ст.).

Міжнаціональні відносини в Україні.

Національне питання у повстанському русі селян Півдня України (1919-1920 рр.).

Догматизм як психологічний і ментальний рецидив.

**Програма етнологічної навчальної практики
для фахівців гуманітарних дисциплін**

1. Опис етнологічної (літньої) практики

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-професійний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4,5	Галузь знань 0201 «Культура»	Нормативна	
Загальна кількість годин – 162 год.	Напрямок підготовки або спеціальність: 6.020101 «Культурологія»	Рік підготовки:	
Співвідношення годин аудиторних занять і самостійної роботи становить: для денної форми навчання – /–; для заочної форми навчання – ___/___.	Освітній ступінь: <i>бакалавр</i>	3-й	3-й
		Семестр	
		6-й	6-й
		Лекції	
		–	–
		Практичні, семінарські	
		–	–
		Лабораторні	
		–	–
		Самостійна робота	
–	–		
Вид контролю:			
<i>Диференційований запит</i>			

2. Вступ

У програмі акцентовано, що впровадження найкращих надбань національної культури пращурів у практику майбутніх фахівців-гуманітаріїв зумовлює культуротворчу функцію сучасної освіти, потребує відповідних форм та методів організації навчально-виховного процесу ЗВО. Виробнича етнологічна літня практика – це напрям дослідницької, пошукової етнологічної діяльності, куди входять етнологічний, етнографічний та етнокультурологічний аспекти. Сутність етнологічної практики полягає у вивченні витоків і надбань культури певних локальних груп населення України, опису їхнього світогляду, традицій, культурно-побутових зв'язків та культурних явищ. Специфіка практики виражається у її етнокультурологічній спрямованості, виявляється у

комплексному здійсненні етнологічної, народознавчої, краєзнавчої, соціокультурної та культурно-освітньої, комунікативно-організаційної пошукової діяльності здобувачів. За навчальним планом виробничу етнологічну (літню) практику проходять здобувачі, що опановують освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр» за спеціальністю «Культурологія». Отже, етнологічна практика є важливим компонентом професійної підготовки майбутніх культурологів та представників інших спеціальностей гуманітарної галузі.

3. Мета і завдання практики

Мета практики передбачає: навчити здобувачів знаходити, відбирати, документально оформляти здобутки національної культури різних верств населення за принципом етнологічного районування; розвивати ціннісне ставлення до витоків і надбань пращурів; виховати почуття національної гідності, патріотичного ставлення до Батьківщини.

Основними завданнями є:

- формування духовної культури, національної самосвідомості майбутніх фахівців; закріплення, поглиблення, збагачення спеціальних знань (культурологічних, етнологічних, естетичних, мистецтвознавчих);
- вироблення умінь і навичок етнологічно-пошукової діяльності;
- виховання творчого, дослідницького підходу до культурної спадщини рідної місцевості.

Бази практики: Літературно-меморіальні, художні, історичні, краєзнавчі музеї, міські будинки культури, обласні та міські центри естетичного виховання учнівської молоді, будинки науки і техніки, малі акедемії мистецтв, палаци дитячої та юнацької творчості, бібліотеки шкіл та вишів, дитячі бібліотеки, обласні, міські та районні наукові бібліотеки, заклади освіти тощо.

4. Організація проведення практики

Етнологічна (літня) практика проводиться у VI семестрі і триває три тижні. Програма проходження практики передбачає такі етапи:

Підготовчий етап практики розпочинається з настановної конференції, у ході якої здобувач знайомиться зі змістом та завданнями практики, вимогами і обов'язками практиканта, отримує необхідну документацію; прослуховує інструктаж з техніки безпеки життєдіяльності під час навчальної практики.

Робочий етап практики включає знайомство із базою практики, консультації із фахівцями, зустрічі із майстрами народної творчості, педагогами, іншими особами. Упродовж робочого етапу здобувач опрацьовує теоретичні питання і виконує завдання практики, аналізує і систематизує отримані результати, визначає тему свого виступу на підсумковій конференції. У процесі самостійної роботи здобувачі готуються до проведення різних видів роботи, опрацьовують наукову літературу, узагальнюють результати своєї діяльності. Робочий день практиканта триває 4 години (без врахування часу на самостійну роботу, який становить 3 год).

У ході *підсумкового етапу* здобувач у встановлені терміни оформлює щоденник практики, де обов'язково має бути звіт про її проходження, якому керівник виставляє оцінку за практику. Уся звітна документація практики подається керівникові практики від закладу освіти.

Завершує практику підсумкова конференція в університеті, яку проводить факультетський керівник. Її дата оголошується заздалегідь; здобувачі готують виступи, презентації своїх етнологічних досліджень, що відображають хід і результати практики.

5. Зміст практики

Основними принципами організації етнологічної (літньої) практики є професійно-педагогічна спрямованість мети, завдань і змісту; єдність науково-теоретичного обґрунтування й реалій навчально-виховної діяльності; орієнтація на творчу активність здобувачів, самоактуалізацію їх у процесі проходження практики; диференціація, індивідуалізація змісту й організації практики відповідно до особливостей досліджуваної місцевості та її полікультурної ситуації.

Етнологічний аспект практики полягає у: визначенні типу історико-етнографічного районування досліджуваної групи населення; природно-географічних умов; етногенезу населення; етнічного складу; історичних умов розвитку; характерних особливостей господарської діяльності, матеріальної і духовної культури; міжетнічних взаємин тощо; простежуванні особливостей культури і побуту населення; аналізі причин виникнення культурних явищ; документальному занотовуванні культурних явищ (де, коли відбувалося, учасники, конкретні умови).

Етнокультурологічний аспект практики виражений у дослідженнях культури певної місцевості, передбачає аналіз народного мистецтва з погляду його ролі в житті суспільства, громади в історичному та краєзнавчому контекстах. Методами дослідження культури і побуту населення, народного мистецтва є загальнонаукові методи (порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, дедукції тощо). Загальні поняття, які необхідно визначити: культура суспільства певного району (відповідно – культурне життя); краєзнавча сфера культури, історичний тип культури; культурна, мистецька діяльність суспільства (соціальної групи, особи), культурне макросередовище і мікросередовище особи; культурні потреби суспільства (соціальної групи, особи); музичні фестивалі, свята, народні обряди; ступінь культурного розвитку суспільства (групи, особи); персоналії митців, виконавців, композиторів, аматорів та ін.

Методи етнологічної практики: ознайомлення з історичними, архівними джерелами, безпосереднє спостереження, опис культурних явищ, пошук та оформлення етнологічного матеріалу, аналіз результатів.

Основними напрямками етнологічної практики є дослідження місцевих обрядів, автентичного співу; вивчення діяльності місцевих самодіяльних і професійних виконавців та композиторів, опис музичних фестивалів і свят; дослідження спадщини видатних митців, майстрів народних промислів; вивчення концертної діяльності місцевих музичних колективів; репортажі з

концертів, відеофільми про рідний край; вивчення народознавчої діяльності навчальних закладів тощо.

По закінченню практики здобувачі впорядковують зібраний матеріал – складають письмовий звіт, додають відео-, аудіо- та CD-записи культурних явищ, описи занотованих культурних явищ (оригінальних творів місцевих аматорів та професійних композиторів; репертуарні збірки відомих місцевих колективів; фотографії народних обрядів, історичних подій тощо).

Змістовий модуль «Етнопедagogіка» передбачає формування у здобувачів системних уявлень про етнопедagogіку як науку, її місце в системі наукових знань, застосування в дослідженні етнічних і культурних спільнот. Виходячи з спеціалізації майбутніх фахівців, значна частина завдань має виховно-освітню спрямованість, що в подальшому допоможе визначити коло значущих для них проблем в їх навчальній практиці.

Основними завданнями є: сформувати уявлення про предметну область етнопедagogіки, розкрити її роль як загальногуманітарної дисципліни; узгодити знання категоріального апарату етнокультурології з етнопедagogікою та основним принципам класифікації народів; знати найголовніші школи і напрями в етнокультурології та етнопедagogіці; розкрити основні проблеми розвитку сучасної етнокультурології, її методологічні основи і методи дослідження в етнопедagogіці; сформувати у здобувачів громадянську позицію в наукових дослідженнях, повагу до етнокультурної, етнографічної та етнопедagogічної спадщини народів України та світу.

Згідно з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики здобувачі повинні оволодіти *знаннями*: основних етапів розвитку етнокультурології як науки; основних напрямів і шкіл вітчизняної та зарубіжної етнокультурології й етнопедagogіки в їх історичному становленні; концепцій етнічної самосвідомості і проблем міжетнічних відносин; орієнтуватися в расовому, етнічному і конфесійному складі досліджуваних народів Полтавського етнокультурного регіону; застосовувати поняттєвий апарат етнокультурології;

використовувати етнографічні дані в соціальній (культурній) антропології та міждисциплінарних дослідженнях; *вміннями*: аналізувати сучасні уявлення про етнос, визначати етнічну самосвідомість і міжетнічні процеси; співвідносити тенденції розвитку етнокультурології з загальноісторичними, культурними і загальнонауковими тенденціями; застосовувати методи етнокультурології й етнопедagogіки у практиці, професійної діяльності.

6. Форми та методи контролю

Формою проведення підсумків практики є підсумкова конференція. З доповідями виступають учасники практики і на основі зібраного матеріалу висловлюють чимало зауважень та рекомендацій щодо процесу збирання і вивчення культури певної місцевості з урахуванням історичної взаємодії культурної спадщини з іншими проявами життя народу. Такі доповіді можна вважати початком наукової роботи здобувачів. Підсумкова конференція може відіграти важливу роль у пропаганді автентичної культури певного регіону.

Алгоритм виробничої етнологічної літньої практики:

- ознайомитись із завданнями практики, вивчити зміст програми;
- дотримуючись методичних порад, провести самостійну етнологічну та етнографічну діяльність;
- упорядкувати зібраний матеріал;
- зробити висновки за результатами практики;
- оформити письмовий звіт в електронному та друкованому вигляді;
- презентувати на підсумковій конференції результати дослідницької діяльності.

7. Вимоги до звіту про практику, захист звіту, критерії оцінювання

Підсумкова оцінка роботи кожного здобувача є комплексною і враховує всі сторони його діяльності за період етнокультурно практики в установах культури та закладах освіти. Оцінюючи роботу, керівник-методист бере до уваги такі аспекти:

- знання програмного матеріалу базових навчальних дисциплін та вміння відповідно будувати власну просвітницьку й культурно-дозвілєву діяльність;
- самостійність, творчий підхід до підготовки заходів з урахуванням новітніх досягнень етнокulturології як науки;
- науково-теоретичний і методичний рівень проведення заходів, володіння основними методами науково-дослідницької діяльності та прийомами їх організації;
- повнота реалізації виховного потенціалу етнокulturального матеріалу під час проведення заходів і занять;
- сформованість комунікативних умінь і навичок, здатність керувати аудиторією, організувати її пізнавальну активність;
- рівень мовленнєвої культури практиканта;
- різноманітність змісту, напрямів і форм етнокulturальної діяльності та вміння організувати й проводити роботу з урахуванням вікового цензу аудиторії;
- якість оформлення і своєчасність подання звітної документації про підсумки навчальної практики.

№	Складові оцінювання	Кількість балів
1.	Рівень теоретичної підготовки.	30
2.	Рівень виконання практичних завдань.	50
3.	Звітна документація.	20
4.	Рівень професійної сформованості особистості.	Бали нараховують ся зі знаком «←→»
	РАЗОМ	100

Керівник практики враховує готовність майбутніх фахівців гуманітарної галузі до етнокulturальної діяльності у відповідності до вимог професійної етики і культури поведінки у процесі діяльності за фахом; дотримання виробничої та навчальної дисципліни. У разі порушень вимог, що висуваються до професійної сформованості особистості практиканта, він має право застосовувати штрафні

санкції – зняти бали; до таких порушень може бути віднесено відсутність на настановній та підсумковій конференціях, відсутність на практиці з неповажної причини, відсутність конспектів і записів, невчасне подання звітної документації, низький рівень мовленнєвого спілкування з аудиторією та колегами, агресивність тощо.